

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet BİRİNCİ

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Birinci

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bedrettin AYTAÇ

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bedrettin AYTAÇ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Rahmi ER

Prof. Dr. Bedrettin Aytaç

Yrd. Doç. Dr. Erdinç DÖRÜ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi 23.12.2015.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (...../...../2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAP EDEBİYATINDA MAKÂME TÜRÜNE GENEL BİR	
BAKİŞ	2
I.1. Makam ve Makâme Sözcüklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde	
Taşıdığı Anlamlar	2
I.1.1. Makâme Sözcüğünün Anlamı	2
I.1.2. Cahiliye Çağında Taşıdığı Anlamlar	4
I.1.3. İslami Çağda Taşıdığı Anlamlar.....	5
I.1.3.1. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Dört Halife (r.a.) Dönemi.....	6
I.1.3.2. Emeviler Dönemi	7
I.1.3.3. Abbasiler Dönemi ve Günümüze Kadar Gelen	
Dönem.....	8
I.1.3.3.1. Makâme Sözcüğünün Edebî Anlamı	9
I.2. Makâmenin Edebî Bir Tür Olarak Ortaya Çıkışı	12
I.3. Makâmenin Genel Özellikleri	16
I.4. Makâmede Bulunan Öğeler	17
I.5. Makâmenin Yabancı Edebiyatlara Etkisi.....	18

1.6. Makâme Yazarları.....	18
2. BÖLÜM: İBN NÂKİYÂ: HAYATI, YAPITLARI VE MAKÂME	
YAZARLIĞI.....	23
II. İBN NÂKİYÂ.....	23
II.1. Hayatı.....	23
II.2. Yapıtları ve Makâme Yazarlığı.....	34
II.2.1. Yapıtları.....	34
II.2.2. Makâme Yazarlığı	36
3. BÖLÜM: İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİ.....	39
III.1. Makâmelerin Çevirisi.....	39
4. BÖLÜM: İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİ ÜZERİNDE	
İNCELEME	83
IV.1. İçerik.....	85
IV.2. Dil.....	92
IV.3. Üslup	92
SONUÇ	95
ÖZET.....	97
ABSTRACT.....	98
KAYNAKÇA.....	99
EKLER.....	108
EK-1: MAKÂMELERİN EL YAZMASI METNİ.....	108
EK-2: MAKÂMELERİN ARAPÇA METNİ.....	122
EK-3: İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİNDE YER VERDİĞİ, AZ	
KULLANILAN SÖZCÜKLERİN TÜRKÇE ANLAMLARI.....	151

KISALTMALAR

a.e.	aynı eser
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
b.	bin, ibn (oğlu)
Bas.	Baskı
Bkz.	Bakınız
bybd.	Basım yeri belli değil
c.	Cilt
Dan.	Danışman
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
H.	Hicri
M.	Miladi
Mat.	Matbaa / matbaası
Nu.	Numara
Ö.	Ölüm tarihi
s.	sayfa
S.	Sayı
Tah.	Tahkik / tahkik eden
thsz.	Tarihsiz
Yay.	Yayın / Yayınlayan / Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Bu çalışmada, Arapça'daki seslerin Türkçe ses sistemine uyarlanabilmesi amacıyla M.E.B. İslam Ansiklopedisi'nde kabul edilmiş olan aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

Sesliler:

آ ، ا ، إ :	ā	اَ :	a
ى / ِ :	î	اِ :	i
و / ُ :	ū	اُ :	u

Sessizler:

ء :	'	ض :	ẓ
ب :	b	ط :	ṭ
ت :	t	ظ :	ẓ
ث :	ṯ	ع :	ʿ
ج :	c	غ :	ġ
ح :	ḥ	ف :	f
خ :	ḫ	ق :	q
د :	d	ك :	k
ذ :	ẓ	ل :	l
ر :	r	م :	m
ز :	z	ن :	n
س :	s	و :	v
ش :	ş	ه :	h
ى :	ş	ى :	y

Ansiklopedinin mukaddimesinde verilen transkripsiyon alfabesinde, belirlilik takısıyla (ال) gelen sözcüklerin başındaki şemsî harflerin okunuşu belirtilmemiştir. Örneğin: Ṭulū' al-Şams, Nacāḥ al-Ṭālib, Faşāḥa al-Lisān.

Tamlama durumundaki ad ve lakapların parçaları, ansiklopedide ayrı yazıldığı halde, tarafımızca Arapça okunuşa uygun biçimde birleştirilerek yazılmıştır. Örneğin: Bedî'u'z-Zamān, el-Maḳāmetu'd-Dînāriyye, 'Abdu'r-Rezzāk, Maḳāmātu'z-Zemaḥşerî.

Hemze, sözcüklerin başında kullanıldığında, belirtilmemiştir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Abbasiler çağı Arap edebiyatında bağımsız bir tür biçiminde ortaya çıkan ve çağlar boyunca gelişerek günümüze kadar gelen makâme türünün ikinci kuşak önemli temsilcisi İbn Nâkiyâ'nın makâmeleri, inceleme konusu olarak ele alınmıştır.

Günümüzden yaklaşık dokuz yüz elli yıl önce yazıldığı düşünülen makâmelerinin sayısı ondur. Bunların bilinen örneği, nesih hat yazılı el yazması olup, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih koleksiyonunda 04097-001 demirbaş numarası altında kayıtlı olarak bulunmaktadır. İbn Nâkiyâ'nın anılan el yazmasında yer alan makâmeleri, birinci, sekizinci ve onuncu makâmeler eksik olarak 1912 yılında, İstanbul'da, Ahmed Kâmil Matbaası'nda basılmıştır. Osman Reşer (1883-1972), bu baskıya Almanca bir giriş yazarak, onu yeniden yayınlamıştır. Ayrıca, Clement Huart da İbn Nâkiyâ'nın birinci makâmesiyle, bazı şiirlerini Fransızca çevirileriyle birlikte yayınlamıştır. Hasan 'Abbās, makâmelerin Süleymaniye el yazması örneğini tahkik etmiş ve 1988 yılında yayınlamıştır. Ancak, 'Abbās'ın bu kitabı, bütün çabalarımıza rağmen elde edilememiştir.

Tezde, Süleymaniye el yazmasında yer alan makâmelerin tamamı, 51, 52 ve 53 numaralı varaklarda bulunan yırtık bölümlerin izin verdiği ölçüde, tarafımızca yeniden okunmuş ve Türkçeye çevrilmiştir. Yazarın makâmelerinin daha önce Türkçeye çevrildiği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu çalışma, giriş ve dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, makâme türünün genel bir çerçevesi çizilmiş; ikinci bölümde ise, İbn Nâkiyâ'nın hayatı, yapıtları ve makâme yazarlığı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, makâmelerin Türkçeye yapılan çevirileri sunulmuştur. Çevirilerde elden geldiğince metnin aslına bağlı kalınmış ve yazarın kullandığı söz sanatları olduğu gibi aktarılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, makâmeler dil, üslup ve içerik yönünden ele alınıp, incelenmiş ve çalışmamız, genel bir değerlendirmeyi içeren sonuçla tamamlanmıştır. Ayrıca, sözkonusu makâmelerin el yazması nüshasından bir örnekle birlikte tarafımızca yapılan okumanın harekelendirilmiş Arapça metni ve İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinde yer verdiği az kullanılan sözcüklerin Türkçe anlamlarını içeren bir sözlük de çalışmamız ekinde sunulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, yüksek lisans dersleri sırasındaengin bilgilerinden yararlandığım başta danışman hocam Prof. Dr. Bedrettin Aytaç'ın yanı sıra, saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Rahmi Er'e, Prof. Dr. M. Faruk Toprak'a ve Doç. Dr. Kemal Tuzcu'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, el yazması metni Süleymaniye Kütüphanesi'nden temin eden sevgili kızkardeşim Elmas İmamoğlu'na, el yazması metinlerin okunmasında değerli yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Hüsam Yasin Salih, Muhammed Hüsam Yasin ve Seyf Hüsam Yasin'le birlikte kaynak sağlanmasında her aşamada yardımcı olan arkadaşım Can Salihoğulları'na, bu çalışma metninin redaksiyonundaki yardımları nedeniyle sevgili ağabeyim Tevfik Birinci'ye teşekkür ederim.

Ahmet BİRİNCİ

Aralık 2015

GİRİŞ

Arap edebiyatında başlı başına yazınsal bir düz yazı türü olarak yer alan “makâme”nin, Abbasi devleti’nin çöküş dönemine girdiği¹ H. IV./M. X. yüzyılın sonlarında², ilk olarak, Bedî’u’z-Zamân el-Hemezânî (358-398/968-1008)³ tarafından ortaya konulduğu kabul edilmektedir.⁴ el-Hemezânî’nin çağdaşı olan ve ondan sonra günümüze kadar gelen yazarlar, zengin edebî kültür birikimini içinde barındıran bu yazın türüne oldukça ilgi göstermiş ve onu kendilerine model alarak, bu alanda sayısız yapıtlar ortaya koymuştur. Bu ilgi yalnızca Arap edebiyatıyla sınırlı kalmamış ve Arapçadan Farsça, İbranice ve Süryaniceye çevrilen makâmeler, daha sonra bu dillerde yazılan bu türden yapıtlara da örnek oluşturmuştur. Makâmeler, geçirdiği tarihsel süreç içerisinde çeşitli dönemlerde Türkçenin de içinde bulunduğu birçok dünya diline çevrilmiştir.

Arap edebiyatını ve diğer dünya edebiyatlarını gerçek anlamda etkileyen bu yazın türünün ne olduğu, ne anlama geldiği, nasıl ortaya çıktığı ve günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreçle birlikte önemli makâme yazarları, çalışmamıza bir altyapı oluşturması amacıyla ana çizgileriyle ele alınıp, incelenmiştir.

¹ ‘Omar, Şaddâm Huseyn Maḥmūd, Maḳāmāt Bedî’i’z-Zamân el-Hemezânî Beyne’s-Şan’ati va’t-Taşannu’i, Dan. İbrāhîm el-Ḥevāce, Yüksek Lisans Tezi, Cāmi’atu’n-Necāḥ el-Vaṭaniyye Kulliyetu’d-Dirāsāti’l-‘Ulyā, Irak, 2006, s. 21 ve 28.

² Allen, Roger And Richards, D.S., Arabic Literature In The Post-Classical Period, Cambridge University Press, 2006, s. 145.

³ Er, Rahmi, Bedî’u’z-Zamân el-Hemezânî ve Makâmeleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi: 2621, İstanbul, 1994, s. 17, 23.

⁴ Żayf, Şevkî, Tārîḥu’l-Edebi’l-‘Arabî, I-VI, Dāru’l-Ma‘ārif, Mısır, 1984, c. VI, s. 442.; Kāzim, Nādir, el-Maḳāmāt va’t-Telaḳḳî, I. Bas., el-Muessesetu’l-‘Arabiyye Li’d-Dirāsāti va’n-Neşri, Beyrut, 2003, s. 11.

1. BÖLÜM: ARAP EDEBİYATINDA MAKÂME TÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ

I.1. Makam ve Makâme Sözcüklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Taşıdığı Anlamlar

Brockelmann, “Maḳâme” sözcüğünün tarihsel süreç içerisindeki kullanımını üç dönem halinde ele alıp, incelemiştir. Bunlar, sözcüğün Cahiliye çağındaki sosyal anlamda kullanımı, Emeviler çağındaki dinsel bir anlamda kullanımı ve daha sonraki çağlarda edebî (yazınsal) anlamda kullanımı biçimindedir.⁵ Biz de, makâme konusunu, sözcüğün anlamından yola çıkarak, Brockelmann’dan farklı bir bakış çerçevesinde, Cahiliye çağı ve İslami çağ olmak üzere iki ana başlık altında incelemeye çalışacağız.

I.1.1. Makâme Sözcüğünün Anlamı

Çoğulu “maḳāmāt” olan bu sözcük, “oturmak” sözcüğünün karşıtı olan “ayağa kalkmak” anlamındaki Arapça “Ḳiyām”⁶ sözcüğünün “Maḳ’alun”, “Maḳ’aletun” ism-i mekân (yer adı) kalıbına konulmasıyla, “Maḳāmun” ya da “Maḳāmetun” “ayakta durulan yer”⁷ anlamında türetilmiştir. “Ma”, “ḳā”, “mun” veya “ma”, “ḳā”, “me”, “tun” biçimindeki sözcüğü oluşturan bu sesler, kökü “ḳa”,

⁵ ed-Devrî, ‘Avaż Muḥammed, el-Maḳāmetu’d-Dînâriyye Li’Bedî’i’z-Zamân el-Hemezânî, Mecelletu Surre Men Raā, c. III, S. 5, III. Yıl, Mart 2007, s. 71.

⁶ İbn Manzûr, Lisānu’l-‘Arab, Tah. ‘Abdullah ‘Ali el-Kebîr, Muḥammed Aḥmed Ḥasebullah, Hāşim Muḥammed eş-Şāzî, I-VI, Dāru’l-Ma‘ārif, bybd., thsz., c. V, s. 3781.

⁷ ‘Abbās, Ḥasan, Neş’etu’l-Maḳāme Fî’l-Edebi’l-‘Arabî, Dāru’l-Ma‘ārif, bybd., thsz., s. 9.

“va”, “me” olan üç köklü fiil yapısından elde edilmiştir. Ancak, kökünde üçten daha çok ses olan “eḳāme” fiilinden alınarak, “muḳāmun” ya da “muḳāmetun” biçiminde türetilen sözcük, “bir yerde sürekli olarak kalınan, ikamet edilen yer”⁸ anlamında kullanılmaktadır.

Lisānu’l-‘Arab’da, “Maḳām” sözcüğünün karşılığı, “Mavzi’u’l-Ḳademeyn” (ayak basılan yer, ayakta durulan yer, ayak konulan yer) olarak verilmiştir. “Maḳāme” sözcüğü ise, “meclis”, “mecliste bulunan insan topluluğu” ve “toplanma yeri” gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Ancak, “maḳām” sözcüğü, aynı zamanda, sufi terimleri sözlüğünde, “kendini Allah yoluna adayan kişinin bu yolda (tasavvuf yolu) elde ettiği dereceler (basamaklar)”⁹ anlamındadır. Bu sözcüğün çoğulu da “maḳāmāt” biçiminde kullanılmaktadır. el-Ḳalkaşandî de “maḳāmāt” sözcüğüyle ilgili olarak şu tanımlamayı yapmıştır: “...O, “maḳāme” sözcüğünün çoğuludur. Dilde, “meclis” ve “insan topluluğu” anlamlarına karşılık gelmektedir. “Kurgulanmış söz”, “maḳāme” olarak adlandırılmıştır. Sanki o, dinlenilmesi amacıyla insan topluluğunun bir araya geldiği bir mecliste söylenir. Ancak, “el-Muḳāme” sözcüğü, “bir yere yerleşmek, ikamet etmek, bir yerde oturmak” anlamlarındadır. Bu anlamdan yola çıkılarak, Yüce Allah’ın “الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ” (O, lütfuyla bizi kalınacak yurda yerleştirendir.) ayetinde geçen sözüyle “Cennet ehlinin mekânı” hakkında bir anlatım olduğu sonucuna varılır.”¹⁰

⁸ ‘Avaż, Yūsuf Nūr, Fennu’l-Maḳāmāt Beyne’l-Meşriḳ va’l-Mağrib, II. Bas., Mektebetu’t-Ṭālibi’l-Cāmi’i, Mekke, 1986, s. 9-10.

⁹ el-Kāşānî, ‘Abdu’r-Rezzāḳ, Mu‘cem İştilāḥātî’ş-Şûfiyye, Tah. ‘Abdu’l-‘Âl Şāhîn, I. Bas., Dāru’l-Menār Li’t-Ṭab‘i va’n-Neşri va’t-Tevzî’, Kahire, 1992, s. 107-108.; Kaya, Murat, Zemahşerî’de Tasavvufî Kavramlar (Maḳāmāt Örneği), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2006, s. 11-13.

¹⁰ el-Ḳalkaşandî, eş-Şeyḥ Ebî’l-‘Abbās Aḥmed, Kitāb Şubḥi’l-A‘şā, Dāru’l-Kutubi’s-Sultāniyye, I-XIV, Kahire, 1919, c. XIV, s. 110.

I.1.2. Cahiliye Çağında Taşıdığı Anlamlar

“Maḳāme” sözcüğünün, Cahiliye çağı şairlerinden el-Museyyeb b. ‘Ales’in aşağıda yer alan beyitinde, ism-i mekân kalıbında “bir yerde ikamet etmek, oturmak, durmak) anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır:

وَكَالْمِسْكِ تَرَبُّ مَقَامَاتِهِمْ وَتُرَبُّ قُبُورِهِمْ أَطْيَبُ¹¹

(Va Ke’l-Miski Turabu Maḳāmātihim / Va Turabu Ḳubūrihim Aṭyabu)

“Onların durdukları (oturdukları) yerin toprakları misk kokusu gibidir

Ve mezarlarının topraklarının kokusu daha da hoştur (güzeldir)”

Cahiliye çağı muallaka şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmā (Ö. M. 609 veya 615) ve Lebîd b. Ebî Rabî‘a el-‘Āmirî (Ö. M. 661 veya 662) de, aşağıda yer alan beyitlerinde, “maḳāme” sözcüğünü kullanmıştır:

وَفِيهِمْ مَقَامَاتٌ حِسَانٌ وَجُوهُهُمْ وَأَنْدِيَّةٌ يَنْتَابُهَا الْقَوْلُ وَالْفِعْلُ¹²

(Va Fîhim Maḳāmātun Ḥisānun Vucūhuhum / Va Endiyetun Yentābuha’l-Ḳavlu va’l-Fi’lu)

“Onların arasında güzel yüzlü meclis yârenleri

Ve söz ve eylemin birlikte gerçekleştiği meclisler vardır”

وَمَقَامَةٌ غُلْبِ الرَّقَابِ كَأَنَّهُمْ جَنَّ لَدَى طَرَفِ الْحَصِيرِ قِيَامُ¹³

¹¹ Hafâcî, Muḥammed ‘Abdu’l-Mun‘im, Ebū’l-Feth el-İskenderî Baṭal Maḳāmāt Bedî‘i’z-Zamān va Şaḥşiyetuhu’l-Mechūle, I. Bas., Kahire, 1996, s. 10.

¹² ed-Dîneverî, Ebî Muḥammed ‘Abdullah b. Muslim b. Ḳuteybe, eş-Şi‘r va’ş-Şu‘arā Ev Ṭabaḳātu’ş-Şu‘arā, Tah. Mufîd Ḳamîha ve Na‘im Zerzûr, Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1985, s. 78.; Dîvān Zuheyr b. Ebî Sulmā, Şerh. Fâ‘ûr, ‘Alî Ḥasan, Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988, s. 7.

¹³ Dîvān Lebîd b. Rabî‘a el-‘Āmirî, Yay. Dār Şādir, Beyrut, thsz., s. 161.

(Va Maḳāmetin Ġulbi'r-Riḳābi Ke'ennehum / Cinnun Ledā Tarafi'l-Ḥaṣîri
Ḳiyāmu)

“Kalın boyunlu nice meclis yârenleri vardır, onlar

Hükümdar kapısında ayakta bekleyen cinler gibidir”¹⁴

“Maḳāme” (çoğ. “maḳāmât”) sözcüğü, bu dizelerde “es-Sāde” (efendiler, ileri gelenler)¹⁵ ve “mecliste oturan insan topluluğu” anlamlarında mecaz olarak kullanılmıştır.¹⁶

Bu sözcük, Cahiliye çağında “kabile meclisi”, “kabile toplantısı” ya da “kabile meclis veya toplantılarına katılanlar”, “insan topluluğu” ve “bu meclis ve toplantılarda yapılan konuşmalar”¹⁷ anlamlarına karşılık gelmiştir.

I.1.3. İslami Çağda Taşıdığı Anlamlar

İslamiyetin doğuşuyla birlikte, onun öğretilerini içeren birçok yeni kavram ve terim Arapçaya girmiştir. İslami çağda, halifelerin, emirlerin ve yüksek düzeyli askeri ve sivil devlet erkânının huzurunda ayakta durarak, onlara vaaz (dini öğüt) ve muḥāzara (ders) türünde konuşmalar yapan kişinin bulunduğu “meclis” ve “bu mecliste yaptığı hutbe (söylev)” veya “zühd konuşmaları”¹⁸ (takva konuşmaları) anlamlarında kullanılan “makâme” sözcüğünün taşıdığı anlamlar, Hz. Muhammed

¹⁴ Karaca, Ahmet Cevdet, Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mehmet Yalar, Bursa, 2005, s. 7.

¹⁵ Ḥācîzāde, Mehîn, el-Maḳāme Fî'l-Edebi'l-'Arabî va'l-'Ādābi'l-'Ālemiyye, Mecellettu'l-Luġati'l-'Arabiyye va'Ādābihā, es-Senetu's-Sāniye, S. 4, s. 17-32, 2006, bybd., s. 19.

¹⁶ 'Avaz, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 9.

¹⁷ Er, Rahmi, a.g.e., s. 26.; 'Avaz, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 10-11.

¹⁸ el-Fāḥūrî, Ḥannā, el-Cāmi' Fî'l-Edebi'l-'Arabî, I. Baskı, Dāru'l-Cîl, Beyrut-Lübnan, 1986, s. 615.

(s.a.v.) ve Dört Halife (r.a.) dönemi, Emeviler dönemi ve Abbasiler dönemi ve günümüze kadar gelen dönem olmak üzere ele alınıp, incelenmiştir.

I.1.3.1. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Dört Halife (r.a.) Dönemi

“Maḳāme” veya “maḳāmāt” sözcükleri Kur’an-ı Kerim’de yer almamakla birlikte, “Maḳām”¹⁹ sözcüğünün on iki ayette ve “Muḳām”²⁰ sözcüğünün ise harf-i tarifsiz olarak yalnızca bir ayette, harf-i tarif alarak da, Fâtır Suresi 35. Ayette “el-Muḳāmetu” biçiminde, “kalınacak yer, ikamet edilen yer, cennet mekânı”²¹ anlamlarında kullanıldığı görülmektedir:

Rahmân Suresi 46. Ayete baktığımızda, “Maḳām” sözcüğünün “huzurda duruş” anlamı taşıdığı görülmektedir:

"وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ"

“Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.”²²

Ayrıca, Meryem Suresi 73. Ayette de, “Maḳām” sözcüğü “meclis” anlamında kullanılmıştır:

"وَإِذَا تَنَلَّى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ"

مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا"

¹⁹ Bakara Suresi/125; Âl-i İmrân Suresi/97; Mâide Suresi/107; Yûnus Suresi/71; İbrâhîm Suresi/14; İsrâ Suresi/79; Meryem Suresi/73; Neml Suresi/39; Sâffât Suresi/164; Duhân Suresi/51; Rahmân Suresi/46; Naziât Suresi/40

²⁰ Ahzâb Suresi/13

²¹ el-Ḳalkaşandî, eş-Şeyḥ Ebî'l-‘Abbâs Aḥmed, a.g.e., c. XIV, s. 110.

²² Rahmân Suresi/46; <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#55:46>; 21.07.2015: 19:55.

(Ayetlerimiz kendilerine apaçık bir şekilde okunduğu zaman, inkâr edenler, inananlara, “İki topluluktan hangisinin bulunduğu yer daha hayırlı meclis ve mahfili daha güzeldir?” dediler.)²³

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde yer alan “Maḳām” sözcüğünün genel olarak, “huzurda durma, yer, makam, mevki, derece” anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

Hz.Muhammed (s.a.v.)'in ve Dört Halife (r.a.)'nin huzuruna çıkan heyetlerin yaptığı konuşmalar da “huzur konuşmaları” anlamında “maḳāmāt” olarak adlandırılmıştır.²⁴

I.1.3.2. Emeviler Dönemi

İçerde siyasi çekişme ve kavgaların ve dışarıda yoğun İslami fetih hareketleri sonucu yaşanan savaşların hüküm sürdüğü Emevi devletinde (M. 661-750), bu mücadelenin sözlü alanda yapılabilmesi amacıyla vaizlere ve hatiplere gereksinim duyulmuştur. Halifelerin, özellikle de Mu‘āviye'nin bunu teşvik ettiği ve bu amaçla camilerde, Kur'an-ı Kerim ayetlerini, hadisleri, atasözlerini, hikmetli sözleri, şiir örneklerini ve Arapların savaşlarını içeren hutbeleri belâgatle halka aktarma işini yapan “ḳāṣ” (vaizler, anlatıcılar) görevlendirilmiştir. “Maḳāmātu'l-Huṭebā” (hatip makâmeleri)²⁵ adı altında camilerde yapılan bu konuşmalar da makâmenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan etkenlerden biri olarak görülmüştür.²⁶

Kabileciliğin öne çıktığı Emevi devletinde yolsuzluk ve rüşvet gibi toplumsal hastalıklar da baş göstermiştir. Halifelere, vezirlere, emirlere, yüksek düzeyli

²³ Meryem Suresi/73; <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#19:73>; 21.07.2015: 20:37.

²⁴ İbn ‘Abdi Rabbihi, Ahmed b. Muhammed, el-‘İḳdu'l-Ferîd, I-IX, Tah. : Mufid Muhammed Ḳamîha, Dāru'l-Kitābi'l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1983, c. II, s. 3.

²⁵ ‘Abbās, Ḥasan, a.g.e., s. 12.

²⁶ ‘Avaż, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 11-12.

görevlilere ve üst düzey askeri erkâna, dini, eğitici ve bilinçlendirici anlamda öğüt vermek amacıyla onların meclislerinde, huzurlarında “takva konuşmaları” (makâmât) yapan din bilgini zahidler ve vaizler topluluğu ortaya çıkmıştır. Bunların yaptığı konuşmalar da “huzurda duruş”, “huzurda yapılan konuşmalar” anlamında “makâmât” olarak adlandırılmıştır.

I.1.3.3. Abbasiler Dönemi ve Günümüze Kadar Gelen Dönem

Makâme sözcüğü, Emeviler çağında olduğu gibi, Abbasiler çağının (M. 750-1258) ilk zamanlarında da “halifelerin, vezirlerin ve ileri gelen devlet adamlarının huzurunda din bilgini bazı kişilerin ayakta durarak, din ve ahlak konusunda yaptığı eğitici ve öğüt verici nitelikteki söylevler”²⁷ anlamında, “huzur konuşmaları” olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte bu dönemde, tasavvufta da “Allah yolunda takvayla elde edilen derece, makam, mevki” anlamlarına gelen “makâm” sözcüğünün çoğulu “makâmât” biçiminde kullanılan dini bir terimin adıdır. Vahdet (birlik) makamına erişmek amacıyla genellikle on temel makamdan (usûl-i aşara) geçilmesi gerekir. “...Bunlar sırasıyla tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Allah’a teveccüh, sabır, murâkabe ve rızadır.”²⁸

İbn Kuteybe (Ö. H. 276/M. 890), “‘Uyûnu’l-Ahbâr” adlı yapıtında, din bilgini zahid kişilerin huzurda yaptığı konuşmaları içeren bir bölüme yer vermiş ve bu tür konuşmaları, “makâmātu’z-Zuhhād” (zahid makâmeleri) veya “makâmātu’l-Vu‘âz”

²⁷ Koçak, İnci, Al-Hariri’nin Mâkâmât’ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler, A.Ü. DTCF Dergisi, S. 1.2, c. 30, 1982, s. 185-192.; Korkmaz, Bülent, a.g.e., s. 8.

²⁸ Pala, İskender, Divan Edebiyatı, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, Kasım 1999, s. 37.

(vaiz makâmeleri) olarak ifade etmiştir.²⁹ İbnu ‘Abdi Rabbihi (246-328/860-941) de, “el-‘İkdu’l-Ferîd” adlı yapıtında, bu konuya aynı anlamda yer vermiştir. Bedî‘u’z-Zamân el-Hemezânî, XXVI. “Öğüt Makâmesi”nde, “makâme” sözcüğünü “hutbe” (dini öğütler içeren konuşma, söylev)³⁰ anlamında kullanmıştır. Ayrıca, İbnu’l-Mudebbir’in “er-Risâletu’l-‘Uzrâ” adlı yapıtında, H. III. yüzyıl halkının “maḳāmāt” (makâmeler) olarak adlandırılan “karşılıklı edebî söyleşiler” (el-Muḥāverātu’l-Edebiyye) diye bir türün varlığını bildiklerinden söz edilir.³¹

H. IV./M. X. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, “dini öğüt ve söylev” özelliğini kaybetmeye başlayan makâme artık, Arap edebiyatındaki edebî nesir türleri arasında, yeni bir türün adını taşıyan terim durumuna gelmiştir.

I.1.3.3.1. Makâme Sözcüğünün Edebî Anlamı

Çağının önemli edebiyatçıları arasında bulunan Bedî‘u’z-Zamân el-Hemezânî, Arap edebiyatındaki zengin edebî kültür mirasını bir nakış gibi işleyerek, birbirinden farklı olay örgüsü içinde çağının toplumsal sorunlarını konu alan ve zamanla “kudye” ve “isticdâ” (dilenmek, dilencilik) adları altında bir tür “dilenci makâmeleri” olarak da bilinen elli bir makâme yazmıştır.³² Böylece, “maḳâme”

²⁹ ed-Dîneverî, Ebî Muḥammed ‘Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, Kitâb ‘Uyûni’l-Aḥbâr, I-IV, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut-Lübnan, İ‘âdetu Ṭab‘ati Dâri’l-Kitâbi’l-‘Arabî Ṭab‘a Muşavvara ‘An Ṭab‘ati Dâri’l-Kutubi’l-Mişriyye, H. 1343/M. 1925, c. II, s. 333.

³⁰ Er, Rahmi, a.g.e., s. 27.

³¹ el-Fāḥūrî, Ḥannâ, a.g.e., s. 615.

³² Er, Rahmi, a.g.e., s. 29.

sözcüğü, söz sanatlarını büyük bir ustalıkla kullanan el-Hemezānî'nin kıvrak zekasıyla ortaya koyduğu, yeni bir edebî nesir türünün adı olmuştur.³³

Başlangıçta, el-Hemezānî'nin makâmelerinden yola çıkarak, makâme için şöyle bir tanımlama yapabiliriz:

“Genellikle bir oturumluk süre içerisinde, bir mecliste bulunan dinleyici topluluğuna yönelik, ayakta duran bir konuşmacının belâgat (etkili ve güzel konuşma) sanatlarını kullanarak, hile ve kurnazlık yoluyla insanlardan para sızdırmak ve çıkar elde etmek için ülkeden ülkeye seyahat eden ve hemen her konuda bilgili hayalî bir kahramanın başından geçen hayalî olayları, kolayca aldanan saf bir hayalî ravinin (anlatıcının) ağzından Kur'an-ı Kerim ayetleri, hadisler, atasözleri, şiirler, fıkralar, dil bilmeceleri, bulmacalar, hikmetli (bilge), nükteli ve tuhaf sözlerle süsleyerek, kısa öykü, hikâye, hitabet, karşılıklı konuşma ve münazara sanatlarının tekniklerinden yararlanarak anlattığı ve kahramanın kimliğinin hikâye sonunda ortaya çıktığı ve bilimsel, dinsel, toplumsal ve edebî konularda eğitici, öğüt verici ve eğlendirici amaçların yanı sıra, edebî dilencilik, dil bilmeceleri ve mucun amacıyla yazılmış secili (uyaklı) edebî nesir türüdür.”

Memlükler çağına gelindiğinde, önceki dönem makâmelerinde yer alan anlatıcı konumundaki “ravi”nin artık görülmediği, ancak, bedii sanatlarla süslü makâmelerin kısa secili söz üslubunu koruduğu görülmüştür. Bu dönemde, es-Suyûtî'nin makâmelerinde, münazaraların ve erdemlilik konusundaki üstünlük yarışmalarının çokça yer aldığı göze çarpmaktadır. Dr. Yûsuf Nûr 'Avaż, onun bazı

³³ Aytaç, Bedrettin, Abbasi Devrinde Nesir ve Al-Harîrî, A.Ü. DTCF Dergisi, c. XXXV, S. 1, Ankara 1991, s. 4.

makâmelerinin eleştirel tasvir niteliği taşıyan makaleler biçiminde olduğunu söylüyor.³⁴

Makâme yazarları ve şarihleriyle Arap dili ve edebiyatı alanında bu konuda araştırma yapanların çoğu, makâmenin tanımını yapmaya çalışmış, ancak, bu tanımlamaların hemen hemen büyük bir bölümü ya birbirinin tekrarı, ya da çok az değişikliklerle bir diğerrinin benzeri niteliğinde olmuştur. İbn Nâkiyâ, yazdığı makâmelerin önsözünde, “makâme” için şöyle bir tanımlama yapmıştır:

“...Bu, anlatımı güzelleştirdiğimiz, söz ve anlamlarını yeniden gözden geçirip düzelttiğimiz ve dinleyen ve anlatanın hoşuna gitmesi amacıyla, güzel konuşma sanatının altın süslemeleriyle parlatıp, açık ve anlaşılır bir duruma getirdiğimiz hikâyelerdir.”³⁵

Bu tanımın, yukarıdaki tanımlamamızı destekler mahiyette olduğunu düşünüyoruz. Ancak, İbn Nâkiyâ, makâmeleri, "حكايات" “hikâyeler” biçiminde ifade etmiştir. Burada kullandığı “hikâyeler” sözcüğüyle, tam olarak Arapça "قصة" (Kıssa) sözcüğünün Türkçedeki anlamına karşılık gelen “hikâye, öykü, kıssa, masal, destan” sözcüklerini mi, yoksa "حكاية" (Hikâye) sözcüğünün Türkçe karşılığı olan “olanı olduğu gibi taklit, yansıma, benzetme, anlatma, söyleme, nakletme” anlamlarını mı kastettiği, onun yaşadığı çağın algısı boyutunda değerlendirilmelidir. Çünkü, bu iki kavram, sürekli karıştırılması nedeniyle biri diğerrinin yerine kullanılan eş anlamlı

³⁴ ‘Avaż, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 14.

³⁵ Bediuzzaman el-Hemedani Ahmed b. Hüseyin b. Yahya el-Katib, Makamat-ı Erba‘in, El yazması, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş Nu. 04097-001, İstanbul, Varak Nu. 41.; Makāmātu’l-Ḥanefî va İbn Nâkiyâ va Ğayrumā, Maṭba‘a Aḥmed Kāmil, İstanbul, 1912, s. 123.

sözcükler durumuna gelmiştir.³⁶ Oysa, "حكاية" (Hikāye) sözcüğünün anlam derinliğinde, eski Yunan felsefesinde Platon'un "mimesis" (yansıtma) kuramına göre "doğanın olduğu gibi yansıtılması" düşüncesine karşılık, onun öğrencisi olan Aristoteles'in "sanatçı olanı değil, olabilir olanı yansıtır"³⁷ düşüncesinde yatan anlamın olduğu varsayılabilir. Bu anlamda, İbn Nâkiyâ'nın makâme tanımında kullandığı "حكايات" "hikâyeler" sözcüğü bu çerçevede değerlendirilebilir.³⁸

Birçok araştırmacı ve yazar, makâmenin edebî anlamdaki tanımını, "hayalî kısa öyküler veya kısa hikâyeler" biçiminde yapmıştır. Bu bizce iddialı bir tanımlamadır. Öncelikle her ikisinin de sınırları iyi bir biçimde belirlenmeli ve bunun sonucuna göre makâmenin "kısa öykü veya kısa hikâye" türüne benzeyip benzemediğine karar verilmelidir. Bu, başlı başına bir çalışmayı gerektirdiğinden burada bu konuya değinmeyeceğiz.

I.2. Makâmenin Edebî Bir Tür Olarak Ortaya Çıkışı

Abbasiler, kabilecilik ve milliyetçilik anlayışından uzak İslami bir devlet yapısı kurmuştur. Bir anlamda "uluslar devleti" niteliğinde olan, ancak, "Mevālî"nin nüfuzunun daha fazla etkin olduğu bu yapı içerisinde, Fars, Hint ve Türk kültürleri gibi değişik birçok kültür de yer almıştır. Ancak, devlet yapısının her yönden İran etkisi altına girmesi, edebiyatta da kendini göstermiştir.³⁹ Matematik, mantık, felsefe,

³⁶ Kîlîṭū, 'Abdu'l-Fettāh, el-Maḳāmātu's-Serd va'l-Ensāku's-Seḳāfiyye, Çeviren: 'Abdu'l-Kebîr eş-Şerḳāvî, 2. Bas., Dār Tübḳāl Li'n-Neşri, Dāru'l-Beyzā – Fas, 2001, s. 32.

³⁷ Bkz. Moran, Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yay., 22. Bas., İstanbul, 2012, s. 17-38.

³⁸ el-Ka'bî, Zîyā, es-Serdu'l-'Arabiyyu'l-Ḳadîm el-Ensāku's-Seḳāfiyye va'İşkālîyyātu't-Te'vîl, Muessesetu'l-'Arabiyye Li'd-Dirāsāti va'n-Neşri, Beyrut, 2005, s. 237.

³⁹ el-Hāşimî, es-Seyyid Aḥmed, Cevāhiru'l-Edeb Fî Edebiyyāt va'İnşā Luḡati'l-'Arab, Tah. Yahyā Murād, Muessesetu Muḥtār Li'n-Neşri va't-Tevzî', bybd., thsz., s. 557-558.

tıp, uzay bilimleri, astroloji (yıldız bilimi) ve edebiyat gibi alanlarda Farsça, Hintçe, Yunanca, İbranice ve Süryanice dillerinde yazılmış birçok yapıt, bu dönemde Arapçaya çevrilmiştir.⁴⁰ Yeni kavram ve terimler, yabancı sözcük ve dil yapılarıyla birlikte değişik dini inanç ve düşünce akımları da bu çeviriler yoluyla Arapçaya girmiştir.⁴¹

İslamiyet, bu yeni inanç ve düşünce akımlarını kendi potasında eritmiş ve kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin doğru olarak okunması, anlaşılması ve anlatılması amacıyla dil, dil bilgisi, tefsir, fıkıh ve hadis alanındaki çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu dönemde, Hint ve Yunan felsefesi etkisinde kalarak, “Şia” inancıyla ortaya çıkan ve büyük bir hızla gelişen “Mu‘tezile” mezhebi edebiyatta da etkisini göstermiştir.⁴² Dinde “akılcılık” felsefesine dayanan bir anlayış çerçevesinde İslamı yorumlamaya çalışan “Mu‘tezile” mezhebi inancında olan ‘Amr b. ‘Ubeyd, en-Nazzām, Temāme b. Eşres, Bişr b. el-Mu‘temer ve el-Cāhiz gibi birçok yazar, Arap belâgat sanatının kurulmasında büyük bir paya sahiptir.⁴³

Emeviler çağının son dönem yazarlarından ‘Abdu’l-Ḥamîd b. Yaḥyâ el-Kâtib (Ö. M. 750)’in yazıdaki ekolünü sürdüren İbnu’l-Muḳaffa‘ (M. 723-759), aslen İranlı’dır. O, daha önceleri Hintçeden “Kelile ve Dimne” ve “Hezar Efsane” (Bin Masal) adlarıyla Pehlevi diline ve Farsçaya çevrilmiş olan zengin edebî ürünleri içeren yapıtları Arapçaya çevirmiştir. Dil yönünden çok daha ince ve süslü olan İran etkisi, onun bu çevirileriyle Arapçada görülmeye başlamıştır.⁴⁴ Bu çevirileri dışında,

⁴⁰ Bilba‘, ‘Abdu’l-Ḥakîm, Edebu’l-Mu‘tezile İlā Nihāyeti’l-Ḳarni’l-Hicrî, 3. Bas., Dār Nahṣa Mişr Li’t-Ṭab‘i va’n-Neşri, 1979, s. 9, 70.

⁴¹ Er, Rahmi, a.g.e., s. 9.

⁴² Bilba‘, ‘Abdu’l-Ḥakîm, a.g.e., s. 91, 92, 93, 95, 114, 119, 122.

⁴³ a.e., s. 162

⁴⁴ Er, Rahmi, a.g.e., s. 9.

birer edebiyat hazinesi olarak görülen “el-Edebu’l-Kebîr” ve “el-Edebu’s-Şağîr” adlı yapıtlarının yanı sıra, edebiyat alanında birçok yapıtı bulunmaktadır.

Ayrıca, Hint edebiyatından taşınan birçok öykü ve masalın, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî’nin “Edebu’l-Kâtib” ve “Kitābu’s-Şî’r va’s-Şu‘arā”, Ebu’l-Ferec el-İşfehānî (M. 897-967)’nin “Kitābu’l-Agānî”, edebî nesirde “risale” ustası kabul edilen Ebû Bekr el-Hârezmî (323-383/935-993)’nin “Resâil” ve “Mu‘tezile” inancının en önemli temsilcilerinden biri olan Ebû ‘Osmân b. Baḥr el-Cāḥiz (M. 775-868)’in bir belâgat ansiklopedisi niteliğinde olan “el-Beyân va’t-Tebyîn”, dilin inceliklerinin de yer aldığı bir hayvanlar ansiklopedisi niteliğindeki “el-Ḥayevân” ve türünün ilk örneği olduğu kabul edilen ve cimrilik konusunu bütün yönleriyle ele alıp, dilenci hikâyelerine yer veren “el-Buḥalâ” gibi edebiyat ve tarih kitaplarında, dağınık bir biçimde bulunduğunu görüyoruz.⁴⁵

Emeviler dönemi dil bilginlerinden Ebû’l-Esved ed-Duelî (Ö. M. 688 veya 720)⁴⁶ tarafından başlatılan dil çalışmaları, Abbasiler döneminde, “el-Ḳāmil Fî’l-Luġa” adlı yapıtın yazarı İbn Muberrred’le sürdürülmüştür. Basra ve Kûfe kentlerinde dil mektepleri kurulmuş ve dil alanında başlatılan çalışmalarla, Arap dili, dilbilgisi kurallarına bağlanmaya çalışılmıştır. Bilim, sanat ve edebiyata gösterilen ilgi, özellikle Harun Reşid ve oğlu Halife el-Me’mûn (hilafeti M. 813-833) dönemlerinde zirveye ulaşmıştır. “Mu‘tezile” mezhebinin en büyük destekçilerinden ve taraftarlarından biri olan el-Me’mûn, Bağdat’ta, kütüphane, akademi ve tercüme bürosuyla adeta bir Yunan bilim ve kültür merkezine dönüşen⁴⁷ “Dāru’l-Ḥikme” (Bilgelik Evi)’yi (M. 830) kurmuş⁴⁸ ve yabancı dillerden birçok eserin Arapçaya

⁴⁵ Bilba‘, ‘Abdu’l-Ḥakîm, a.g.e., s. 83-84.

⁴⁶ Er, Rahmi, a.g.e., s. 10.

⁴⁷ Bilba‘, ‘Abdu’l-Ḥakîm, a.g.e., s. 91.

⁴⁸ Er, Rahmi, a.g.e., s. 9.

çevrilmesini sağlamıştır. Yazıdaki gelişmeler, “risale”, “makale”, “antoloji”, “tevkîat”, “hivâr” (karşılıklı konuşma), “münazara” (karşılıklı tartışma) ve “makâme” gibi yeni edebî düzyazı türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁴⁹

Bu edebî kültür mirasının oluşturduğu çevrede yetişen el-Hemezânî, elde ettiği bilgi birikimini kendi akıl süzgecinden geçirerek, dünya edebiyat tarihinde daha önce eşine rastlanmayan, “makâme” türünü ortaya koymuştur.

Makâme türünün ilk olarak ortaya çıkıp, gelişmesini sağlayan üç kişinin adından söz edilir. Bunlar, makâme tarzında, benzeri başka yapıtlarda bulunmayan ender sözler, fıkralar ve latifelerle dolu “Ehâdîs Erba‘în” (kırk hadis)’i yazdığı kabul edilen Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Dureyd (H. 223-331), “el-Mucmel Fi’l-Luğa” adlı yapıtın yazarı ve el-Hemezânî’nin hocası olan Aḥmed b. el-Huseyn b. Fâris (Ö. H. 390) ve Bedî‘u’z-Zamân el-Hemezânî’dir.⁵⁰

Ancak, “et-Tenûḥî” (H. 327-384)’nin “el-Ferec Ba‘de’s-Şidde” adlı yapıtında yer alan bazı kıssaların, Bedî‘u’z-Zamân’ın makâmeleriyle birçok yönden benzerlikler taşıdığı da ayrıca, dikkate değer bir durumdur.⁵¹ el-Ḥuşrî (Ö. H. 453/M. 1061), “Zehru’l-Ādâb va Ṣemeru’l-Elbâb” adlı yapıtında, İbn Dureyd el-Ezdî’nin söylediği “kırk hadis”in, makâmeleri ilk olarak yazan el-Hemezânî’ye makâmelerini yazmada ilham verdiğini ve böylece onda makâme yazma düşüncesinin oluştuğunu ve bunun üzerine İbn Dureyd’in “kırk hadisi”ne karşılık dört yüz makâme yazdığını

⁴⁹ ez-Zeyyât, Aḥmed Ḥasan, Tārîḥu’l-Edebi’l-‘Arabî, Dār Nehzat Mişr Li’t-Ṭab‘i va’n-Neşri, Kahire, thsz., s. 215.

⁵⁰ ‘Abbās, Ḥasan, a.g.e., s. 25, 34, 37, 38.

⁵¹ Beeston, A.F.L., Makâmât Türünün Kökeni, Çeviren: Ömer Kara, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Kars, 2014, s. 211-213.

öne sürer.⁵² Bazı yazarlar da, hocası İbn Fâris'in makâmeler yazdığını ve el-Hemeẓānî'nin bu türü ondan öğrendiğini söyler.⁵³

I.3. Makâmenin Genel Özellikleri

el-Hemeẓānî'den başlayarak, günümüze kadar gelen makâmelerde yer alan genel özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

A. Dil Özellikleri:

- Makâmelerde anlam ve içerikten çok sözün belâgat sanatlarıyla süslü olmasına önem verilir.
- Dil, incedir ve edebî söz sanatlarıyla süslüdür.
- Sözcüklerin taşıdıkları anlamdan çok, kulağa hoş gelen ritmik (ezgisel) yönüne önem verilmektedir.
- Tümceler genellikle kısa ve uyaklıdır.

B. Biçim Özellikleri:

- Şiirle düzyazının buluştuğu ve bir arada kullanıldığı manzum-mensur karışımı bir yapıya sahiptir.
- Konuşmacı, elinde tuttuğu esasını ritmik sesler çıkarmak amacıyla zaman zaman yere vurur.
- Genellikle tek oturumluk olup, 1-10 sayfa arasında değişen uzunluklardadır.⁵⁴

⁵² El-Ḥuşrî el-Ḳayravānî, Ebū İshāk İbrāhîm b. 'Alî, Zehru'l-Ādāb va Semeru'l-Elbāb, I-IV, Tah. Şalaḥuddîn el-Hevārî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Birinci Bas., Şaydā-Beyrut, 2001, c. I, s. 315-316; Er, Rahmi, a.g.e., s. 29; 'Avaż, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 66-67.

⁵³ 'Omar, Şaddām Ḥuseyn Maḥmūd, a.g.e., s. 3.

⁵⁴ Allen, Roger And Richards, D.S., a.g.e., s. 145.

- Makâmeler adlarını genellikle şehir adlarından veya içerdikleri konulardan alır.
- Kısa olaylar ve günlük anılar üzerine kuruludur.
- Makâmelerde, genellikle hayalî bir kahraman ve hayalî bir anlatıcı yer alır. Diğer karakterler ikincil ve zayıf niteliktedir.
- Makâmeler, genellikle, "حدثنا، قال" (Ḥaddeṣenā, kâle= bize anlattı, şöyle dedi) biçiminde bir girişle başlar.
- Kur'an-ı Kerim ayetleri, hadis-i şerifler, atasözleri, şiirler, nükteler, tuhaf sözler, fıkralar, bilmece, bulmacalar ve az kullanılan kaybolmaya yüz tutmuş nadir sözcükler, makâmelerin yapısı içerisinde yer alır.

C. İçerik Özellikleri:

- Eğitme, öğretme, öğüt verme (vaaz), eğlendirme ve Allah'a yakarma (tazarrunâme) amaçlarına yöneliktir.
- Dil, dil bilgisi (nahiv) ve edebî konuların yanı sıra, dini, ahlaki ve toplumsal sorunları ele alır.

I.4. Makâmelerde Bulunan Öğeler

- a) Makâmelerin adı
- b) Kişiler
- c) Zaman ve mekân
- d) Olay
- e) Tasvir (niteleme)
- f) Belâgat Sanatları

I.5. Makâmenin Yabancı Edebiyatlara Etkisi

el-Ḳāzî Ḥamîduddîn Ebî Bekr b. Maḥmûd el-Belhî (Ö. H. 559), el-Hemeẓânî ve el-Ḥarîrî'yi örnek alıp, “el-Maḳâmātu'l-Ḥamîdiyye” adıyla bilinen yirmi üç makâmesini Farsça olarak kaleme almıştır.⁵⁵ İbn Şalomo el-Ḥarîzî (Ö. 627/1230), el-Ḥarîrî'nin makâmelerini İbraniceye çevirerek, onun makâmelerini örnek almış ve “Sefer Taḥkamûnî” (Bilgelik Kitabı) adıyla çok sayıda Tevrat ayetlerini içeren elli makâme yazmıştır.⁵⁶ Nusaybin metropoliti Abdişo (Ö. 610/1213), el-Ḥarîrî'nin makâmelerini taklit ederek, dini ve ahlaki konularda Süryanice elli makâme yazmıştır. İspanyol müsteşrik Gonzales Palencia, “picaresca” (haydut romanı)'nın doğuşunda makâmenin önemli bir rolü olduğunu öne sürmüştür.⁵⁷ “Picaresca” sözcüğü, insanları aldatan, dolandıran “zeki ve kurnaz insan” anlamına gelen “pícaro” sözcüğünden türetilmiştir. İspanyol edebiyatında, karnını doyurmak amacıyla insanlar arasında dolaşan ve hayatını yoksulluk içinde geçiren bu tür öykü kahramanına da “pícaroon” adı verilir.⁵⁸

I.6. Makâme Yazarları

Bedî'uz-Zamân el-Hemeẓânî'nin çağdaşlarından ve kendisinden sonra yüzyıllar boyunca günümüze kadar gelen birçok yazar, makâme yazarlığında el-Hemeẓânî'yi taklit etmiş veya onu kendisine model olarak almıştır. Kendisinden sonra gelen bazı önemli makâme yazarları şunlardır:

⁵⁵ Kâtib Çelebî, Muştafâ b. ‘Abdullah eş-Şehîr Bi’Ḥâcî Ḥalîfe, Keşfu’z-Zunûn ‘An Esâmi’l-Kutub va’l-Funûn, I-II, Dâr İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabi, Beyrut-Lübnan, thsz., c. II, s. 1786.

⁵⁶ ‘Avaż, Yûsuf Nûr, a.g.e., s. 14.

⁵⁷ Allen, Roger And Richards, D.S., a.g.e., s. 145.

⁵⁸ Ḥâcîzâde, Mehîn, a.g.m., s. 26-27.

a) Ebū Naşr ‘Abdu’l-‘Azîz b. ‘Omar b. Nubāta es-Sa‘dî (Ö. H. 405/M. 1015): Bazı araştırmacılar, ilk olarak makāme yazan kişinin, el-Hemezānî’nin çağdaşı olan İbn Nubāta es-Sa‘dî olduğunu öne sürmüştür. Makāmelerinden, ancak, bir tanesi günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁹

b) Ebū’l-Ḳāsim ‘Abdullah b. Muḥammed b. Nākiyā b. Dāvud (Ö. H. 485/M. 1092): Araştırma konumuz kapsamında olduğundan çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde, İbn Nākiyā ve makāmeleri hakkında ayrıntılı bilgiler sunulacaktır.

c) Ebū’l-Ḳāsim Maḥmūd b. ‘Omar ez-Zemaḥşerî (M. 1074-1144): Geçirdiği ağır bir hastalıktan kurtulma dileğiyle, bir yapıt meydana getirme konusunda, Allah’a yalvaran ez-Zemaḥşerî, sözkonusu hastalıktan kurtulduktan sonra dini ve ahlaki konularda öğüt veren tasavvufi nitelikte takva amacıyla elli makāme yazmıştır. “Maḳāmātu’t-Teslîm” adlı onuncu makāmesi dışındaki bütün makāmelerinde, “Yā Ebā’l-Ḳāsim” diyerek, kendisine seslenir.⁶⁰

d) Ebū Muḥammed el-Ḳāsim İbn ‘Alî İbn Muḥammed İbn ‘Osmān el-Ḥarîrî (M. 1054-1122): Makāme yazmada, el-Hemezānî’nin en büyük taklitçilerinden biri olmuş ve dini, edebî ve toplumsal konularda yazdığı elli makāmeyle, el-Hemezānî’yi de geride bırakarak, bu türün en başarılı temsilcilerinden biri kabul edilmiştir. Makāmelerinin kahramanı, Ebū Zeyd es-Surûcî ve ravisi, el-Ḥarîş b. Hemmām’dır.⁶¹

⁵⁹ Er, Rahmi, a.g.e., s. 37.

⁶⁰ ez-Zemaḥşerî, Ebū’l-Ḳāsim Maḥmūd b. ‘Omar, Maḳāmātu’z-Zemaḥşerî, 1. Bas., Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1982, s. 277-278.

⁶¹ Sevsevil, Sabri, Makamat Hariri, Çeviri, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1986, s. 3.

e) Ebū't-Tāhir Muḥammed b. Yūsuf et-Temîmî es-Seraḫos̱fî (Ö. H. 538/M. 1144): İbnu'l-Eşterḳūnî olarak da tanınır. “Maḳāmāt es-Seraḫos̱tiyye el-Luzūmiyye” adıyla bilinen elli makâme yazmıştır. Makâmelerinin kahramanı, es-Sā'ib b. Temmām ve ravisi, el-Munzir b. Ḥammām'dır.⁶²

f) Ebū'l-'Abbās Yaḥyā b. Sa'îd b. Mârî en-Naşrânî el-Başrî (Ö. H. 589/M. 1193): Hekim olan Sa'îd b. Mârî, el-Harîrî'yi örnek alarak, “el-Maḳāmātu'l-Mesîḥiyye” adıyla bilinen makâmelerini yazmıştır. Makâmelerinin konusu, çoğunlukla bilim ve teknik alanındadır. Makâmelerinde ravi, Ebū'l-Ḥayr b. el-Ḥarîṣ ve merkezi kahraman, Ebū'l-Faḫr b. el-Vāriṣ'tir.

g) İbnu'l-Cevzî (Ö. H. 597/M. 1200): Elli makâmesi vardır. Makâmelerinin konusu ağırlıklı olarak dini öğütleri içerir. Makâmelerinde, el-Hemezānî ve el-Ḥarîrî'de olduğu gibi, hile ve kurnazlık yoluyla dilencilik faaliyetleri içinde olan bir kahraman yoktur.⁶³

h) Ebū'l-'Alā Aḥmed b. Ebî Bekr b. Aḥmed er-Rāzî el-Ḥanefî: Otuz makâmesi vardır. Makâmelerinde, kahraman Ebū 'Omar et-Tenūḥî ve ravi el-Fāris b. Bessām el-Miṣrî'dir.

i) Ebū'n-Nedā Muḥammed b. Naşrullah b. Sayḳal el-Cezerî (Ö. H. 701/M. 1302): Yazar, makâmelerini eğitim amacıyla yazdığını belirtiyor. “el-Maḳāmātu'z-Zeyniyye” adıyla bilinen elli makâmesi vardır. Makâmelerinin kahramanı, Ebū Naşr el-Miṣrî ve ravisi, el-Ḳāsim b. Ciryāl ed-Dimeşḳî'dir.⁶⁴

⁶² Kātib Çelebî, Muşṭafā b. 'Abdullah eş-Şehîr Bi'Ḥacî Ḥalîfe, a.g.e., c. II, s. 1785.

⁶³ 'Avaż, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 202.

⁶⁴ Er, Rahmi, a.g.e., s. 38.

j) el-İmām Şemsuddîn b. ‘Aff et-Tilimsânî (Ö. H. 687/ M. 1288): eş-Şābbu’z-Zarîf olarak da bilinen İbnu’ş-Şeyh ‘Aff et-Tilimsânî, yaklaşık yirmi beş yıl yaşamıştır.⁶⁵ “Maḳāmātu’l-‘Uşşāk” adlı iki sayfalık makâmesi vardır.⁶⁶

k) Ebū’l-Feth Muhammed b. Seyyidi’n-Nās (Ö. 734/1334): Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ashabını övmek (hilye)⁶⁷ amacıyla yazdığı makâmeleri, “el-Maḳāmātu’l-Āliye” adıyla bilinmektedir.

l) Zeynuddîn ‘Omar b. el-Verdî (Ö. 749/1349): “en-Nebā ‘ani’l-Vebā” adlı öğüt vermek amacıyla yazdığı makâmesi, H. 749 yılında Mısır ve Şam bölgesini kasıp kavuran veba hakkındadır. Kendisi de bu hastalık sonucu ölmüştür.

m) ‘Abdullah b. İbrāhîm b. ‘Abdullah el-Ezdî (Ö. H. 750/M. 1350): Gırnata’lı şair ve yazardır.⁶⁸ Künyesi, Ebū Muhammed’tir. İbnu’l-Murābi’ olarak tanınır. Endülüs’ün güneyinde, Malaga ve el-Munkeb (Almunecar) kentleri arasında yer alan Belliş kentindendir. Nesri, ilginç söyleşiler ve eğlendirici oyunlarla doludur. Emir Ebū Sa’îd bin Naşr’dan bir kurbanlık isteğinde bulunduğu “Maḳāmātu’l-‘İyd” (Bayram Makâmesi) bunlardan biridir.⁶⁹

n) Ebū’l-‘Abbās Aḥmed b. ‘Alî b. Aḥmed el-Ḳalkaşandî (H. 756-821/M. 1355-1418): “el-İnşā” (yazı yazma sanatı) konusunda bilinen bir makâmesi vardır.

⁶⁵ ‘Avaż, Yūsuf Nūr, a.g.e., s. 215.

⁶⁶ Kātib Çelebî, Muştafâ b. ‘Abdullah eş-Şehîr Bi’Hâcî Halîfe, a.g.e., c. II, s. 1786.

⁶⁷ Hilye: “...Başta Hz. Peygamber olmak üzere diğer peygamberler ile dört büyük halifenin iç ve dış güzellikleri ile örnek davranış biçimlerini anlatan eserlere hilye denir. Hilyeler şiir veya düzyazı şeklinde yazılabildikleri gibi manzum-mensur karışık olanlar da vardır.”(Pala, İskender, a.g.e., s. 126.)

⁶⁸ el-‘Abbādî, Aḥmed Muhtâr,” Maḳāmetu’l-‘İyd Li’Ebî Muhammed ‘Abdullah el-Ezdî Şūra Min Şuvari’l-Hayāti’l-İctimā’iyye Fî Gırnāta”, Da‘vatu’l-Hak, S. 6, Mart 1963, Vizāret ‘Umūmi’l-Evḳāf, Rabat-Fas, s. 29.

⁶⁹ İbn el-Haṭîb, Lisānuddîn, el-İḥāta Fî Aḥbār Gırnāta (Tah.: Muhammed ‘Abdullāh ‘İnān), I-IV, Mektebetu’l-Hāncî, Birinci Bas., Kahire, 1975, c. III, s. 421-425.

“el-Kevākibu’ d-Durriyye Fî’l-Menākibi’l-Bedriyye” olarak adlandırdığı bu makâmesi, yazı yazma sanatını bütün yönleriyle ele alan “Şubhu’l-A‘şâ” adlı ansiklopedik yapıtında yer almaktadır. Ravisi, “Nâşir İbn Nazzâm”dır. Makâmesine, "حكى الناثر ابن نظام، قال" “Ḥakā Nâşir İbn Nazzâm, Kâle” (Nâşir İbn Nazzâm anlattı ve şöyle dedi) biçimindeki bir girişle başlar.⁷⁰

o) Celāluddîn es-Suyûtî (H. 849-911/M. 1445-1505): Altı bölümden oluşan makâmeleri, klasik makâme biçimi dışında, XV. yüzyıl makâme formuna köklü bir yenilik getirmiştir. Münazara tarzında kurgulanmış makâmelerde, bitkiler, çiçekler ve kokular konuşturularak, hastalıkların tedavisinde onların insanlar üzerindeki tıbbi yararları üzerinde durulmuştur. Tıbbi terimleri içeren bir sözlük konumunda olmasının yanı sıra, eğitici yönü de bulunmaktadır. Makâmelerin belirli bir ravisi ve kahramanı yoktur.⁷¹

p) Nâşîf el-Yâzicî (1800-1871): Lübnanlı olan yazar, “Mecma‘u’l-Baḥreyn” adlı altmış makâmeden oluşan yapıtında, el-Ḥarîrî’yi taklit etmiştir.

r) Muḥammed İbrâhîm el-Muveyliḥî (1858-1930): el-Hemeẓânî’yi model almış ve onun makâmelerinde yer alan ravisi “İsâ b. Hişâm”dan esinlenerek, “çağdaşlaşma sürecinde Mısır’ın yaşadığı toplumsal değişiklikleri” eleştirel bir bakış açısıyla ele alan “Ḥadîs ‘İsâ b. Hişâm” adlı yapıtını ortaya koymuştur.⁷²

⁷⁰ el-Ḳalkaşandî, eş-Şeyḥ Ebî’l-‘Abbās Aḥmed, a.g.e., c. XIV, s. 111-112.

⁷¹ Korkmaz, Bülent, Edebi-Tıbbi Makameleri Işığında Suyuti ve Makâme Sanatına Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, Dan. M. Faruk Toprak, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı), Ankara, 2011, s. 138-139.

⁷² Er, Rahmi, a.g.e., s. 10.

2. BÖLÜM: İBN NÂKİYÂ: HAYATI, YAPITLARI VE MAKÂME YAZARLIĞI

II. İBN NÂKİYÂ

H. V./M. XI. yüzyılda, Abbasiler çağında Bağdat'ta yaşamış olan Ebû'l-Kâsim 'Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Nâkiyâ, çağının seçkin edebiyatçı, şair, yazar ve dil bilginlerinden biridir. Arap ve İslam edebiyatına önemli katkıları olduğu kabul edilen birçok yapıtından söz edilse de, bunların bir bölümü ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.⁷³

Hal tercümesi (biyografi) kitaplarında ve diğer kaynaklarda, hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.

II.1. Hayatı

İbn Nâkiyâ'nın doğum tarihi konusunda kaynaklarda yer alan bilgiler hemen hemen aynı yöndedir. İbn Ḥallikân, onun, Zî'l-Ḳa'de ayının yarısında, H. 410 yılında Bağdat'ta doğduğunu⁷⁴ bildirmiştir.

Adı ile ilgili olarak kaynaklarda değişik bilgiler verilmektedir. Bazı kaynaklarda, “‘Abdullah”, bazılarında, “‘Abdu'l-Bâkî” ve bir başkalarında da her iki adın birlikte verildiği görülmektedir. İbnu'n-Neccâr, İbn Nâkiyâ'nın, kendi el yazısıyla, adını “‘Abdullah” olarak yazdığını ve bunu kendisinin gördüğünü öne

⁷³ er-Rîḥ, Mâcdülîn 'Omar et-Tûm, Teşbihâtü'l-Ḳur'ân Fî Kitâbi'l-Cumân Li'İbni Nâkiyâ el-Bağdâdî, Dan. İbrâhîm Aḥmed el-Ḥâridlû, Yüksek Lisans Tezi, Hartum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Şubat 2010, s. 19.

⁷⁴ İbn Ḥallikân, Ebû'l-'Abbâs Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr, Vafayâtü'l-A'yân va Enbâu Ebnâi'z-Zamân, I-VIII, Tah. İḥsân 'Abbâs, Dâr Şâdir, Beyrut, Şubat 1980, c. III, s. 99.

sürmüştür. Ayrıca, ‘Abdu’l-Vahhâb el-Enmâî’nin el yazısını da gördüğünü ve onun, İbn Nâkiyâ’nın adını “‘Abdu’l-Bâkî” olarak yazdığını, ancak, İbn Nâkiyâ’nın kendi el yazısıyla yazdığının daha doğru olduğunu söylemiştir.⁷⁵

Dil bilgini, edebiyatçı, şair, yazar ve makâme yazarlığıyla tanınan “İbn Nâkiyâ”, daha çok bu adla ünlüdür.⁷⁶ “Nâkiyâ” adıyla ilgili çeşitli rivayetler vardır. “Kâmûsu’l-Muhîṭ”te, “Niḳyâ”nın, el-Enbâr’da bir köy adı olduğu bildirilmektedir. Ayrıca, Yâḳût el-Ḥamavî’nin “Mu‘cemu’l-Buldân” adlı yapıtında, Kûfe’nin köylerinden birinin adının “Bâniḳyâ” olduğuna ve Hz. İbrahim (a.s.)’in, kardeşinin oğlu “Lûṭ” ile birlikte Babil’den yola çıkarak, bu köye geldiğine ilişkin ilginç bir kıssadan söz edilmektedir. “Bâniḳyâ”, sürekli olarak yer sarsıntılarına maruz kalan bir köydür. Ancak, Hz. İbrahim (a.s.)’in bu köyde geceleme ve çok namaz kılması sonucu, bu sarsıntıların kesildiğine inanan halk, onun burada kalmasını teminen, ona yer bağışlamak istemiştir. O, halkın bu isteğini sözkonusu yeri satın almak koşuluyla kabul etmiştir. Ayrıca, Hz. İbrahim (a.s.)’in bu yerle ilgili olarak, “bu yerden yetmiş bin şehidin kendi oğlundan dirileceğini söylediği ve bu yüzden Yahudilerin ölümlerini buraya naklettikleri” zikredilmektedir.⁷⁷ “Nâkiyâ” (ناقيا) adının, “Bâḳîyâ” (باقيا) sözcüğünün sehven yanlış okunup, noktalanması sonucu ortaya çıkmış bir sözcük olabileceği de düşünülmektedir. Künyesi, “Ebû’l-Ḳâsim” olup, “el-Bundâr” ve “İbn

⁷⁵ el-‘Asḳalânî, Ebû’l-Faḳl Aḥmed b. ‘Alî b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ḥacer, Lisānu’l-Mîzân, I-X, Tah. ‘Abdu’l-Fettâḥ Ebû Ğudde, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, I. Bas., Beyrut – Lübnan, 2002, c. V, s. 52.

⁷⁶ İbn Nâkiyâ el-Baġdâdî, eş-Şeyḥu’r-Reîs Ebî’l-Ḳâsim ‘Abdullah, el-Cumân Fî Teşbîhâti’l-Ḳur’ân, Tah. Muḥammed Rizvân ed-Dâye, Dimeşk (Şam), Haziran 1991, s. 15.

⁷⁷ İbn Nâkiyâ, ‘Abdulah b. el-Ḥuseyn, Kitābu’l-Cumân Fî Teşbîhâti’l-Ḳur’ân, Tah. Maḥmûd Ḥasan Ebû Nâcî eş-Şeybânî, I. Bas., Riyad, 1987, s. 21-23.; er-Rîḥ, Mâcdülîn ‘Omar et-Tûm, a.g.e., s. 11-12.

Ebî'l-Feth" olarak da bilinir. Künyesinin "Ebû'l-Kâsim" olması, bir erkek çocuğu olduğuna delalettir. "el-Bundâr" (tekelci) olarak anılması, yüksek fiyatla mal satmak amacıyla stok yapan tüccar veya daha çok kazanç sağlamak amacıyla şiirlerini ulu orta her yerde okumayıp, yalnızca başkanların, meliklerin ve ileri gelen kimselerin huzurunda okuduğuna işaret edilerek, kendisine bu ünvan verilmiş olabilir. "İbn Ebî'l-Feth" olarak bilinmesi de, "el-Feth" adında kendisinden büyük yaşta bir erkek kardeşinin olmasına ve bu durumda, babasının künyesinin "Ebû'l-Feth" olduğuna delalet eder. "el-Bağdādî" ünvanı da onun, Bağdatlı olduğuna delalet eder. Ailesi ve soyu hakkında yeterli bir bilgiye ulaşılamamıştır. İbn Nâkiyâ'nın soyunun Nabatiler'den⁷⁸ geldiği veya onun, Süryani ya da Ermeni soylu⁷⁹ olduğu yönünde iddialar öne sürülse de, incelediğimiz kaynaklarda, bu savların doğruluğunu kanıtlayıcı kesin bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak, şeceresi (soyağacı) ile ilgili olarak çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgiler şöyledir:

- 1- Vafayātu'l-A'yân: "Ebû'l-Kâsim 'Abdullah, 'Abdu'l-Bâkî olduğu da söylenir, b. Muhammed b. el-Huseyn b. Dâvud b. Nâkiyâ"⁸⁰
- 2- Buğyetu'l-Vu'ât: "'Abdullah, 'Abdu'l-Bâkî olduğu da söylenir, b. Muhammed b. el-Huseyn b. Dâvud b. Nâkiyâ"⁸¹
- 3- Tabakātu'l-Mufessirîn: "'Abdullah, 'Abdu'l-Bâkî olduğu da söylenir, b. Muhammed b. el-Huseyn b. Dâvud b. Nâkiyâ"⁸²

⁷⁸ er-Rîh, Mâcdülîn 'Omar et-Tûm, a.g.e., s. 11, 13.

⁷⁹ 'Avaż, Yûsuf Nûr, a.g.e., s. 160.

⁸⁰ İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. III, s. 98.

⁸¹ es-Suyûtî, el-Hâfız Celâluddîn 'Abdurrahmân, Buğyetu'l-Vu'ât Fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn va'n-Nuḥât, I-II, Tah. Muhammed Ebû'l-Faẓl İbrâhîm, 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Ortakları Matbaası, I. Bas., bybd., 1965, c. III, s. 67.

⁸² ed-Dâvūdî, el-Hâfız Şemsuddîn Muhammed b. 'Alî b. Ahmed, Tabakātu'l-Mufessirîn, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, thsz., c. I, s. 261.

- 4- Mu‘cemu’l-Muellifin: “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Muḥammed b. Ya‘kūb el-Baġdādî, ez-Zāhirî (Ebū’l-Ḳāsim, İbn Nāḳiyā, el-Bundār, el-Bezār)”⁸³
- 5- el-A‘lām Ḳāmūs Terācim: “‘Abdullah Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Nāḳiyā, Ebū’l-Ḳāsim, ona, el-Bundār da deniliyordu.”⁸⁴
- 6- el-Muntezam: “‘Abdu’l-Bāḳî b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Nāḳiyā, Ebū’l-Ḳāsim”⁸⁵
- 7- el-Cevāhiru’l-Muẓî’e: “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Nāḳiyā b. Dāvud b. Muḥammed b. Ya‘kūb Ebū’l-Ḳāsim İbnu Ebî’l-Feth”, “el-Bundār” olarak da bilinir.⁸⁶
- 8- Lisānu’l-Mîzân: “‘Abdu’l-Bāḳî b. Muḥammed b. Nāḳiyā”. Ayrıca, İbnu’n-Neccār’ın, onun şeceresi hakkında şöyle dediğini bildirmiştir: “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Nāḳiyā b. Dāvud b. Muḥammed b. Ya‘kūb, Ebū’l-Ḳāsim b. Ebî’l-Feth”⁸⁷ Ayrıca, aynı yapının IV. cildinde (s. 591) de soyağacı şu şekilde verilmiştir: “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b.

⁸³ Kehāle, ‘Omar Riżā, Mu‘cemu’l-Muellifin Terācim Muşannifi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, I-IV, Muessetu’r-Risāle, I. Bas., Beyrut, 1993, c. II, s. 278.

⁸⁴ ez-Ziriklî, Ḥayruddîn, el-A‘lām Ḳāmūs Terācim, I-VIII, Dāru’l-‘İlm Li’l-Melāyîn, 15. Bas., Beyrut-Lübnan, Mayıs 2002, c. IV, s. 122.

⁸⁵ İbnu’l-Cevzî, Ebū’l-Ferec ‘Abdurrahmān b. ‘Alî b. Muḥammed, el-Muntezam Fî Tārîhi’l-Mulūk va’l-Umem, I-XIX, Tah. Muḥammed ‘Abdu’l-Ḳādir ‘Aṭā, Muştafā ‘Abdu’l-Ḳādir ‘Aṭā, Kontrol Eden ve Düzeltten Na‘îm Zerzūr, Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1995, c. XVI, s. 307.

⁸⁶ el-Ḳuraşî, Muḥyuddîn Ebî Muḥammed ‘Abdu’l-Ḳādir b. Muḥammed b. Muḥammed b. Naşrullah b. Sālîm b. Ebî’l-Vefā, el-Cevāhiru’l-Muẓî’e Fî Ṭabaḳāti’l-Ḥanefiyye, I-V, Tah. ‘Abdu’l-Fettāḥ Muḥammed el-Ḥilū, Hicr Li’t-Ṭibā‘a va’n-Neşr va’t-Tevzî‘ va’l-İ‘lân, II. Bas., Kahire, 1993, c. II, s. 329.

⁸⁷ el-‘Asḳalānî, Ebū’l-Faẓl Aḥmed b. ‘Alî b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ḥacer, a.g.e., c. V, s. 52.

Dāvud b. Muḥammed b. Ya‘kūb, Ebū’l-Ḳāsim b. Ebī’l-Feth İbn Nāḳiyā olarak bilinir. (Adının “‘Abdu’l-Bāḳî” olduğu da söylenir.)”

9- İnbāhu’r-Ruvāt: “‘Abdu’l-Bāḳî b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Nāḳiyā el-Bundār”⁸⁸

10- Keşfu’z-Zunūn: “Ebū’l-Ḳāsim ‘Abdullah ve ‘Abdu’l-Bāḳî (olduğu da söylenir) b. Muḥammed b. Ḥuseyn” İbn Nāḳiyā olarak bilinir.⁸⁹

11- Tācu’t-Terācim: “‘Abdullah b. Muḥammed, İbn Nāḳiyā el-Bundār” ve “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Nāḳiyā”⁹⁰

12- Hediyyetu’l-‘Ārifin: “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Nāḳiyā Ebū’l-Ḳāsim el-Baḡdādî”⁹¹

13- Mîzānu’l-İ’tidāl: “‘Abdu’l-Bāḳî b. Muḥammed b. Nāḳiyā”. Ayrıca, verdiği dipnotta, İbnu’n-Neccār’ın, onun soyağacı hakkında şöyle dediğini bildirmiştir: “‘Abdullah b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Nāḳiyā b. Dāvud b. Muḥammed b. Ya‘kūb”. ‘Abdu’l-Vahhāb el-Enmāṭî, onun adının, “‘Abdu’l-Bāḳî” olduğunu söylemiştir.⁹²

⁸⁸ el-Ḳifṭî, el-Vezîr Cemāluddîn Ebī’l-Ḥasan ‘Alî b. Yūsuf, İnbāhu’r-Ruvāt ‘Alā Enbāhi’n-Nuḥāt, I-IV, Tah. Muḥammed Ebū’l-Faḏl İbrāhîm, Dāru’l-Fikrî’l-‘Arabî, Kahire-Mısır, Muessesetu’l-Kutubî’s-Şekāfiyye, Beyrut-Lübnan, I. Bas., 1986, c. II, s. 156.

⁸⁹ Kātib Çelebî, Muştafā b. ‘Abdullah eş-Şehîr Bi’Ḥacî Ḥalîfe, a.g.e., c. I, s. 594.

⁹⁰ es-Sudūnî, Ebū’l-Fidā Zeynuddîn Ḳāsim b. Ḳuṭluboḡā, Tācu’t-Terācim, Tah. Muḥammed Ḥayr Ramaḏān Yūsuf, Dāru’l-Ḳalem Li’t-Ṭibā’a va’n-Neşr va’t-Tevzî’, I. Baskı, Beyrut, 1992, s. 180.

⁹¹ el-Baḡdādî, İsmā’il Bāşā, I-II, Hediyyetu’l-‘Ārifin Esmāu’l-Muellifin va Āşāru’l-Muşannifin, Dār İḥyai’t-Turāṣî’l-‘Arabî, Beyrut-Lübnan, thsz., c. I, s. 453.

⁹² ez-Zehabî, Ebī ‘Abdullah Muḥammed b. Aḥmed b. ‘Osmān, Mîzānu’l-İ’tidāl Fî Nakdi’r-Ricāl, I-IV, Tah. ‘Alî Muḥammed el-Becāvî, Dāru’l-Ma’rife, Beyrut-Lübnan, thsz., c. II, s. 533.

14- el-Bidāye va'n-Nihāye: “‘Abdu'l-Bākî b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Nākiyā, Ebū'l-Ḳāsim”⁹³

15- Kitābu'l-Vāfi Bi'l-Vafayāt: “‘Abdu'l-Bākî b. Muḥammed b. el-Ḥuseyn b. Dāvud b. Nākiyā, Ebū'l-Ḳāsim”⁹⁴

Hal tercümesi kitaplarının hemen hepsinde, İbn Nākiyâ'nın, Bağdat'ın batı yakasında Dicle nehri kıyısında yer alan “el-Ḥarîmu't-Ṭāhiri” mahallesinde yerleşik aynı soydan gelen ailelerden birine mesup olduğu⁹⁵ ve bu mahalleye bağlanan “Dāru'r-Raḳîk” caddesinde oturduğu ve hayatını Bağdat'ta geçirdiği yönünde bilgiler bulunmaktadır.⁹⁶ Ancak, “İnbāhu'r-Ruvāt” adlı yapıtta da, onun, “Derbu'l-'Avac'ın et-Tevfiḳ caddesi”nde oturduğu⁹⁷ konusunda bir bilgi verilmiştir.

İbn Nākiyâ'nın, Allah'ın sıfatlarını inkâra yönelen “et-Ṭa'ṭil” anlayışına sahip olduğu, bu konuda bir makale yazdığı ve bu nedenle zındıklıkla suçlandığı öne sürülür.⁹⁸ Bunun yanı sıra, oyun ve eğlenceye düşkün olduğu ve müstehcenlikte çok aşırı gittiği de söylenmiştir. İbnu'l-Enmâṭî, onun namaz kılmadığını ve “gökyüzünde, şarap, süt, bal ve su nehirlerinin bulunduğunu ve bunların yeryüzüne, ancak, yuvaları

⁹³ ed-Dimeşkî, el-Ḥāfiẓ 'İmāduddîn Ebî'l-Fidā İsmā'îl b. 'Omar b. el-Keşîr el-Ḳuraşî, el-Bidāye va'n-Nihāye, I-XXI, 'Abdullah b. 'Abdu'l-Muḥsin et-Turkî, Hicr Li't-Ṭibā'a va'n-Neşr va't-Tevzî' va'l-İ'lân, I. Bas., Kahire, 1998, c. XVI, s. 128.

⁹⁴ es-Şafadî, Şalāhuddîn Ḥalîl b. Aybek, Kitābu'l-Vāfi Bi'l-Vafayāt, I-XXIX, Tah. Aḥmed el-Arnāvūt - Turkî Muştafâ, Dār İḥyai't-Turâsi'l-'Arabî, I. Bas., Beyrut-Lübnan, 2000, c. XVIII, s. 11.

⁹⁵ İbn Ḥallikān, Ebū'l-'Abbās Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. III, s. 98.; el-Ḳiftî, el-Vezîr Cemāluddîn Ebî'l-Ḥasan 'Alî b. Yūsuf, a.g.e., c. II, s. 156.; er-Rîḥ, Mācdülîn 'Omar et-Tüm, a.g.e., s. 12-13.

⁹⁶ İbn Nākiyā el-Bağdādî, eş-Şeyḥu'r-Reîs Ebî'l-Ḳāsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muḥammed Riẓvān ed-Dāye, s. 16-17.

⁹⁷ el-Ḳiftî, el-Vezîr Cemāluddîn Ebî'l-Ḥasan 'Alî b. Yūsuf, a.g.e., c. II., s. 156.

⁹⁸ ez-Zehebî, Ebî 'Abdullah Muḥammed b. Aḥmed b. 'Osmān, a.g.e., c. II, s. 533.

yıkan (içki illeti) ve çatıları tahrip eden (sel felaketi) olarak ulaştığı”⁹⁹ biçiminde söylemlerde bulunduğunu öne sürmüştür. Dini inançlarının zayıflığıyla suçlanmıştır. Ancak, İbnu’n-Neccār, onun, Hanefi mezhebinden olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰ O, felsefe, mantık ve astroloji konularında ve ayrıca, Kur’an, tefsir ve belâgat bilimlerinde çağının tanınmış ünlü bilginlerinden biriydi. Edebî eleştiri konusunda uzmandı. Usta bir hattattı. Güzel bir üslupla şiir okuyan ve söz sanatlarını ustaca kullanarak yazı yazan bir kişiydi.¹⁰¹

İbn Nâkiyâ, içeride ve dışarıda karışıklıklara, savaşımlara ve mezhep çatışmalarına sahne olan bir döneme tanık olmuştur. Bu dönemde, köle ticareti yaygınlaşmış, saraylar ve köşkler köle ve cariyelerle dolmuştur. “Ehl-i Sünnet ve Şia kökenli Ravâfız” ve “el-Eşâ‘ira (Eşariler) ve el-Ĥanâbila (Hanbeliler)” arasında, H. 440-447/ M. 1049-1055 yılları süresince değişik zamanlarda meydana gelen mezhep çatışmaları sonunda, her iki taraftan çok sayıda insan ölmüştür. O, H. 447/M. 1055 yılından sonra, Abbasiler Devleti’nin tarihinde önemli nüfuzları ve etkileri olan Selçuklu sultanlarından Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah’ın dönemlerine de tanık olmuştur. Selçuklular, Şafi ve Hanefi mezheplerinin korunup, yaygınlaşmasını gözetmiştir. İbn Nâkiyâ, ayrıca, yirmi dokuz yıl boyunca Alparslan ve oğlu Melikşah’ın vezirliğini yapan ve öldüğü yıl (H. 485) bir suikast sonucu ölen Nizâmülmülk’ün de çağdaşıdır. O, Bağdat da dahil olmak üzere memleketin birçok yerinde açılan “Nizâmiye Medreseleri”nin kurucusudur. Nizâmülmülk, bu okullarda seçkin bilim adamlarının görevlendirilmesi amacıyla çaba göstermiştir.

⁹⁹ İbnu’l-Cevzî, Ebû’l-Ferec ‘Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muhammed, a.g.e., c. XVI, s. 307.

¹⁰⁰ el-Ĥuraşî, Muhyuddîn Ebî Muhammed ‘Abdu’l-Ĥâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Naşrullah b. Sâlim b. Ebî’l-Vafâ, a.g.e., c. II, s. 329.

¹⁰¹ İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyhu’r-Reîs Ebî’l-Ĥâsim ‘Abdullah, a.g.e., Tah. Muhammed Rizvân ed-Dâye, s. 16, 21, 23.

İbn Nâkiyâ, H. 4 Muharrem 485¹⁰² (M. 15 şubat 1092) tarihinde Pazar gecesi Bağdat'ta ölmüş ve “Bābu’ş-Şām” (günümüzde “Būbi’ş-Şām” olarak telaffuz edilmektedir.) mezarlığına gömülmüştür. Öldüğünde sol elinin kapalı olduğu ve onu yıkamakla görevli el-Manşūr camisi müezzini Ebū’l-Ḥasan ‘Alî b. Muḥammed b. Aḥmed ed-Dehhān adlı kişinin, elini açmak için bir süre uğraştığı ve elinde “ṭavîl” bahrinden olan şu beyitlerin yazılı olduğunu gördüğü zikredilmektedir¹⁰³:

نَزَلْتُ بِجَارٍ لَا يُخَيِّبُ ضَيْفَهُ
أَرْجِي نَجَاتِي مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ
وَإِنِّي عَلَى خَوْفٍ مِنَ اللَّهِ وَاثِقٌ
بِإِنْعَامِهِ وَاللَّهُ أَكْرَمُ مُنْعِمٍ

Dizelerin Türkçeye çevirisi:

Konuğunu hayal kırıklığına uğratmayan bir komşuya geldim,
Cehennem azabından kurtulmayı diliyorum,
Ben Allah’tan çok korkuyorum,
O’nun bağışlamasına inanıyorum. O, ne yüce bağışlayandır!

İbn Nâkiyâ’nın engin bir bilgi ve kültür birikimine sahip olduğu, ortaya koyduğu yapıtlardan anlaşılmaktadır. İlk olarak, babasından eğitim aldığı, daha sonra da çağının ileri gelen dil bilgini, şair, yazar ve bilginlerinden dersler aldığı

¹⁰² İbn Ḥallikān, Ebū’l-‘Abbās Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. III, s. 99.

¹⁰³ el-Ḳiftî, el-Vezîr Cemāluddîn Ebî’l-Ḥasan ‘Alî b. Yūsuf, a.g.e., c. II, s. 157.; es-Şafadî, Şalāhuddîn Ḥalîl b. Aybek, a.g.e., c. XVIII, s. 13.; İbn Ḥallikān, Ebū’l-‘Abbās Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. III, s. 99.; es-Suyûtî, el-Ḥāfiẓ Celāludîn ‘Abdurrahmān, a.g.e., c. II, s. 67.; İbnu’l-Cevzî, Ebū’l-Ferec ‘Abdurrahmān b. ‘Alî b. Muḥammed, a.g.e., c. XVI, s. 308.; er-Rîḥ, Mācdülîn ‘Omar et-Tüm, a.g.e., s. 17.

kaydedilmektedir. ed-Dāye, İbn Nâkiyâ'nın ders aldığı hocaların adlarını şöyle vermiştir¹⁰⁴:

- “*el-Hâfîz Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed el-Hallâl*
- *Ebû'l-Kâsim 'Alî b. Muhammed et-Tenûhî (Ö. H. 447)*
- *Ebû Muhammed el-Hasan b. 'Îsâ b. el-Muktedir (Ö. H. 440)*
- *Ebû'l-Husayn İbn Ahmed İbn en-Nakûr (Ö. H. 470)*
- *Ebû Muhammed el-Hasan b. 'Alî el-Cevherî (Ö. H. 454)*
- *Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî eş-Şîrâzî (Ö. H. 476)*
- *Ebû'l-Kâsim 'Abdu'l-Vâhid b. Muhammed el-Mu'tarriz (Ö. H. 439)*
- *Ebû Tâlib Muhammed b. 'Alî b. el-Feth el-'Aşârî (Ö. H. 451)*
- *Ebû'l-Hasan Muhammed b. Muhammed el-Başrî (Ö. H. 433)*
- *Ebû'l-Kâsim el-Haffân (Ö. H. 450)*
- *Ebû'l-Kâsim el-Harkî*
- *Ebû'l-Hattâb Muhammed b. 'Alî b. İbrâhîm el-Cebbullî (Ö. H. 439)*
- *Ebû'l-Kâsim 'Abdu'l-Vâhid 'Alî el-Esedî el-'Ukberî (Ö. H. 456)*
- *Ebû 'Alî Muhammed b. 'Alî b. el-Hindî (Ö. H. 445)*
- *'Ubeydullah b. Bekr b. Şâzân el-Vâ'iz (Ö. H. 433)”*

Çeşitli bilim dallarında üne kavuşan birçok kişi de, İbn Nâkiyâ'dan ders almıştır. Bunların bazılarının adları şöyledir¹⁰⁵:

¹⁰⁴ İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed, a.g.e., c. XVI, s. 307. el-Kuraşî, Muhyuddîn Ebî Muhammed 'Abdu'l-Kâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Naşrullah b. Sâlim b. Ebî'l-Vafâ, a.g.e., c. II, s. 330.; el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. 'Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, a.g.e., c. V, s. 53.; İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyhu'r-Reîs Ebî'l-Kâsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muhammed Rizvân ed-Dāye, s. 17-18.; er-Rîh, Mâcdülîn 'Omar et-Tüm, a.g.e., s. 14-15.

¹⁰⁵ İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyhu'r-Reîs Ebî'l-Kâsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muhammed Rizvân ed-Dāye, s. 18-19.; er-Rîh, Mâcdülîn 'Omar et-Tüm, a.g.e., s. 15-16.

- “el-Ḥāfiẓ Ebū ‘Alī Aḥmed b. Muḥammed el-Berdānī (Ö. H. 498)
- Ebū ‘l-Ḳāsim İsmā‘īl b. Aḥmed es-Semerḳandī (Ö. H. 536)
- Ebū ‘l-Berekāt ‘Abdu‘l-Vahāb b. el-Mubārek el-Enmā‘ī (Ö. H. 538)
- Ebū ‘l-Ḥasan ‘Alī b. Suleymān el-Bağdādī
- Şair Muḥammed b. Ḥazar b. Ebī ‘l-Mehzūl el-Ma‘arrī et-Tenūḥī (Ö. H. 538)
- Ebū ‘Alī Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Abdu‘l-‘Azīz el-Mehdī (Ö. H. 515)
- Tarihçi Hāfiẓ Şucā‘ b. Fāris ez-Zuhlī (H. 430-507)
- el-Emīr Ebū Gālib ed-Deylemī et-Ṭabarī
- Ebū Naşr Hibetullāh b. ‘Alī b. el-Mecellī
- Ebū ‘l-Muẓaffer Muḥammed b. Aḥmed el-Ebyūrdī (Ö. H. 507)”

el-‘İmād el-İşfahānī’nin “Kitābu‘l-Ḥarīde” adlı yapıtında, İbn Nâkiyâ’yı öven beyitler bulunmaktadır. el-İşfahānī’nin bu beyitleri başkanların huzurunda söylediği kaydedilmektedir. Bu beyitler şöyledir¹⁰⁶:

جَعَلَ اللهُ ذُو الْمَوَاهِبِ عُقْبَا	كَ مِنَ الْقَصْدِ صَحَةً وَسَلَامَةً
قُلْ لِيُؤْمِنَاكَ كَيْفَ شِئْتَ اسْتَهِلِّي	لَا عِدْمَتِ النَّدَى فَأَنْتِ غَمَامَةٌ

Dizelerin Türkçeye çevirisi:

Kılsın Allah! Yetenek sahiplerini senin gibi,

Damarından ve kanından! Sağlıkla ve esenlikle yaşa,

Söyle sağ eline! Nasıl dilerse öyle başlasın,

Yok olmadı iyilik senden asla, çünkü sen su yüklü kara bir bulutsun.

Doğuştan yetenekli (maṭbū‘) ünlü bir şair olan İbn Nâkiyâ’nın, gazel, medih, hiciv, doğa tasviri, hayatın kaydedilmesi ve bilgelik gibi çeşitli konuları içeren

¹⁰⁶ İbn Ḥallikān, Ebū ‘l-‘Abbās Şemsuddīn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebī Bekr, a.g.e., c. III, s. 99.

şiiirlerden oluşın büyük bir divanınin olduğu, ancak, bunun günümüze ulaşmadığı bilinmektedir.¹⁰⁷ Bazı şiiirleri, hâl tercümesiyle birlikte, değişik kaynaklarda dağınık olarak yer almaktadır. Bilgelik konusunda, “tavîl” bahrinden şöyle bir şiiiri nakledilmektedir¹⁰⁸:

أَخْلَايَ مَا صَاحَبْتُ فِي الْعِيشِ لَذَّةً
وَلَا زَالَ عَنْ قَلْبِي حَنِينُ التَّدَكُّرِ
وَلَا طَابَ لِي طَعْمُ الرُّقَادِ وَلَا اجْتَنَنْتَ
لِحَاضِي مُدُّ فَارَقْتَكُمْ حُسْنَ مَنَظَرِ
وَلَا عَبَيْتُ كَفِّي بِكَاسِ مُدَامَةٍ
يَطُوفُ بِهَا سَاقٍ وَلَا جَسَّ مِزْهَرِ

Dizelerin Türkçeye çevirisi:

Dostlarım! Bir tat alamadım bu hayattan,
Yüreğim sizinle geçen güzel günlere hâlâ özlem duyuyor,
Duyumsayamadım uykunun tadını ve rahatlığı,
Ayrıldığımdan bu yana sizden, içimdeki duygular gelmedi bir araya
hoşlandığım güzel şeylerle,
Ne bir bardak şarap içtim,

¹⁰⁷ İbn Nākiyā el-Bađdādî, eş-Şeyhu'r-Reîs Ebî'l-Kāsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muḥammed Riżvān ed-Dāye, s. 28.

¹⁰⁸ İbn Ḥallikān, Ebū'l-'Abbās Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. III, s. 99.; es-Şafadî, Şalāḥuddîn Ḥalîl b. Aybek, a.g.e., c. XVIII, s. 12.; ed-Dāvūdî, el-Ḥāfiẓ Şemsuddîn Muḥammed b. 'Alî b. Aḥmed, a.g.e., c. I, s. 261.; es-Suyūṭî, el-Ḥāfiẓ Celāluddîn 'Abdurrahmān, a.g.e., c. II, s. 67.

Sürekli bir biçimde dağıtıp duran sakinin elinden, ne de udun tellerine dokundum.

İçten sevdiği arkadaşı ve hocası Ebû İshāk eş-Şîrâzî'nin ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü ifade eden mersiye türündeki dizeleri şöyledir¹⁰⁹:

أَجْرَى الْمَدَامِعَ بِالْدَّمِ الْمُهْرَاقِ	خَطْبُ أَقَامَ قِيَامَةَ الْأَمَاقِ
مَا لِلَّيَالِي لَا تَوَلَّفُ شَمْلَهَا	بَعْدَ ابْنِ بَجْدَتِهَا أَبِي إِسْحَاقِ
إِنْ قِيلَ مَاتَ فَلَمْ يَمُتْ مَنْ ذِكْرُهُ	حَيَّ عَلَى مَرِّ اللَّيَالِي بَاقِي

Dizelerin Türkçeye çevirisi:

(Onun ölümü) Akıttı gözyaşlarını dökülen kanla,
O, bir felakettir! Gözyaşı pınarlarını ayaklandıran,
Geceler toplanmadı bir daha,
Asil evladı Ebî İshāk öldükten sonra,
Söylenirse öldüğü, ölmedi onu daima anacak kimsenin yüreğinde,
Yaşıyor O! Gelip geçen gecelerde baki.

II.2. Yapıtları ve Makâme Yazarlığı

II.2.1. Yapıtları

İbn Nâkiyâ, çeşitli bilim dallarında birçok yapıt ortaya koymuş, ancak, bunlardan yalnızca üçü günümüze ulaşabilmiştir.¹¹⁰ Bunlar:

¹⁰⁹ İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. I, s. 30.; İbn Nâkiyâ, 'Abdullah b. el-Huseyn, a.g.e., Tah. Maḥmūd Ḥasan Ebū Nâcî eş-Şeybânî, s. 20-21.

¹¹⁰ İbn Nâkiyâ el-Bağdādî, eş-Şeyḥu'r-Reîs Ebî'l-Kâsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muhammed Riẓvân ed-Dāye, s. 24.; er-Rîḥ, Mācdülîn 'Omar et-Tüm, a.g.e., s. 19.

1- el-Cumân Fî Teşbihâti'l-Kur'ân:

İbn Nâkiyâ, bu yapıtında, “...Kur’ân’daki teşbihleri, Bakara sûresinden başlayarak Fil sûresine kadar otuz altı sûre başlığı altında elli üç ayet çerçevesinde, ele alınan teşbihe benzer teşbihin yer aldığı diğer ayetlere de yer vermek sûretiyle incelemiştir. Sûrelere göre tertip edilmiş olan bu eserde, öncelikle konu edilen teşbihin yer aldığı ayete yer verilmiş, sonrasında ayette açıklanmaya ihtiyaç gösteren lafızlar incelenerek, lügavî tahlile tabi tutulmuştur. Ayeti ayetle, hadisle, rivâyetle tefsir ve şiirle istihsat metodunun kullanıldığı eserde, nüzûl sebepleri ve kıraat farklılıklarına da yer verilmiş, konu müellif tarafından da açıklanmıştır. Eser, bu şekilde müstakil olarak Kur’an’da teşbih konusunun işlendiği, döneminin kültür birikimini ve Kur’an’a bakışını günümüze ulaştıran ve Kur’an’ın anlaşılmasına ışık tutan önemli bir kaynak olma özelliği göstermektedir.”¹¹¹

Bu yapıt, Dr. Muḥammed Rîzvân ed-Dāye ve Dr. Maḥmūd Ḥasan Ebū Nācî eş-Şeybânî tarafından, birbirlerinden bağımsız olarak, tahkik edilmiş ve basılmıştır. ed-Dāye, kitabın konusunun, aslında, Kur’an-ı Kerim’in mucizesini açıklamak olduğunu ve bu yapılırken de, özellikle belâgat meselelerine dayanıldığını belirtmiştir.¹¹²

2- Makâmât:

Edebiyat çevrelerinde tanınmış makâmeleri günümüze ulaştırmıştır. Brockelmann, bunların bilinen el yazması tek örneğinin İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nde bulunduğunu ve bu asıl nüshanın bir kopyasının, Mısır El Yazmalar Enstitüsü’nde (Edeb) 778 numarada kayıtlı olarak saklandığını

¹¹¹ Gökdağ, Fatma Seymen, İbn Nâkiyâ’nın “El-Cümân” Adlı Eseri Çerçevesinde Kur’ân’da Teşbih, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Abdulhamit Birişik, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Bursa, 2007, s. III.

¹¹² İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyḥu’r-Reîs Ebî’l-Kâsim ‘Abdullah, a.g.e., Tah. Muḥammed Rîzvân ed-Dāye, s. 20.

bildirmiştir. Sözkonusu makâmelerin sayısı ondur.¹¹³ Bunların tamamı, çalışmamızın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3- Serhu'l-Faşîh:

Dil bilgini Sa'leb'in dille ilgili "Kitābu'l-Faşîh" adlı yapıtının şerhidir.

Bunların dışında, kaynaklarda zikredilen diğer yapıtları şunlardır¹¹⁴:

- 1- Mulaḥu'l-Mumālaha
- 2- İhtişāru'l-Aḡānî (tek cilt)
- 3- Dîvān Şi'r
- 4- Dîvān Resāil
- 5- Mulaḥu'l-Mukātebe
- 6- Kelam ve felsefe konusunda risāle
- 7- Aḡānî'l-Muḥdeşîn

II.2.2. Makâme Yazarlığı

İbn Nākiyâ'nın makâme yazarı olduğu, hâl tercümesini veren kitaplarda, "onun ünlü edebî makâmeleri vardır"¹¹⁵ biçiminde verilen bilgidен anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Ḥasan 'Abbās da, el-'İmād'ın, "onun, edebiyat ehli arasında bilinen edebî makâmeleri vardır." dediğini nakletmiş ve onun makâme yazarlığı hakkında şunları söylemiştir¹¹⁶:

¹¹³ 'Abbās, Ḥasan, a.g.e., s. 81.

¹¹⁴ es-Şafadî, Şalāḥuddîn Ḥalîl b. Aybek, a.g.e., c. XVIII, s. 11.; 'Abbās, Ḥasan, a.g.e., s. 81.; İbn Nākiyâ el-Baḡdādî, eş-Şeyḥu'r-Reîs Ebî'l-Kāsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muḥammed Rîzvān ed-Dāye, s. 28.; er-Rîḥ, Mācdūlîn 'Omar et-Tūm, a.g.e., s. 19-20.

¹¹⁵ İbn Ḥallikān, Ebū'l-'Abbās Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr, a.g.e., c. III, s. 98.; es-Suyūṭî, el-Ḥāfiẓ Celāluddîn 'Abdurrahmān, a.g.e., c. II, s. 67.; es-Şafadî, Şalāḥuddîn Ḥalîl b. Aybek, a.g.e., c. XVIII, s. 11.; ed-Dāvūdî, el-Ḥāfiẓ Şemsuddîn Muḥammed b. 'Alî b. Aḥmed, a.g.e., c. I, s. 261.

¹¹⁶ 'Abbās, Ḥasan, a.g.e., s. 81.

“...Bu makâmeler, İbn Hallikân ve es-Şuyûfî’nin zamanlarında ünlüydü. Brockelmann, bu makâmelerin tek nüshasının yalnızca Fatih Kütüphanesi’nde bulunduğuna işaret ediyor.”

Ancak, onunla ilgili bilgi veren kaynakların hiç birinde, makâmelerinin sayısına ilişkin herhangi bir ifadeye rastlanamamıştır.¹¹⁷ Edebiyat ehli arasında kendi adıyla tanınan makâmeleri günümüze ulaşmıştır.¹¹⁸ İbn Nâkiyâ, makâmelerinin önsözünde, kendi mâkame yazarlığı hakkında bilgiler vermiş ve “maḳāmāt” sözcüğünü açıkça kullanmıştır. Onun, mâkame yazarlığı konusundaki görüşleri şöyledir:

“Bu, anlatımı güzelleştirdiğimiz, söz ve anlamlarını yeniden gözden geçirip düzelttiğimiz ve dinleyen ve anlatanın hoşuna gitmesi amacıyla, güzel konuşma sanatının altın süslemeleriyle parlatıp, açık ve anlaşılır bir duruma getirdiğimiz hikâyelerdir.”¹¹⁹ O, bir makâme yazarı olarak, makâmenin ne olduğunu ve bir makâmenin ortaya konulması amacıyla neler yaptığını anlatmıştır. Onun bu tanımına göre, makâmede bulunması gereken özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- Bir dinleyicisinin ve bir anlatıcısının (ravi) olması,
- Anlatımın çekici ve hoş bir duruma getirilmesi amacıyla konuların yer yer nüktelerle süslenmesi,

¹¹⁷ İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyḥu’r-Reîs Ebî’l-Ḳâsim ‘Abdullah, a.g.e., Tah. Muḥammed Riżvân ed-Dāye, s. 25.; er-Rîḥ, Mâcdülîn ‘Omar et-Tûm, a.g.e., s. 19.

¹¹⁸ İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyḥu’r-Reîs Ebî’l-Ḳâsim ‘Abdullah, a.g.e., Tah. Muḥammed Riżvân ed-Dāye, s. 20, 24.

¹¹⁹ Bediuzzaman el-Hemedani Ahmed b. Hüseyin b. Yahya el-Katib, Makamat-ı Erba‘in, El yazması, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş Nu. 04097-001, İstanbul, Varak Nu. 41.

- Söz ve anlatımda belâgat sanatının bütün inceliklerini ve güzelliklerini taşıması,
- Söz ve anlatımda ritim ve ahenklilik (secili kullanım),
- Taklit edilenlerin, benzetilenlerin ve yansıtılanların açık ve anlaşılır bir durumda olması (hikâyelerin açık ve anlaşılır bir durumda olması),
- Hitabet sanatının tekniklerinden yararlanması.

İbn Nâkiyâ, makâme yazarlığında, Bedî'ü'z-Zamân el-Hemezânî'yi kendisine örnek almıştır. Ancak, onu taklitten de oldukça uzak kalmaya çalıştığı makâmelerinde kullandığı dil, üslup ve içerikten anlaşılmaktadır.¹²⁰ Kendisinden önceki makâme yazarlarının varlığından ve yazdıkları makâmelerin içeriğinden bilgi sahibi olduğu görülmektedir.¹²¹ Ona göre, önceki makâme yazarlarının bazıları, makâmelerdeki sözcüklerin belli bir düzen içerisinde bulunmalarının sağlanması anlayışı çerçevesinde, beyni eğitmek ve yeteneğe meydan okumak amacıyla böyle bir yola girmiştir. Bu durumda, makâmenin başlangıçta bireyin dil yeteneğini geliştirmeyi amaçladığı kanısını edinebiliriz. Önceki makâme yazarlarının, ayrıca, şairlerin ve bilge kişilerin yöntemlerinden yararlandıklarını ve bu çerçevede, yazdıkları hikâyelerde takma ad kullandıklarını belirtmiştir. İbn Nâkiyâ, edebiyatta şakaya yer verilmesine ve bunun, edebiyatın ciddiliğiyle birlikte bir ciddiyet olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmiştir.

¹²⁰ İbn Nâkiyâ el-Bağdâdî, eş-Şeyhu'r-Reîs Ebî'l-Kâsim 'Abdullah, a.g.e., Tah. Muhammed Rîzvân ed-Dâye, s. 24.

¹²¹ Anttila, Jaakko Hämeen, A History of a Genre, Otto Harrassowitz, Germany, Wiesbaden 2002, s.133.

3. BÖLÜM: İBN NÂKİYÂ’NIN MAKÂMELERİ

III.1. Makâmelerin Çevirisi

Bismillahirrahmanirrahim

Erdemli hocamız, Ebû'l-Kâsim ‘Abdullah b. Muḥammed b. Nâkiyâ b. Dâvud, şöyle dedi:

Bu, anlatımı güzelleştirdiğimiz, söz ve anlamlarını yeniden gözden geçirip düzelttiğimiz ve dinleyen ve anlatanın hoşuna gitmesi amacıyla, güzel konuşma sanatının altın süslemeleriyle parlatıp, açık ve anlaşılır bir duruma getirdiğimiz hikâyelerdir. Önceki makâme yazarlarının bazısı, iyi bir görüş ve anlama gücüyle, bu makâmelerdeki sözcüklerin ve tümcelerin, bir kimsenin okları ok kuburuna düzgün bir biçimde koymas ve onların düzenli olarak bir arada durması gibi ve bir çobanın, develeri ve koyunları otlamaları için otlakta kendi hallerine bıraktığında, dağıldıkları gibi darmadağın olmasını istemeyen, bir anlayış çerçevesinde, beyni eğitmek ve yeteneğe meydan okumak amacıyla böyle bir yola girmiştir. Ancak, onlar söylenmek istenenin benzetilmesinde, şairlerin ve hayvanların dillerine bilgelik koyulmasında, bilge kişilerin alışkın oldukları üzere, bu hikâyeleri takma bir adla adlandırmıştır. Bu, sakıncalı değildir. Aksine, anlatımda bir kullanım biçimi ve ciddiyetin yorgunluğundan güzel konuşma sanatının nüktelerine geçişin bir rahatlığıdır. Onların bazısı da şöyle dedi:

Edebiyatın ciddiliğiyle şakası, birlikte bir ciddiyettir. Allah, İbn ‘Abbâs’a rahmet eylesin. O, ciddiyette çok aşırı olunduğu zaman, “latife yapınız” demiştir. O, çok aşırı otladığında hazımsızlık ağrısı çeken develer gibi ağrı çekmemek amacıyla gereksiz bir yığın söz yerine, konuşmaların ilgi çekici olanlarını dikkate alma

yöntemini benimsiyor. Arap atasözlerinin bir bölümünde şöyle söylenmiştir: “Gerçek anlamda yapılması olanaksız olan herhangi bir şey, ancak, hayal ürünüdür. Onun yapılması istenirse, bu, mümkün olmaz.” Bu, yalan olarak adlandırılmaz. Babasına hitaben konuşan kertenkelenin oğlunun diline uygun olarak şöyle dediler:

Evini yıktılar, babasız kaldın,

Kardeşin olmadığını sandılar,

Ben de, ağır yük taşıyan birinin yürüyüşüne benzer bir biçimde senin
çevrende yürüyorum.

Bu şiiri, Muhammed bin Yezîd, “el-Kâmil” adlı kitabında söylemiştir. Bu kitap, hadis sahiplerinin rivayet ettiği güzide kitaplardan biridir. Biz, bu makâmelerde, şakayla ciddiyeti karıştırmış olsak bile, dile getirdiklerimizde bu düzeye ulaşamadık. Kendisini öfkeliendiren boş ve yanlış söz söylemekten Allah’a sığınırız. O’ndan aşırılıklarımızı örtmesini ve bizi bağışlamasını dileriz. O, kendisinden dilekte bulunulandır. İnşallah.

Birinci Makâme (Kertenkele Makâmesi)

Çöl halkından biri bana anlattı ve şöyle dedi: Yolculuğum sırasında, ıssız bir yerde, ağaçlık bir alanda bulunan ulu bir ağacın gölgesinde akan bir pınara uğradım. Çok sıcak bir yaz günüydü ve gün, palangaya vurulmuş gibi ağır ağır ilerliyordu. Güneşin yakıcı sıcaklığını ödünç almıştım ve o da bukalemunun (büyük kertenkele) geri dönmesi konusundaki sözünü tutmuştu. Altımda, kayan parlak yıldız gibi kızıl yeleli bir at vardı. Güneş, sanki gömleğini onun üzerinde çıkarmış ya da şarap, kırmızılığını onun üzerine dökmüş gibiydi. Bu yerin güzelliği hoşuma gitti ve attan indim. Onun yularını birkaç dala bağladım. Oturdum ve vicdanımla baş başa konuşup, dertleşiyordum. Bakışlarımı uçsuz bucaksız gökyüzünün enginliğinde

dolaştırıyordum. Kulağıma uzaktan hafif bir ses geldi. Sağıma ve soluma baktım. O sırada bir avcının, kurduğu tuzağa düşen bir kertenkeleyi avladığına ve hemen sonrasında bir gösteri yaparak, şöyle bir şiir söylediğine tanık oldum:

Saklanmaya elverişli engebeli arazilerin (tepelerin) arasında birçok kertenkele bulunur,

Kertenkele, o denli tereddüt içindeydi ki, deliğinden çıkmak istemiyordu,

O, geniş arazide bir iz bırakarak kendi çevresinde dönüp duruyordu,

Okun atış menziline giren bu kertenkele, artık, avcının gözünde avlanmış sayılır.

Daha sonra, o, son nefesini vermeden önce su içmesi amacıyla suya doğru sürüklendi. Bir an canlandı ve sanki yaşamının son anlarını yaşıyor gibiydi. O, kolları üzerine gelecek biçimde yere düştü. Böylece, avcı çakmak taşlarını birbirine vurarak ateş çıkardı ve onun ateşini tutuşturdu. O, şiirlerini recez vezninde söylüyordu.

Şöyle dedim: Kertenkelenin son nefesini alman ve etinin helal olması amacıyla duasını yapıp, onu kurban etmen, ne de çabuk oldu!

Şöyle dedi: Onu, çok sert bir vuruşla avladım. Böylece, sancıları arttı ve uzun bir süre baygın kalması sonucu öldü.

Şöyle dedim: Kısmetine çıkıp, bütün gün seni yoran, ancak, biktırmayan kavmin bu akılsızının avlanması, temizlenmesinin ve ızgarasının sorumluluğunu kendine yükledin.

Ancak, avcı, açtığı çukurda yaktığı ateşe bürünüp, dönen ızgaranın kokusunu ilan etmişti bile. O sırada kertenkele dilini dışarı çıkardı. Ondan yağlar damlıyordu. O, artık, yenilmeye hazır bir duruma gelmişti. Izgaradan sonra vücudundaki

yağlardan arınmış bir güle benzeyen leziz bir et ortaya çıktı. Yemek kabımdaki yemekleri boşaltmıştım ve o, yaşamının oyun ve eğlence çadırını karnımda kurmuş gibiydi.

Oysa ben, çok tiksınmemle birlikte, “çabuk ol, memleketimizde senin yemeğin gibisini daha önce yemedim. Kertenkele avlamak ve onun etini yemek bizim kentimizin geleneklerinden değildir.” dedim.

Şöyle dedi: Bu, göçebe Arapların yedikleri yemeklerdendir. Allah’ın Elçisi (s.a.v.)’nin sofrasına bazı Araplar (Sahabe) geldi ve kertenkele eti sundu. Allah, bu sözü söyleyeni ödüllendirsin:

Keşke ben, içinde ezanın duyulmadığı, bu vadinin en dibinde bir gece konaklatılsam,

Keşke soframızda, “beş parmak” bitkisiyle birlikte bir kertenkele olsa da Mekke’nin yakınındaki tepeler arasında bulunan rahat bir bölgede vadi ortasında yesem.

Daha sonra, kertenkelenin kuyruk yağını her iki tarafından (boynu ve kuyruğu) kökünden kesti ve onu birbirimize verdik. Sarhoş biri gibi bilinçsizce onların kertenkele hakkındaki sözlerinde şüpheyi düştü ve şöyle söyledi:

Eğer sen, kertenkelenin ciğeriyle birlikte sarı renkli kuyruk yağını tatsaydın, Kertenkeleyi vadide koşup, oynaması için bırakmazdın.

Böylece, yenmeye hazır olup olmadığını ve iyi bir biçimde pişip pişmediğini teyit etmek amacıyla tadına bakmak için ondan biraz yedim. Daha sonra, o da ondan diğer bir lokma aldı ve tamamını yiyene kadar lokmaları kesilmedi. Ancak, o, kertenkelenin gerisini yemekten kaçındı ve söylediği ilk şiiri tamamlamaya koyuldu:

Kertenkelenin ikili kuyruk yağının aşırı sarı renkli oluşu, onun karnını ve böğürünü zaferan çiçeğinin sarı rengine boyuyor gibiydi.

Bizde kerkenkele eti yemek, sizin küçük balığınızdan daha lezzetlidir.

Allah, onu satın alanı lanetlemiş ve onun yenmesini de çirkin saymıştır.

Yemeğimizi yedikten sonra, avcı, hangi kavimden olduğumu sordu ve “Allah’ın laneti senden uzak olsun” dedi. Sorusuna kısa ve öz yanıt verdim. Ben de benden istediği bilgileri içeren sorularını elimden geldiğince yanıtladım.

Ona şöyle dedim: Ben, çöl halkından bir kişiyim.

Böylece, bana başka soru sormaktan çekindi. Sorularına verdiğim yanıtlar karşısında büzülüp, kaldı. İşaret ettiği şeyin bir çöl sezgisi olduğunu bana gösterdi ve şöyle dedi: Merhaba, “Benî Yerbū‘ İbn Şa‘lebe bin ed-Duvel” ve ataların en büyüğü, kardeşim Yeşkur! Allah’a yemin olsun ki, sen ve amca çocukların iyi bir soydansınız. Ona şöyle dedim: Ailem ve soyum hakkındaki bilgileri hatırladın ve ben de bunların söylenmesinden hoşnut oldum.

Daha sonra da şöyle dedim: Benim, “Yeşkur” olduğum konusunda seni teke gibi bağırtan ve şüphelendiren nedir? O da şöyle dedi: Bir kişinin adı, “Ka‘b” ise, onun soyu, ya “el-‘Atık” kabilesine ya da ondan çıkan bir kola döner.

Sezgilerinin bir bölümünde bir parça yalan ve iftira olduğunu anladım. Son söylediğiyle ilk söylediği arasında bir karşılaştırma yaptım. Ancak, benimle yaptığı söz düellosuna rağmen rahat oldum ve onun yemeğini yedim. Sonunda anlaştık. Şair şöyle dedi:

Ey dik kulaklı atın oğlu! Hızlı yürü.

Burnu dışa doğru açılan yassı burunlu at, tırıs yürüdüğü zaman ciğerlerinden daha çok hava çıkarıyorsun. Bu da senin daha çok yorulmana neden oluyor.

Çıkardığın o hava, sümüksü maddeyle tükürüğün karışımı sonucu oluşan yağlı bir salgı gibidir.

el-Ca'dî, şöyle dedi:

At, koşması sırasında belirli bir tarzda nefes alıp verirse,
Dikkat etmeden ve düzenli olmadan buna alışır.

Şöyle söylenir: Eğer at, bağlandığı yerden veya sahibinin elinden kaçarsa, başı önünde bir aşağı bir yukarı serseri gibi dolanıp durur. Bu durumda şöyle yapılması söylenir: Bu, atın alışkın olduğu bir durumsa ve yürümesi esnasında onu durdurmak istediğinde, kaçmasını engellemek amacıyla ona iyi gem vur.

İkinci Makâme (Mezar Soyguncusu Makâmesi)

Yol kesicilerin biri bana anlattı ve şöyle dedi: Tam teçhizat kuşanarak, silahlı olarak dışarı çıkmıştım. Karanlık, henüz yeni bastırmış ve gündüzün sonuna gelinmişti. Dostlar, kendilerini savunacak kimselere gereksinim duyarcasına, kılıçları çekmeye çağırıyordu. Karanlık iyice çökmüş ve hava, karanlığını geceden teslim almıştı. Buna rağmen, yol rehberlerine sorarak, yolların birine girmiştım. Sağ yönümden işittiğim bir sesle irkildim ve hemen önlemimi alarak, pusuda bekleyen biri gibi ondan gizlendim. Birden bire önümde bir kişi belirdi. Dış görünümünü belli eden çizgiler belirgin değildi. Adam, gözümün önünden hızla geçti. Onun bir insan olduğunu beklememiştım. Üzerinde, tek parçadan oluşan bir giysi vardı. İçinde başka bir giysi yoktu. Bu giysinin tamamı deve kılından yapılmış gibiydi. Ağzından, dumansız ateş alevleri gibi kıvılcımlar çıkıyordu. Bazen, avını avlamak amacıyla bütün heybetiyle oturup, hazır bekleyen şeytan gibi oluyor, bazen de, dört ayağı üzerinde patileri yere yapışmış sağlamca duran, anormal demirden pençeleriyle bir kurt gibi oluyordu. Düzgün olmayan tümseklerin üzerinde yürüdüğünde, ayak izleri

belirgin olmayan hafif bir yaratılmış gibiydi. Eğilerek ondan gizlenmişim. Öyle ki, vücut hatları çölde duran bir kişi gibi tam anlamıyla ortaya çıkmıştı.

Onun ayak izlerini takip ettim. Toprağa gömülü ölülerin mezarlarını kazmaya başladı. Onları düşünmüyor ve onlar hakkında bir sorumluluk duymuyordu. Onların çürümüş kemiklerine yönelik yüreğinde bir acıma duygusu taşııyordu. Mezarların üzerinde yürüyor, birinden diğerine hızla geçiyor ve mezarlarda bulunan havayı kokluyordu. Öyle ki, aradığını bulmuş ve bu gece gömülen kişinin gömüldüğü yere ulaşmıştı. Özellikle, bu karanlık mezarın dibindeki ölüye ulaşana kadar mezarı kazıp, içindeki taşı ve toprağı nasıl dışarı attığını gördüğüm zaman, bu kişiden çok korkmuş ve yaptıkları karşısında şaşkına dönmüştüm. Ölüyü mezarından çekmiş ve onu yan tarafına atmıştı. Kefenini soymuş ve tabutunu parçalamıştı. Daha sonra, döndü ve ölüyü tekrar kefenledi. Bir taş aldı ve onunla ölüyü itip, mezara attı. Sonra da, mezardan çıkan taş ve toprakla onun üzerini kapattı. Döndü ve duvarın arkasına gizlendi. Birdenbire mezarlığın çevresinde gece bekçileri ve gezici devriyeler belirdi.

Mezar soyguncusu, bir minareye doğru yönelip, oraya çıktı ve sonra sesini yükseltti. Ahiret gününü, cehennem ateşini ve bunlardan korkulması gerektiğini zikretmeye ve kendi kendine iyilik yapmayı öğütlemeye başlamıştı. Birdenbire, iyiliksever, duygusal bir insan oluvermişti. Dünya yaşamının geçici ve ahiret hayatının kalıcı olduğunu söyleyerek, beşeriyet için büyük bir önemi olan hesap gününü, cehennem ateşini ve onun şiddetli azabını ve iyiliklerin içinde bulunduğı ve içeceklerin gümüş kaplar içinde sunulduğu cenneti niteliyordu. İnsanların ağladığını işittim. Sanki, rüya görüyordum. Yaptıklarıyla söyledikleri arasındaki karşıtlık, duygularımı sarsmış ve hilebazlığı nedeniyle dehşete düşmüştüm. Sonucun ne olacağını ve bu işlerden ne çıkacağını öğrenmek amacıyla bu zaman süresinin

tamamını onunla birlikte geçirmiştim. Camiye saygı göstermeksizin minareden indiğinde, ona seslendim. O, şöyle bir şiir söylüyordu:

Kâmil bir kimsenin kemali eksilmez,

Ailesine yararlanacağı bir şey sundukça.

Daha sonra, söylediğı ilk şiiri, canlandırarak şöyle sürdürdü:

Bu iş, sol kolunun altındaki aralığa kıstırdığın koltuk altı kılıcından daha iyidir.

Onunla birlikte yola girmiş ve yürümeye başlamıştım. Onu bir yol arkadaşı olarak görüp, şöyle dedim: Ey Allah kulu! Yüksek bir ahlak ve davranış derecesiyle nitelenmenle birlikte, benliğimde şaşkınlık uyandıran işlerine tanık oldum.

Bunun üzerine bana şöyle dedi: Gecedен bu yana seni ilgilendirmeyen bir işe burnunu sokmanı benden gizleyemezsin. Bu işe karışmaman ve bana sıkıntı vermemen gerekirdi. Herkes, uğraş gösterdiği işlerde dilediğini yapar. Benim ayıbımı ört, Allah da senin ayıbını örtsün. Hakkımda gördüğün ve gizlediğin gerçek, Allah katında sana ecir olsun. Gördüğünü unutma. Ben buna önem vermiyorum. Bu bir kişinin kolaylıkla elde ettiği ganimet gibidir. Her kim kardeşini sırtından hançerlemez ve sırlarını ortaya dökmezse, sevabı ikiye katlanır. Ya da, sevapsız olarak bu dünyadan çekip gider. İslam hukukunda bilgi ve becerisi olan kişi şöyle demiştir: “Toprak altında saklı duran gereksinim duyduğunuz maddeleri çıkarıp alın.” Mezar soyguncusunun bu sözüne karşılık, ben de şöyle dedim: Yazık sana! Bu, bitki çıkarılması anlamına geliyor, ölülerin mezarlarının kazılması değil!

Şöyle dedi: Sen, yorumlamada gerçek anlamı benden daha iyi veremezsin. Ben, ününü duyduğun “el-Yeşkuri”yim. Daha sonra, şöyle söyleyerek ayrılıp, gitti:

Ben, gecenin amca oğluyum ve dayı oğluyum,
Hava karardığı zaman, onun giysisine girerim,
Bakalım gece bana ne tür korkularını, korkunçluklarını ve olaylarını
gösterecek,
Gölgesinden korkan biri gibi değilim.

Bu Makâmedeki Sözlerin Açıklanması

“el-Lemağ”, “yol rehberi” anlamındadır. O, devrik olarak “Limkahu” ve “Lağmehu” (bu sözcüklerin sonuna bitişmiş olan “hu”, üçüncü tekil eril kişi iyelik zamiridir) biçiminde devrik olarak da söylenir. “Taħilletu’l-Ḳasem”, konuşmalarında örnek olarak verdikleri sözlerdendir. Bir şeyin hızını ve onun geçtiği yerde bıraktığı izin hafiliğini nitelemek istedikleri zaman, bunu, “Taħlîlu’l-Ḳasem” (yeminin çözümlenmesi)’e benzetmişlerdir.

Şair şöyle söyleyerek, bir öküzü nitelemiştir:

Yürüdüğü zaman sekiz tırnağını toprakta gizlersin,

Yere basmalarını sanki bıraktığı izlerden bilirsin.

Şair, öküzün yürümesindeki hızı, ayaklarıyla toprağa bastığındaki hafifliği ve yere yapışıp kalmayışını nitelemiş ve bunun, ancak, yerde bıraktığı izlerin çözümlenmesiyle (Taħlîlu’l-Yemîn) bilinebileceğini belirtmiştir.

İbn Aḥmar, şöyle söyleyerek, rüzgârı nitelemiştir:

Estiğinde çöldeki resim kalıcı değildir,

Orada bulunan kazığın doğruluğu, ancak, izlerin çözümlenmesiyle bilinir.

Zū’r-Rumme şöyle demiştir:

O, uyku bastırınca göz kapağını kapatmaya başladı,

Gecenin karanlığından korkarcasına.

“el-Mehāzir” (korkular) sözcüğü, biraz “Taḥlīlu’l-Ulī” (yeminin çözümlenmesi) gibidir. Çünkü, karanlık, bir süre sonra görünecek, ortaya çıkacak korkuları gizler. Daha sonra, onda üstün bir güzellik vardır. Onun güzelliği, gözlerini kapatıp hareketleri azaldığında bütün güzelliği görünen kuşun güzelliğine benzer. “el-Ulī”, “Ulve” sözcüğünün çoğuludur. O da, “el-Yemîn” (ant, yemin) anlamına gelir. “el-İrānu” sözcüğü, “et-Tābūtu” (tabut) anlamındadır. “el-Muḥtefi” sözcüğü, “en-Nebbāşu” (mezar soyguncusu) anlamındadır. “Aḫhara” (ortaya çıkardı) anlamındaki “Ḥafā” sözcüğü onların sözlerindendir. Bazı insanlar şu ayeti okumuştur: “Kıyamet Günü, kesinlikle gelecektir. Onun vaktini neredeyse ortaya çıkarasım geliyor.”¹²² “Üstünlü bir hemze” ile okunan, Yüce Allah’ın “Ekādu Eḥfihā” (onun vaktini neredeyse ortaya çıkarasım geliyor) ifadesinde buyurduğu, “Eḥfihā” sözcüğü, “Uḫhiruhā” (onu ortaya çıkarırım, onu açıklarım, onu gösteririm, onu göstereceğim) anlamındadır. Böylece, bununla adlandırılmıştır. Çünkü o, mezardan kefenleri çıkarıyor ve onları gösteriyor.

İmriu’l-Ḳays, şöyle söyleyerek, atı nitelemiştir:

Onların görünmesi ölümlerindendir,

Görünmeleri, yağmurun, bulutun varlığını göstermesi gibidir.

“Zū” sözcüğü, “Zū semi‘tu” (ışittiğim) sözündeki “Elleẓī” anlamındadır.

Şair şöyle demiştir:

Su, kesinlikle babamın ve dedemin suyudur,

Açtığım ve kapattığım benim kuyumdur.

¹²² Tâhâ Suresi/15.

[Üçüncü]¹²³ Makâme

Şamlının biri bana anlattı ve şöyle dedi: Geçtiğimiz yılların birinde, Irak’a gitmiştim. Yolculuğumun sonunda, “Dāru’s-Selām” (Bağdat) kentine varmıştım. Yiyecek, içecek ve para gibi yolda gereksinim duyacağımız malzemeler, genç uşağın sorumluluğundaydı. Kentin bütün mahalle ve çarşılarını köşe bucak dolaştığımız. Öyle ki, öğle vakti olmuş ve güneşin sıcaklığı kızışmıştı. Namaz vaktinin yaklaştığını biliyor olmamız nedeniyle, yıkık dökük eski bir camiye doğru yönelmiştik. Sıcak, bedenlerimizi yorgun düşürmüş ve açlıktan helak olmuştuk. Yol arkadaşına (genç uşağa), azığımızı getirmesini söyledim. O da, ok gibi fırlayıp gitti ve gökyüzünde doğan yıldız misali, yemekle geri döndü.

Caminin avlusunda, üzerinde giysisi olmayan hayâsız bir kişiye rastlamıştı. Bu kişi, eski püskü giysilerini, taktığı peştemalin altındaki donuna varıncaya kadar çıkarmıştı. Kol gücüyle yapılacak bir işe başlarmışçasına giysi kolu sıyrır gibi yaparak, sağ ve sol kolunu öne doğru uzattı. Bir eliyle giysileri kavrayıp, diğeriyle çamaşır sıkarak gibi onları sıkıyordu. Onlar, gömleğinin kol dikişlerinde bir açıklık ve süsleme amacıyla denizden çıkarılan soyulmuş deniz kabuğuna benzer inci taneleri gibi düğmeleri bulunan giysiler gibiydi.

“Testilerin dağınıklığı” ve “konuşmanın kötülüğü” gibi anlamca birbiriyle uyumsuz sözler söyleyerek, benimle alay etti. O, azığını saçıp, sağa sola yayıyor ve saçılan bu yemeği de müzayedede satışa sunulan helal mallara benzetiyordu. Komşuyu, evde bulunan bireylerden biri gibi görüyordu.

Ona şöyle dedim: Senin evinde ve İbn el-‘Âş camisinde kimin var? Daha sonra da, el-Ğūta’yı ve Ceyrūn’nun kapılarını andım. Meysūn’un sevdiğine duyduğu

¹²³ İbn Nâkiyâ, üçüncü makâmesinden itibaren makâmelerinin sıra sayısını belirtmemiştir, parantez içindeki sıra sayısı ifadeleri tarafımızca konulmuştur.

özlem gibi vatanıma özlem duymuştum. Bu kişi, başını yukarı kaldırıp, çabuk çabuk nefes alıp vermeye başladı. Öyle ki, nefes alış veriş artıyor ve ciğerlerinden burnuna doğru derin derin soluk alıp veriyordu.

Daha sonra, şöyle dedi: “Onu nasıl elde edeceksin.”¹²⁴ Bu sözün peşi sıra da, el-Melsû‘un şu dizelerini dile getirdi:

el-Ğazā ağaçlarından bir topluluğun içindeydi, yakın olsaydı Necd’i,
ziyaret ederdi. Ancak, Necd yakın değildir.

O, gözyaşını dökmeye, üzüntüsünü göstermeye ve sılaya duyduğu özlem nedeniyle yas tutmaya başlamıştı. Şöyle söylüyordu: Ben, sizi daima özleyeceğim. Beredā Nehri’nin suyundan az da olsa, içmeye hasret kaldım. Üzüntüsünü ve özlemini, el-Huzelî’nin şu dizeleriyle bağladı:

Ayrılık, dişin çıkması gibidir, bu durumda sabır istenir,
Her insanın bir tökezlemesi ve onarılması vardır.

Daha sonra, yavrusu dişi olan anne devenin yavrusuna duyduğu özlemini ağzını açmadan çıkardığı sesle ifade etmesi gibi, özlemini çağrıştıran sesler çıkardı ve soylu develerin yavrularına duyduğu özlemle, sulakları başında ilk ve ikinci su içimlerini niteledi. Öyle ki, isteğinde ve özleminde aşırı gitti. Sonra da, dili ve konuşmasındaki akıcılığıyla bir şarkı tutturdu. Döndü ve el-A‘râbî’nin şu dizelerini söyledi:

¹²⁴ Bu tümce, Lisānu’l-‘Arab “هنا” maddesinde verilen açıklamaya göre, “söylediklerinden şüphe duyulan, söylediklerinin doğruluğuna inanılmayan” kimseler için söylenen bir atasözüdür. Ayrıca, Ebū Hilāl el-‘Askerî’nin Cemheretu’l-Emşāl adlı yapıtında (c.1, s.306) verilen açıklamaya göre ise, “Hoşa gitmeyen bir işi çok isteyen kimse için, istediğini bulduğunda onu sevmemesi, istememesi gerektiği” bir durum için söylenen bir atasözüdür. Bu atasözünde geçen “أَتَى لَكَ” ifadesindeki anlamın, Kura’n-ı Kerim Âl-i İmrân Suresi 37. Ayette geçen “أَتَى لَكَ هَذَا” sözündeki anlama benzediği düşünülmektedir.

Görüyorsun ki, kader seni hurmalığa yerleştirdi,

Babamın, hurmalığı olan bir evi var,

Zu Baḳarî’l-Ḥamî’deki ev, sizin eviniz gibi değil mi,

Zu Baḳar, el-Mizdâr’daki evinizden ne kadar da uzak!

Allah’a yemin olsun ki, ondan duyduklarıma üzüldüm ve içinde yaşadığı bu durumdan rahatsız oldum.

Ona şöyle dedim: Ey adam! Evin yakın olduğuna, yanında bir can yoldaşı bulunduğuna, bizimle birlikte memlekete dönüşüne ve aile ve çocuklarla bir araya gelişine sevin. Onu yemeğe çağırdık. Çekingen davranıp, ağırdan aldı. Öyle ki, bulunduğu yerin (caminin) hürmetine yemin ettik. Bunun üzerine, hızla yemeğe geldi. Ona yemeğin en iyi yerinden vermiştik. İştahlı olduğu her halinden belliydi. Duyguları, ona yiyeceği en iyi lokmayı göstermeye başlamıştı bile. Daha sonra, dizlerinin üzerine çöktü, başkası yemesin diye bir eliyle yemeği kapatıp, diğeriyle yemek yemeğe başladı ve gözlerini kocaman açtı. “el-Ḳaṭā”¹²⁵ kuşunun yükselişi gibi yemeği ağzına götürüyor ve lokmaları, kaşla göz arasında hızla yutuyordu. Ailesini ve çocuğunu unutmuş ve artık, toprağını ve memleketini düşünmez olmuştu. Lokmalar, onu genizden konuşturmaya devam ediyordu. Öyle ki, söz söylemekten aciz biri gibi apışıp, kalmış ve az konuşur olmuştu. Sonra, imam ve beraberindekiler öğle namazını kılmak amacıyla içeri girdi. O, hamam peştamaline bürünmüş bir durumda ayağa kalktı. Yiyip, içip her şeyi bitirmişti. Böylece, yemekten bize açlığı yeren boş sözden başka bir şey kalmamıştı. Kaçışından şaşkına dönmüştük. Halk, onun yakalanıp, getirilmesini istedi. Sonuçta, onun “el-Yeşkurî” olduğunu anladık ve ondan kurtulduğumuz için Allah’a şükrettik.

¹²⁵ Hasat zamanı ortaya çıkan tavuktan daha küçük, toprak renginde, benekli ve keskin bakışlı yavaş yürüyen bir kuş türü.

Bu Makâmedeki Konuların Açıklanması

Meysûn, Mu'âviye b. Ebî Sufyân'a hediye edildiğinde, çöl yaşantısına özlem duymuş ve bu özlemini, şu dizelerle dile getirmiştir:

O, ruhların sevinçten içinde kanat çırptığı bir evdir,
Benim için azametli bir saraydan daha sevecendir,
Sürdüğüm deve kervanlarını izleyen yeni doğan körpe dişi develer,
Benim için dişi deve gibi güzel yürüyen katırdan daha sevecendir,
Bir aba giyme ve bana bir gözaydını verme,
Benim için ipekli şeffaf giysiler giymekten daha sevecendir.

O, Meysûn Bint 'Adle el-Kelbiyye'dir. “ Ennâ Lekî Maḳrû' ” (Onu nasıl elde edeceksin), bir Arap atasözüdür. Melik b. Melik b. 'Amr b. Temîm, bunu, Heycumâne İbnetu'l-'Anber b. 'Amr b. Temîm için söylemiştir. 'Abdu Şems b. Sa'd b. Zeyd Menât, onu ziyaret ederdi. Heycumâne'nin kavmi, 'Abdu Şems'in bu ziyaretlerini yasakladı. O ise, bu duruma razı olmadı, öyle ki, aralarında savaş çıktı. Ordunun içinden bir grupla onlara ani bir saldırı yaptı. Heycumâne, saldırı olacağı yönünde bir haber alınca, bunu, babasına bildirdi. Heycumâne'nin, 'Abdu Şems'e ilgi duyduğunu biliyorlardı. Mâzin b. Melik, şöyle dedi: “Özlemiş, ancak, şimdi özlem duyma vakti değil. Onu nasıl elde edeceksin.”¹²⁶ “ Maḳrû' ” (istenilen, talep edilen), Heycumâne'nin arkadaşı olan 'Abdu Şems'dir. Kendisi, bu lakapla anılıyordu. Babası, Heycumâne'ye şöyle dedi: Bana bak, kızım! Bana karşı doğru sözlü ol. Yalancının herhangi bir görüşü yoktur. O da, bunun üzerine babasına şöyle dedi: Sana doğruyu söylemesem, seni yitiririm. Kendini kurtar. Ancak, kurtulacağımı sanmıyorum. Böylece, babasının, kendisinin ve Mâzin'in sözleri atasözü oldu.

¹²⁶ el-Meydânî en-Nisâbü'rî, Ebû'l-Faḳl Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm, Mecma'u'l-Emsâl, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, thsz., c. I, s.193-194.

Şöyle söylenir: “Cerdebe biyedayhi” (iki eliyle yemek yedi), başkası yemesin diye bir eliyle yemeği kapatıp, diğeriyle yemek. Şair, şöyle dedi:

Yemeğe karşı çok iştahlılardan biriysen,

Başka birinin yemek almasını engellemek amacıyla sağ elinle yemeğin
üzerini kapatma.

[Dördüncü] Makâme

eş-Şarkıyyu’z-Zevrâ’da¹²⁷ (Bağdat’ın doğusunda) oturan arkadaşlardan biri bana anlattı ve şöyle dedi: Bir gece, susmuş ve kapının sesine kulak vermişim. Bir grup çocukla birlikteydim. Yemek, bizi bir araya getirmişti. Karanlık, lambamızı uyandırmıştı. Kapıya bir dilenci geldi. O, dilbilgisi kuralları çerçevesindeki konuşmasıyla amacına yöneliyor ve Arapların diliyle konuşuyordu. Sanki, tuhaf sözler söylemek için bana söz vermişti. Dilenmesini, dini öğütler içeren sözlerle süslüyordu. O, konuşmasını uzatmaya ve durumunun kötülüğüyle birlikte, çocuklarının içinde bulunduğu aşırı yoksulluk durumunu nitelemeye devam ediyordu.

Biz, onun isteğine yanıt verme konusunda suskunduk ve dilendiğini kendisine vermekle ondan bir sevap kazanmak istemiyorduk. Öyle ki, bastonuyla kapıyı çaldı ve seslenişinde ısrar ederek, şöyle dedi: Ey ev halkı! Sizde hiç anlayış yok mu? (Biz, Allah için varız ve kesinlikle, O’na dönücüyüz.)¹²⁸ Acaba, beni işitip, gördüler mi yoksa, uykudalar mı?... İyi akşamlar, ey ev halkı! Gecenin getireceği karanlık, sizi şimdiden selamlasın. Geçip giden güzel gün, sizin iyi insanlar olduğunuza tanık olsun. Ben, yiyeceği tükenmiş ve müzmin bir hastalığı olan, yoksul biriyim. Bu düşkün ve zamanın kendisine acımadığı dilenciye, çok az hurma bile olsa, yardım

¹²⁷ ez-Zevrâ’: Bağdat kentinin eski adlarından biridir.

¹²⁸ Bakara Suresi/156

edin. Daha sonra, gözyaşı kendisine isyan etmiştir. Bütün bunlara rağmen, ne isteğine bir karşılık, ne de sevap kazanmak amacıyla herhangi bir yemek ya da para verdik. Sonra, tekrar seslendi ve ağlamasını kesip, şöyle dedi: Ey ev halkı! Allah, bu akşamı size sağlıklı ve övülmenizi hayırlı kılsın. Ey nimet ve iyilik sahipleri ve soylu ailenin geride kalan üyeleri! Sizden talepte bulunan dilencinize bağışta bulunun ve hayır ve hasenatınızı çabucak elde edin. Karanlık, gökyüzünü örttü ve vakit gece oldu. Gece ise, suyla ıslanmış yeryüzünü kaplayan gündüzün kuyruğunu çekti. Yıldızlar gece karanlığının örtüsünü kaldırdı ve bana, kendilerini görmeyi kolaylaştırdı. Yüreğimdeki üzüntü alev aldı ve benim memleketim batı tarafında kaldı. Ya bana sadaka vermeyi kabul edeceksiniz, ya da yardım etmeyeceğinizi bana açıkça bildirip, doğru cevap vereceksiniz. Verecek bir şeyiniz yoksa, yemekten kalan artıkları istiyorum. Bu, ne obur bir kişiyi doyurur, ne de yemeğinizin ağırlığını eksiltir. Bu yemek, hurma çekirdekleri ve el-Ğatā kuşunun ayakları gibi sofradan saçılan yemek kalıntılarından olsa bile. Allahım, beni rızıklandır ve yüreğinde acıma ve hoşgörü olan bir kişinin eliyle, okun ucundaki küçük bir parça, ya da göze giren küçücük bir ahşap parçası bile olsa, bu yemeği bana gönder. Allahım, kesilmiş tırnak parçası kadar küçük veya küçük kuşları yiyen yılanlara benzer bir yılanın etinden bir parça bile olsa, o yemeği bana gönder. Ey bağış ve övgü sahipleri! Ben, karnım açlıktan ikiye katlanmış olarak size geldim. Akşam yemeği yemek istiyorum. Yırtık bir gömlek giymeme rağmen çıplak biri gibiyim. Uzun bir süre yemek yedirilmeden yuvalarında sabit kalan boz renkli küçük kuşlar gibi henüz süttten kesilmemiş yavrucuklar için lokmaları katlıyorum ve onları topluyorum. Kuşların yavrularını yedirmek amacıyla çadır çevresindeki direklere benzeyen gagalarını, doğu bölgesinin hasır sepetlerine benzeyen küçük ağaç dallarından kurulmuş minik yuvalarına

uzattığı gibi çocukları yediriyorum. Onlar, renkleri solmuş ve bedenleri zayıflamış bir durumda, toprak yiyor ve açlıktan bağıyor. (Biz, Allah için varız ve kesinlikle, O'na dönüciyüz.)¹²⁹ (Ancak, kulak verenler bu daveti kabul ederler.)¹³⁰

Topluluğun içinden bir erkek çocuk dilenciye şöyle dedi: Allah versin!

Dilenci de çocuğa şöyle dedi: Allah da senin ağzını taş ve toprakla doldursun! Daha çocuk olmanla birlikte kötülüğü öğrenmişsin.

Bunun üzerine, onu azarladım ve ona karşılık verdim. Ayrıca, ona yönelik bir girişimde bulunmak istedim.

Bana şöyle dedi: Yavaş ol, behey adam! Yüce Allah'ın şu sözlerinden kendine örnek al. (İsteyene de kaba davranma, onu azarlama!)¹³¹ (O halde sen kötülüğü en güzel tarzda uzaklaştırmaya bak.)¹³² Kötü yazgıdan ve kötülüğün önlenmesinden Allah'a sığınırız. O, büyük günahlardan biridir. Beni sana yönelik konuşturan bir duruma ve senin yanında durduran bir isteğe kahrolsun!

Tartaklamak amacıyla ona doğru bir çıkış yaparak, ayağa kalktım. Bunun üzerine, soyu hakkında açıklamalarda bulunup, şefkat ve acıma isteyerek, şöyle dedi: Bendeniz el-Yeşkurî. Sonra, İbn Garîzî'l-Yahūdî'nin şu dizelerini söyledi:

Güçsüzü kaldır ki, güçsüzlüğü sana karşılık vermesin,

Bir gün gelir, günler ona yardım eder durumunu iyileştirirse kalkınır,

Sana karşılığını verir ya da seni över. O kimse ki,

Yaptığına karşılık seni öven, sana karşılık vermiş gibi olur.

¹²⁹ Bakara Suresi/156

¹³⁰ En'âm Suresi/36; Yıldırım, Suat, Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, İstanbul, 2004, s. 131.

¹³¹ Duha Suresi/10; Yıldırım, a.g.e., s. 596.

¹³² Fussilet Suresi/34; Yıldırım, a.g.e., s. 479.

Şöyle dedim: Allah seni kahretsin! Hastalıklı kör birisi olduğunu öne sürüyorsun, ancak, uzun süreden beri sağlıklı bir bedene sahip olduğun ve gözlerinin de çok iyi gördüğü anlaşıyor.

Şöyle dedi: Cennetin körlüğü ve boynun büküklüğü sana yeter!

Onun sözü, beni güldürdü ve onu yermekten vazgeçtim. Onun için yiyecek bir şeyler getirilmesini istedim. Dilenci, yemeği çocuktan aldı. Bir de ne görsün, çocuğun karnı, açlıktan kara sevdaya tutulmuş bir aşığın ya da beli iyice sıkılmış birinin karnı gibi pazı yaprağına benziyordu! Bunun üzerine, kendisine verilen yemeği çocuğa bıraktı ve ayrılıp, gitti. Sonra da, İbn Şağar‘ün’un şu dizelerini söyledi:

Yırtık pırtık giysilerimle çıktım yola,

Sırtımda var küfe ve bohça,

Çalarım kapı tokmaklarını kibarca.

Açıklama

Şöyle söylenir: “Naşata” (susmak, susup dinlemek), “Enşata” (susturdu, iyi dinledi). “Şufrūku’ t-Temre” (hurmayla sapını birbirine bağlayan çanak biçimli küçük parça)¹³³. “el-Ğayzu” (kesilmiş tırnak parçası). Şair şu dizeleri söyledi:

(Gecenin) Beyaz yağmur bulutlarının oğlu sanki kanatlanmış uçuyor,

Ufukta, serçe parmağından kesilmiş tırnağa benzeyen bir hilale rastlıyor.¹³⁴

“er-Revku” sözcüğü, “yerleşim amaçlı kurulan dayanıksız barınak” anlamındadır. “es-Sekmetu” sözcüğü, “yolun ortası, cadde” anlamlarına gelir. “el-keşkeşu” ve “er-Regāmu” sözcükleri de, toprağın adlarındadır.

¹³³ İbn Manzūr, a.g.e., c. I, s. 489.

¹³⁴ a.e., c. V, s. 3413.

[Beşinci] Makâme

Eskiden Benî Suvâr bölgelerinde oturan komşulardan biri bana anlattı ve şöyle dedi: Karanlık soğuk bir kış gecesinde, son yatsı namazından sonra, büyük camiden dönerken nafil namazlarını kılmış ve eve doğru dönmüştüm. Yağmur yağdıran poyraz yeli esmiş ve kurt, köpek yuvasına girmişti. Gecenin soğuğu şiddetlenmiş, her yeri bürümüşü. Karanlık her yanı sarmış, gecenin üzerine hücum etmişti. Böylece, İbn el-Velîd'in sarayına ulaşmışım. Bir de baktım ki, sarayın avlusunda yalnız başına duran bir kişi var! O, bir şey arayan düşünceli biri gibi kâh ayağa kalkıyor ve bir sağa bir sola dönen kararsız biri gibi kâh oturuyordu. Duvarlardan birinin köşesine çekildim ve Kur'an ayetleriyle "E'ûzu Besmele" çekerek, Allah'a sığındım. Bir de ne göreyim! Yağmur bulutuna benzer ya da şeytan kılığına girmiş biri gibi bir karaltı geliyor. Avludaki kişi, aniden hızla ona doğru koşup, üzerine atıldı. Bu durum, elini, eteğini öpmesine ve ayaklarına kapanıp, yalanmasına neden oldu.

Şöyle diyordu: Ey mis gibi kokan güzel kokulu insan! Ben ise, yakalanan! Kendim, malım ve namusum sana feda olsun. Beklemem uzadı, düşüncelerim allak bullak oldu. Dikkat ve korku, bana üstün geldi. Öyle ki, buluşma için uygun bir zaman oldu.

Daha sonra, ona bir şey verdi. O da onu yedi. Ayrıca, boynundaki kolyeyi de çıkarıp, verdi. Bu durum, Kara'nın yere kapanıp, secde etmesine yol açtı.

Kara, "ekmek ve az bir para kaygısı" diyor, ona boyun eğiyor ve ellerini öpüyordu ve "ben, meslek sahibiyim, fakat maddi olarak zayıf biriyim", "isteseydim, en başında onurlu biri olduğumu, sana söyledim", "sonunda sana söylediğim gibi ben, Şakîf kabilesinden Yeşkur'um" diyordu.

Aralarındaki konuşma böylece sürüp, gitti. Öyle ki, onu sessiz, sakın tarlaların birine soktu. Bu yerde, sana çağrıda bulunuyorum. Buradan sonra, ne olduğunu bilmiyorum. İşler karıştı. Bu ikisinden hangisinin dilenci olduğunu, hangisinin dilenene ihtiyacı olanı verdiğini, yani kimin fail, kimin meful olduğunu anlayamadım. Öyle ki, o ikisinden biri giysisini çekerek, ortaya çıktı ve şu dizeleri söyledi:

Sen ne güzel bir oğlansın, örtüyü açıyorsun,
Beni, silahımla işkembeden çıkan artıklarla değiştiriyorsun,
Kalın dudaklı siyah bir köle gibi vadi çevresinde deşelerken,
Ve büzük halkalarında güzel oğlanlara ders verirken.

Onu utandırmak ve bu konudaki düşüncelerini değiştirmek isteyerek, şöyle dedim: Bu iki beytin söyleyeni sensen, onları rivayet etmeme izin verir misin?

Şöyle dedi: Bir yönden huzurlu değilim. Diğer yönden, duygusal olarak utanmayı gerektirecek bir durum yok. O ikisine, “Yemin olsun ki, birbirini ardınca gönderilenler”¹³⁵ ayetinden bir anlam ver.

Sonra da, el-Mura‘‘aṣ’ın şu dizelerini söyleyerek, umursamaz bir biçimde ayrılıp, gitti:

Kim insanları gözetlerse, gereksinimini elde edemez,
Çok istekli cesur kişi güzellikleri kazanır.

Açıklama

“Ereze’l-Leylu”, “gecenin soğuğu şiddetlendi” anlamındadır. “Ġaṭā” sözcüğü, “hava kararır” anlamında söylenir. “el-Ġîṭān”, “Ġāiṭ” sözcüğünün

¹³⁵ Mürselât Suresi/1

çoğuludur ve “sürülmüş toprak” anlamına gelir. “el-Vucāhu” sözcüğü, “iki şey arasındaki engel” anlamına gelir. “el-Mura‘‘aṣ”, Beṣṣār b. Burd’un lakabıdır.

[Altıncı] Makâme

Kelam bilginlerinden biri bize anlattı ve şöyle dedi: Tan yeri ağardığında bostanların birine girmiştim. Dinar bölgesinin dışındaydım.¹³⁶ Karayolunu, iki yanındaki ağaçlardan göremez olmuşum. Çekirge seslerine benzer sesler işitiliyor ve karanlık sökülüyordu. Günün ışıkları yükselmiş, ortalık aydınlanmıştı. Bir de baktım ki, kumda yetişen ağaçlara benzeyen bir ağacın altında, elleri arasında şarap çanağı olan bir adam var. Çok fazla şarap içmesi nedeniyle çenesinden aşağı doğru akan şarap, sakala benzer bir görüntü almıştı. Kendi kendini eğlendirmek amacıyla çeşitli şiir beyitlerini mırıldanıyordu. Yüzündeki rengin sürekli alıp vermesinden korkarak, aşırı öfkeli davranışlarına katlanmışım. Selam verdim ve oturdum. Rahatça soluklanmam amacıyla bana biraz süre tanıdı. Ölçülüymüşçesine bardaktan bir yudum aldı ve el-Aḥṭal’ın şu dizesini söyledi:

“Ne güzeldir şarap! Eğer suyla hafifletilirse.”

Daha sonra, bardağı ağzına kadar şarapla doldurdu ve şöyle dedi: Buyur şarap al.

Ben de şöyle dedim: Ben, kelam bilginlerinden dini görüşü olan kişilerden biriyim. Bu şarap, bizim inancımıza göre, içilmesi haram kılınan (yasaklanan) bir içkidir.

Bunun üzerine şöyle dedi: Su ve şarabın birbirine karıştığı bu bardak hakkında ne söylüyorsun? Her ikisi birlikte sabit olarak kendi özelliklerini koruyor

¹³⁶ Çeviren notu: Burada, geçerli para birimi olan “Dinar”la alış-veriş yapma olanağının olmadığı, bir anlamda paranın hükmünün geçmediği yerleşim yerlerinden uzak bir bölge kastediliyor.

mu? Yoksa, onlardan biri özelliğini kaybetti mi? Ya da, biri diğeriyle karıştı mı? Su ve şarabın bir araya gelmeleri durumunda, her ikisinden birinin özelliklerini kaybetmesi doğru olmaz, yani birbirine karışmazlar. Bunların her ikisi de kendi içlerinde özelliklerini korumaktadır. Karışımında, değişimin ve dönüşümün etkisini gözlemliyoruz. Bu dönüşüm olmadan oluşum ve bozulma olmaz. Doğa iki türdür. Bunlardan biri, oluşuma ve bozulmaya karşı üstün gelmişken, diğeri parçalanmalarla karşı karşıyadır. Bu nedenle, insan, bu iki durumdan oluşur. O, yaratılan ruhla canlanır, devingen ruhla taşınır ve ayırt edici (mümeyyiz) ruhla da iyi işlerle kötü işleri birbirinden ayırt etmesini bilir. İnsan bedenlerindeki ruh, “heyûlâ” (evrenin ilk maddesi)’daki suret (kopya) derecesindedir. Bu ruh, bedenlere hareket verir. Bu şarap ise, ruhu hareketlendirir ve o, her özün bir taşmasıdır.

Bu durumda, şarabın çeşitli özellikleri vardır. Ancak, onlar şarabı, “eşyaların özü” olarak adlandırdılar. Sonra da bardağını içti ve vesvese içeren bozuk düşüncelerine devam etti.

Şöyle dedi: Hareket, doğal oluşumun ilkidir, başlangıcıdır. Onun, “istek” ve “eylem” olmak üzere, iki anlamı vardır. Bunun anlamının kolaylaştırılmasına, metin haline getirilmesine, açıklanmasına ve yorumlanmasına başlamış ve laf üstüne laf açmayı sürdürmüştür. Anlamlar, rastgeledir. İsimler ise, ilk oluşumlarında derinlikle araştırılan sözlerdir. Sonra da, “erdemli Aristoteles’in sözü de ne güzelmiş” dedi. İnsan kendi bedeninde kalmayı istemezse, istek ve arzusu kendi görüntüsünde kalmayı ister. Böylece bu sözün gerektirdiği şeyleri anlatıp durdu. Sonra da, kinaye ve herhangi bir nesnenin adlandırılması konusunda ikna olmadı. Öyle ki, Ebû Nuvâs’ın şu dizelerini söyledi:

Dilim gizliliğin gizemiyle konuştu,
Ben sana dünya hayatını açıklıyorum,
Ölümden sonra diriliş yoktur,
Ancak, ölüm horoz yumurtasıysa!

Düşüncelerinde vardığı sonuç karşısında şaşkına dönmüş ve korkmuştum. Durumunu değiştiren kötü düşünceleri beni üzmüştü. Şarap onun aklını ele geçirmiş, ne konuşacağını bilemez olmuştu. Onun hakkında şüpheye düşmüş, karar veremez olmuşum. Acaba o, geçekten sarhoş mu, yoksa şiir ve öğüt verici sözler söyleyen saygın biri mi?

Şöyle dedim: Behey adam! Sapkınlıktan ve imkânsız olanı süslemekten uzaktır. İnkâr ettiğin geriye dönüş durumu, seni yanlış inanca ve dinsizliğe, ya da kötü sona götürür. İnsan öldüğünde, bedeni bütün parçalarıyla birlikte toprağa gömülür. Tohum, ancak, toprağa gömüldükten ya da toprakla kapatıldıktan ve ayrışıp dağıldıktan sonra yeşerir. Yumurta da, ancak, bozulduktan sonra civciv olur. Bunların dışında, bu ve bunun gibi açık örnekler ve işaret eden tanıklar vardır. Ona, “Delil mi isterler? İşte ölmüş arz! Hayatı ona biz veriyoruz. Oradan onların yiyecekleri habbeleri çıkarıyoruz. Kendileri de ondan yiyip dururlar.”¹³⁷ ayetinden “Ay için de bir takım safhalar, duraklar tayin ettik; dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hale gelir.”¹³⁸ ayetine kadar olan Yüce Allah’ın ayetlerini okudum. Söze başlayarak, karşı çıktı ve şöyle dedi: Allah’ın “Ne güneş aya kavuşabilir”¹³⁹ ayetinin anlamı nedir? Ayın tamamlanmasından sonra ayda

¹³⁷ Yâsîn Suresi/33; Yıldırım, a.g.e., s. 441.

¹³⁸ Yâsîn Suresi/39; a.e., s. 441.

¹³⁹ Yâsîn Suresi/40; a.e., s. 441.

gözlemlenen her eksiklik zamanında erişim ve ekleşim gerçekleşir. Sonra, güneş tutulmasında gerçek erişim olur.

Şöyle dedim: Öyle ya da böyle. Onların iman ve tövbe konusundaki bu bilgileri, uzak bir yerdendir. Bir şey ezberlemişsin, ancak, senden çok şeyler de kaybolup, gitmiş.

Ancak, güneş kendi yörüngesindeki aya ulaşamaz. Aksine, ay hızlı gidişiyle ona ulaşır. Bu, ona bakanların izlemesiyle ve zulmeden kavmin kökünün kazınmasıyla. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun.

Şöyle dedi: Yavaş ol! Yüce Allah’ın “Ne gece gündüzün önüne geçebilir”¹⁴⁰ ayetinin anlamı nedir? Gündüzün öne geçmesi konusundaki kanıtın nedir?

Şöyle dedim: Ben, o ikisinden birinin diğerinin içine girmediğini ve gerçek anlamda kaybolmadığını, onlara bakıldığında birbirine bitişik gibi görünmeleriyle yok olmadıklarını, güneşin güneş ve ayın ay olduğunu söylemek istedim.

Sanki o, “Ne gece gündüzün önüne geçebilir” ve “Ne gündüz gecenin önüne geçebilir” dedi. Her iki tümceden biri, diğerinin yerine geçmiştir. Bu, “öyle bir kitaptır ki batıl ona ne önünden, ne ardından, hiçbir taraftan yol bulamaz.”¹⁴¹ Kur’an’ın kendisiyle indiği Arapların dilindeki yollardan biridir. Gündüzün öne geçmesi bir vakıdır. Çünkü, Yüce Allah güneşi yaratınca, gündüzü de onun varlığıyla yarattı. Güneş yaratılmadan önce kozmik âlemde gece olarak adlandırılan bir zaman kavramı yoktu. Allah, güneşe öncelik kıldı. Çünkü, güneş yaratıldı ve gündüz ve gece de ondan meydana geldi. Gündüz öne geçmeyi haketti. Çünkü, Kusur ve Eksik Olmayan Yüce Allah’ın buyurduğu şu ayet, bunun kanıtıdır:

¹⁴⁰ Yâsîn Suresi/40; a.e., s. 441.

¹⁴¹ Fussilet Suresi/42; a.e., s. 480.

“Bakmaz mısın Rabbin gölgeyi nasıl uzatıyor? Dileseydi onu hareketsiz kılardı. Sonra nasıl Güneş’i ona delil kılıyoruz?”¹⁴²

Şöyle dedi: Kelam bilginlerinin gerçek dışı uydurma sözlerinden ve yasa koyucuların boş laflarından beni uzak tut.

O, benim gözümde hâlâ kâfirdi. Çok sarhoş olduğundan eğilip, bükülüyordu. Elini başının altında yastık gibi yapıp, hayvan misali akşam yemeği vaktine kadar uyudu. O, yelleniyor ve ayakları birbirine yapışık bir durumda yerde yatıyordu. Yayla ok atışı yapar gibi onları hedefe gönderiyordu.

Bağ bekçisi geldi ve şöyle dedi: el-Yeşkurî ne yaptı?

Şöyle dedim: Onun daha çok, ‘Abdu’l-Ğays kabilesine mensup bir teke olduğunu sanıyorum.

Açıklama

“et-Tubba‘u” sözcüğü, “gölge” anlamındadır. “İsme’elle” sözcüğü, “azaldı” anlamındadır. “el-Ğāṭiyetu” sözcüğü, “üzüm bağı” anlamındadır.

Şair şu dizeleri söyledi:

Allah’ın yarattığı mucizelerden biri de üzüm bağıdır,

Ondan beyaz ve siyah üzüm çıkar.

“el-Huyûlî” (heyûlâ) sözcüğü, filozofların katında “tabiatın temeli” (evrenin ilk maddesi) anlamındadır. Bu, Arapların sözlerinden değildir. “el-Ğinsu” sözcüğü, “asıl” anlamındadır. “el-İfâḥatu” sözcüğü, “kıştan hava çıkarılması” anlamına gelir.

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İdrarını yapan her canlı, hava çıkarır”.

¹⁴² Furkan Suresi/45; a.e., s. 363.

‘Abdu’l-Ḳays kabilesine gelince, Evs b. Ḥacer et-Temîmî onlar hakkında şu dizeleri söyledi:

İyi bir soydan oldukları konusunda övünüyorlar,

Fakat, donlarının altından sessizce yelleniyorlar.

“ed-Deḳrāru” sözcüğü, “iç donu” anlamındadır.

Başka biri de şöyle dedi:

‘Abdu’l-Ḳays’ın sakalları kısadır,

Sanki yellenmeleri su ve sel sesini bastırır.

Bu konuda onlarla ilgili birçok atasözü verilir.

[Yedinci] Makâme

Çalgıcı ve müzisyenlerle oturup kalkan ve zamanını oyun ve eğlenceyle geçirmeyi seven edebiyat ehlinde biri benimle konuştu ve şöyle dedi:

Sonbahar mevsiminde, katışıksız can dostlarımdan biriyle çıkmıştım. Bizi coşturup, eğlendirecek güzel sesli bir şarkıcı bize katılmıştı. İyi ahlakıyla bilinen bir hizmetçi de bizim peşimizden geliyordu. Gökyüzü, ipekten giysiler gibi olan bulutlarını yaymış ve çokça yağmur yağdırmıştı. Yeryüzü ise süslü şeklini almış, kendine has güzelliğiyle süslenmişti.

Şöyle dedi: Kur’an-ı Kerim, rivayet edilen yedi değişik okuma yönteminden biriyle, “oku” sözüyle okunmuştur. Hâlâ yoldaydık ve gitmek istediğimiz yere henüz ulaşamamıştık. Yolda, ahmak alçak biriyle arkadaşlık yapmaktan sakınıyorduk. Yağmur yağışıyla yarışırcasına hızla yürüyorduk. Zamanın her anından yararlanmak istiyorduk. Öyle ki, kentin dışında bir bahçeye ulaşmıştık. Bizi hiç kimse fark etmemişti. Bahçenin hurma ağaçlarını ve çiçeklerini kitap sayfalarını çevirir gibi incelemeye koyulmuştum. Zambak ve yasemin çiçeklerinin güzel kokusundan mest

olmuştuk. Çok güzel mis kokulu ve güçlü kokan bahçenin toprağının her köşesine basıyorduk. Daha sonra, bir direk üzerinde dört taraftan gerilmiş, bizi yağmurdan koruyan ve her çeşit çiçeği gözümüzün önüne seren bir şemsiyeye doğru yöneldik ve onun altında bir meclis kurup, oturmaya karar verdik. Karşılıklı ötüşen kuşların güzel sesleri kulağımıza geliyor ve çevreye yayılan yoğun gül kokuları nefeslerimizi dolduruyordu. Orada, çingiraklı yılan ya da kılıç şakırtısı gibi su sesi çıkaran, kıvrımlı akan bir dere gördük. Hizmetçi uşağın getirdiği yemeği yedik ve hasırlı şarap şişesini kendimize yaklaştırdık. Sonra da, şarabın burçlarındaki yıldızları ortaya çıkardık. Şarkıcımız çalgısını akort etti ve şarkı söylemek amacıyla hazırlandı. “Remel” bâbının ve ezgilerin içine dalmış, şarkıcının söylediği nağmelere eşlik ediyorduk. Eğlence ve cümbüşün elleriyle gam ve kederlerin kulaklarını çekmiştik. Daha sonra, içki bardaklarıyla sohbet çevirmiş ve karşılıklı içki içme sohbetleriyle birlikte konferans sözleşmeleri düzenlemiştik. Öyle ki, kafaları iyice dağıtmış ve ibret verici sözler söyleme aşamasına gelmiştik. Birbirimizin kulaklarına ihtişamlı büyümlü sözler fısıldıyorduk. Sözlerimizle bahçelerden elde edilen geliri yarıştıran ve geçmiş günleri anıp, övüyorduk. Ruhun eriştiği lezzetin alanlarında coşuyorduk. Sanki, bugün düğün günümüzdeydik. Sevinç atını hızlandırıyor ve kıvancımızı ifade eden şiir divanlarını yayınlıyorduk. Zamana önem vermiyor ve onun neşemizi bulandırmasını hesap etmiyorduk. Öyle ki, birdenbire karşımıza ben-i âdemden bir kişi çıkıverdi. O, bir taş parçasıymışçasına ağır adımlarla yürüyordu. Şekli, kendisinden yarar sağlanılamayan eski zaman insanlarına benziyordu. Akıl ve ferasetle ona baktığımızda, itici bir tip olduğunu görmüştük. Sirtına yük vurulmuş yolcu biri gibi yengeç misali yürüyordu. Kısa boyluydu ve omurga kemikleri belli oluyordu. Gözlerini yere dikmiş bir durumda dirseklerine dayanıyordu. O, sel suları

gibi bize yaklaştı. Gece de onunla gelmişti. Bölük pörçük korku verici bakışlarla bize doğru bakıyordu. O, sabrımızı tüketiyordu. Bize yaklaştığı sırada “E‘ûzu Besmele” çekiyor ve ona sövüp, hakaret etmekten rahatlama duyuyorduk. Bu kişi bulunduğumuz mekânda bir anda dördüncümüz olup, çıkıvermişti. Ne konuşuyorduk, ne de bir cevap veriyorduk. Konuşmaksızın eliyle selam işareti yaptı. Dişleri birbirine vuruyor ve dili dişlerinin arasında ezik bir halde konuşmuyordu. Ona çekinerek cevap vermiştik. Acı çeken biri gibi oturdu ve şöyle dedi:

Size bir şiir okumamı istemez misiniz?

Şöyle dedik: Allahım bizi bağışla!

“Şiiri söyleyen benim”, dedi ve yerinden kalkıp, bulunduğu yerde volta atarak, şu şiiri söylemeye başladı:

Bilmezden geldiniz şair el-Yeşkuri’nin varlığını,

Hatırlattınız siz, ona şiir söylemeyi.

O, kafiyeyle önem vermeksizin, düzensiz bir biçimde, gelişigüzel şiir söylüyordu. Kafiyelede hata yapıyor ve şiirin doğru anlamlarının verilmesiyle doğruya götüren iletenleri arasında farklılaşıyordu. Grubumuzdan biri ona, şiirinin söylenmesinin redif mi, yoksa söze etki eden etkenlerden arınmış mücerred mi ve şiirinin söylenmesinde dayandığı hareketin, hidâ mı yoksa, tevehh mi olduğunu sordu. Yanıtlamasını istediğimiz sorudan hiçbir şey anlamamıştı. Bilgisizliğine ve izlediği yola aldırış etmeyip, hiçbir değişiklik göstermedi. O, kendisine yönelik öfkemizi gittikçe arttırıyor ve sanki sıcaklığı çok şiddetli geçen mevsimimizi tekrar ettiriyordu. Öyle ki, abuk sabuk konuşmalardan kaçmak amacıyla bulunduğumuz yeri terk etmiştik. Konuşmasından duyduklarımız, ağırsamasından gördüklerimizdi.

Birbirimizle yarışircasına evin yolunu tutmuştuk. El-Ahṭal'ın şu dizelerini dilimizde dolaştırıyorduk:

Odun çöpü değildir şaraba düşen,
Sinek de değildir çıkarılması en kolay işlerden,
Onun yaklaşmasından sevinmeyiz,
Bilmediğimiz yerden tarlalar onu bir bir izlemiştir.

Açıklama

Şiirde “Sinād”: Bir kafiye'nin bir başka kafiyeyle birbirine bağlanması (redif edilmesi) ve bir diğerinin tecridi (sözcüğün sözsel etkenlerden arındırılması) gibi şiirin bir başkası tarafından rivayet edilmeden önce olan her bir kusurdur. Ayrıca, başka bir kafiyeyle kurulan kafiye mücerred olursa, bu da bir kusur sayılır. Buradan hareketle, esre ve ötüre ile birlikte üstün gibi rediften önceki hareketlerin farklılığı ile “işbā” (doyurma) farklılığı, söz konusu beyitte bulunan “daḥīl” (yabancı sözcük) ve “sinād” (şair tarafından şiirde yapılan yanlışların sorumluluğunun ravide olmaması durumu) harekesidir. O, “yā”dan önceki hareke farklılığının yanı sıra, “rā”nın da esresidir. Şeddeli harf, iki harf olduğu için onun söylenmesi redifin mi yoksa tecridin mi? Sanki o, şeddeli “yā” hakkında sorulmuş gibi, şiir söylenmesi mi, yoksa şiir söylenmesi ve “redif” mi? Harekeye gelince, o, “tevcih” redifinden önceki harekedir. Şiirin bir başkası tarafından rivayet edilmeden önce gelen bir harekedir.

[Sekizinci] Makâme

Çevirmen gelmiş ve Allah'ın adını vererek tehdit etmişti. Hizmetçi (kölemen) çocuk duydukları karşısında korkmuştu. Kendine olan hakimiyetini kaybetmiş ve olanlara boyun eğmişti. Öyle ki, bütün vücudu üzüm salkımı gibi titremiş ve eklemleri yumuşayıp, gevşemişti. Sürme çekilmiş gözlerini kapatınca onun

bayıldığını düşündüm. Baygınlık hali onu yere savurdu. Neredeyse ayılıyordu. Ancak, baygınlık hali onun ayılmasını önledi. Daha sonra, ısıklık sesi çıkarır gibi hüzünlü hüzünlü soluk alıp verdi ve gözleri kararmış bir halde baktı. Sorgulanmaya ve soruşturulmaya başlandı. Kahramanımız yeni şeyler icat ediyor ve yalanlar uyduruyordu. Ağlayarak, çevresini saran insan topluluğuna sığınmıştı. Topluluk ise, hizmetçi çocuk hakkında kötü zan beslemişti.

Şöyle dedi (hizmetçi çocuk): Ölçülü ve tartılı bir onluk verilmedikçe benden bir kelime bile çıkmaz.

Ona para vermedik kimse kalmamıştı. O da, istediği tutarın katlarını elde edene kadar “şu kadar tutar kaldı”, “bu kadar tutar kaldı” diye söylüyordu.

Daha sonra (çevirmen) şöyle dedi: Saat bu saat! Bu kelime, değil gözünden, kulağından, burnundan ve ağzından, bilakis dübüründen ya da tırnağından çıkacak. Sonra da, kölemen çocuğun alnını sildi. Artık, onun şerefi gitmişti. Ayağa kalktı. Çevresini saran insanlar dağılmıştı. Yakınlarda bulunan şeyh geldi ve ‘Abîd’in şu dizelerini söyledi:

Dilediğin gibi yaşa, budala bir kimse,

Akıllının erişemediğine erişebilir, akıllı bir kimse de aldatılabilir.

Daha sonra (şeyh) şöyle dedi: Yeşkur’u tanıdım.

Uyuz devenin ağaç kütüğüne dayanarak, kaşınıp şifa bulması gibi benim görüşüme ve bilgime dayanılarak da şifa bulunur. Büyük Recep ayında hurma ağaçları budanır. Yani, büyük olan küçültülür.

Bir de ne görelim! Hizmetçi çocuk, hilebaz el-Yeşkurî.

Açıklama

“el-Hāletu’d-Dār”, ayın dolunay biçimini alması durumu. Burada, insan topluluğunun oluşturduğu çember şeklindeki halkadan kinaye yapılmıştır. (.....) “et-Tehāfutu fi’ş-Şey’i”, “birbiri ardınca parça parça düşüş”¹⁴³ ve “el-Mutābe‘a ‘aleyhi”, “izleme, takip etme”. Buradan yola çıkarak, el-Hasan’ın şöyle bir sözü vardır: “Muhakkak ki Ali, bir grup işin üzerinde alışveriş ettiği bir durumu istemiştir.” Peygamber (s.a.v.) şöyle söylemiştir:

“Kelebeğin kıyamet günü ateşine hızla atıldığı gibi siz de yalana atılmayın.”

“Zecru’t-Ṭayri Li’t-Tefe’uli” (Fal amacıyla kuş uçurulması), “ez-Zulletu” (azap günü) anlamındadır. “ez-Zevcetu’l-Birru” (doğru, sadık ve itaatkar kadın eş), “et-Tirābu” (eş, arkadaş) anlamındadır. “Zū’t-Ṭufyeteyni” (iki çizgili) anlamındadır. Kötü yılanlardandır. Onun sırtında iki çizgisi vardır.

Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir:

“Onların iki çizgili ve kısa kuyruklu olanlarını öldürün.”

Sanki O (s.a.v.), onun sırtındaki iki çizgiyi kuyruğunun kısa olması nedeniyle kuyruğu kesilmiş benzeyen sırtı çizgili yılanı benzetmiştir.

“eṭ-Ṭufyetu” (çoğ. “eṭ-Ṭufā”) sözcüğü, (yılanın sırtındaki beyaz, siyah veya sarı çizgi, kuyruğu kesik ve sırtında iki çizgisi olan yılan) “Ḥūṣatu’l-Muḳli” anlamlarındadır.

[Dokuzuncu] Makâme

Yazarlardan biri bana anlattı ve şöyle dedi: İçki meclislerinden birine katılmışım. Başkanlardan oluşan bir topluluk da, içki sofrasına dâhil olmuştu. Onun çark-ı feleği, kırmızı şarabın yıldızlarıyla dönmüştü. Bu mecliste, güzellik ve iyilikle

¹⁴³ İbn Manzūr, a.g.e., c. VI, s. 4676.

damgalanmış, davranışları tatlı ve büyüleyici, gençlik suyuna batırılmış mihrap putu gibi tapılası güzellikte duran şarkıcı bir kız ortaya çıkmıştı. Sanki güneş, onun semasında sevinç ve neşeden coşmuş ve güzel, zarif giysisini onun üzerinde çıkarmıştı. Genç şarkıcının sözünün güzelliği, tatlı sözleri ve aldatıcı oyunlarıyla, zevkü sefa içinde ateşli tutkularıyla akılları büyüleyen ve udunun tellerindeki parmaklarıyla dili tutuk kimsenin konuşma yoksunluğundan dili anlaşılır açık sözlünün ve sağır ve dilsizden akıllı edibin harekete geçmesini bildiren günahsız meleklerin inmesini arzulayan, huzurundaki âşığının gözyaşlarının yumuşaklığını anlatıyordu. Kalplerimiz sevinçle ve kulaklarımız altın parçacıklarına benzeyen nağmelerle dolmuştu. Başlarımızı sağa sola sallayarak oynuyor ve kadehlerimizi tokuşturarak sesler çıkarıp, tempo tutuyorduk. Öyle ki, gündüze batma izni verilmiş, gece de geri dönüşünü ilan etmişti. Günümüzün kuşuna daha konmadan taş atmış ve gece karanlığının ordusunu sıra sıra dizili mumlarla darmadağın etmiştik. Sabah şarabıyla akşam şarabının kulplarını birleştirmiş ve güneşin batışıyla doğuşunu denkleştirmiştik. ‘Abbās b. el-Ahnef’in şu dizelerini yüksek sesle söyleyen birinin sesini işittik:

İçki meclisinize katılıp, sizinle birlikte içmeme izin verir misiniz?

Duymayı ve görmeyi arzuladığım şehvetler sizde var.

Bir de baktık ki, el-Yeşkurî meclise gelmiş, onlarla birlikte gece sohbeti yaparak içki içmiş, coşmuş, eğlenmiş ve müzik dinlemiş ve onlarla birlikte bağırıp çağırıp, naralar atmıştır. O, şarkıcımıza sevgisini göstermiş, onun şarkı söyleme ve dans etme üslubunu beğenmiş, şarkılarını dinlerken kendinden geçip onun boyunduruğuna girmiş ve meclisimizin üzerinde anlaştığı şarkıların söylenmesi konusunda onunla anlaşmıştır. Kalplerimiz ve nefislerimiz yumuşamış ve huzur

bulmuştur. Öyle ki, topluluktan bir bölümünün uykusu gelmiş ve onlarda uyku belirtileri görülmeye başlamıştır. Onlardan genç biri, kendisiyle eğlenmesi amacıyla şarkıcı kızı taşımıştır. Genç adam, şarkıcı kıza ilgi göstermiş ve onunla birlikte şarkı söyleyip, dans etmiştir. Genç adamın parmağında, keneye benzer taşı olan değersiz gibi duran bir yüzük vardı. Cimriliğini ve alçaklığını yenmeyi ve nefsindeki hasisliği ve uğursuzluğu aldatmayı istercesine, yüzüğünü kendisinden alması amacıyla şarkıcı kızda istek uyandırmıştır. Şarkıcı kız ona doğru yönelmiş ve şöyle demiştir:

Özel olarak sana hizmet etmek ve benden istediklerini gerçekleştirmek amacıyla işlerimi bitirdim. Sana yakın olmak ve seninle hoş vakit geçirmek istiyorum. Genç adam ayağa kalktı ve onun ellerini öpüp yanına oturdu.

Şarkıcı kız şöyle dedi: Şimdi, seçilmiş seslerden ne öneriyorsun?

Şöyle dedi: Hanımefendi, 'Ubeyd b. Serîh'in şarkılarından seçilen bir grup. Allah'a yemin olsun ki, bu şarkılar senden başka kimsenin söyleyemeyeceği ve onlara götüremeyeceği kadar zor ve dağınık derme şarkılardır. Canım senin yoluna feda olsun.

Böylece, 'Ubeyd b. Serîh'in en güzel şarkılarından iki tanesini söyledi. Coşup, eğlendi ve şarap içti. Daha sonra da, karşılıklı olarak birbirlerine sevgi ve sevdâ sözcükleri söylemeye ve birbirlerine karışmaya başladılar. Öyle ki, kadehini doldurdu. Genç şarkıcı ona şöyle dedi:

Sana hangi şarkıyı söyleyeyim?

O da şöyle dedi: ilk olarak el-Ma'îti'nin şiirinde ortaya çıkan ve müzik nağmeleri birbiriyle bağlantılı "Mi'bed'in Kaleleri"nden¹⁴⁴ bir şarkı istiyorum.

¹⁴⁴ Kuteybe b. Muslim tarafından fethedilen "Mi'bed'in Kaleleri"nde olduğu gibi fethedilmesi zor yedi kaleye nisbeten yapılması güç olan işler için söylenen bir söz. Burada, söylenmesi çok güç olan ve müzik nağmeleri birbirine bağlı yedi değişik ezgiden oluşan bir şarkı kastediliyor.

Bunun üzerine, müzik aletinin tellerini akort etti ve genç adamın kendisinden istediği gibi müzik nağmeleri birbiriyle bağlantılı yedi değişik ezgisi olan şarkısını algısı eşliğinde söyledi. Genç adam bir kalktı, bir oturdu. Sonra da yeri pp, secde etti ve şöyle dedi:

Vallahi, ‘Ubeyd ve Mi‘bed yaşasaydı, senin klen olur, sana taparlardı. Çok güzel söyledin. Allah da seni güzel kılsın. Vallahi, bu şarkı ruhun gıdası gibi ruhlarımıza huzur veriyor. O, bunun gibi bir şarkı türünün en son rneği. şarkıcılar çalsın, söylesin ve dinleyenler de coşup, eğlensin. Daha sonra, onunla sözlü olarak atışmaya ve oynatmaya başladı. Öyle ki, kadehi doldurdu. şarkıcı kız ona şöyle dedi:

Başka ne söylememi istersin?

Genç adam şöyle dedi: Kime ait olduğu bilinmeyen derleme bir alın yazısı şiiri söylemeni istiyorum. Vallahi, bu şekilde söyleyen ve hakkını veren birini işitmedim. O, rivayet edilen iki hikyeyle ilgili olarak söylenen terimdir. nceki iki şarkı dışında üzerinde anlaşma sağladığımızdır. Kalbim onu dinlemeye rehindir. Senden başkasının onu serbest bırakmasını istemem.

şarkıcı kız şöyle dedi: Onun isteğini yerine getireceğini teyiden “gözüm kr olsun” (تُعْمِي عَيْنُ) “Tu‘mā ‘Aynun” dedi ve daha sonra da, genç adamın istediği şarkıyı söylemeye başladı. Genç adam, yüksek bir sesle bağırarak sıçradı ve şöyle dedi:

şimdi, hak açıkça ortaya çıktı ve yalan sözün hiçbir hükmü kalmadı. Bu, ayaklarım üzerinde durarak dinlediğim bir şarkıdır. Vallahi, şarkı etime ve kanıma karıştı ve damarlarımda ve kemiklerimde akan kan gibi akmaya başladı. Müziğin ritmine uyarak, bardağını içene kadar başını bir sağa bir sola hareket ettirdi ve şöyle dedi:

Vallahi, şiirin seslerini, güzelliklerini ve inceliklerini çok güzel betimledin. Şiiri, tertemiz su gibi kaynağından aldın ve içme yerine getirdin. Şiirin beyitlerini ve ezgisini, küçük saf altın parçaları gibi d zenledin. Bu şiiri söyleyen ve kapalılıklarını gideren ilk kişi sensin. Onun güzelliğini ve süslerini ilk olarak sen açıkladın. Bu şarkı s ylendiğı zaman, onunla birlikte yağımur yağıar. Ya da kuraklık, onunla kovulur veya ekilen bitkiler onunla sabit kalır. Bu işlerin hepsi Allah'ın elindedir. Ey zamanın kıymetlisi ve erdemlilerin hazinesi! Ben istedim, Allah'a yemin olsun ki, durumum imk n verir ve param yardım ederse, senin gönlünü hoşnut etmeye ve dileklerimi seninle birlikte gerçekleştirme şansına erişirim.

Senin gibi birinin sahip olmaması tuhaftır,

Irak'ın vergi gelirlerine ve iktidar tahtına.

Genç şarkıcının övülmesi ve övgüsünde aşırıya gidilmesi durumu bana ulaşınca, onun güzelliklerini incelikle anmayı düşündüm ve ona olan beğenimin durumunu niteledim. Ayrıca, ona olan aşırı sevgimin nedenlerini söyledim ve ona iyilik diledim. Onun, genç adamın yüreğine girdiğini, kalbine içerden sahip olup, onun merkezini ele geçirdiğini sanmıştım.

Şarkıcı kız, genç adama şöyle dedi: Bana yardım eli uzatmanı istiyorum. Ey genç adam! Senden bana bir anı olması amacıyla bu yüzüğü bana verir misin? Türlü dalaverelerle yüzüğü ona unutturmaya ve bu isteğini geçiştirmeye çalışıyordu. O ise, onu tekrar istiyor ve talebini yineliyordu. Genç adam, karnının yumuşak bölümüne tuttu ve yutkundu. Evladını yitiren  zg n birinin inlemesine benzer bir biçimde inledi. Yeni doğımuş dişi deve yavrusunun annesinin böğürmesi gibi b ğ rd . Şarkıcı kız ise, yüzüğü istemekte ısrar ediyordu. Öyle ki, yüzüğü ondan almak amacıyla elini

elinin üzerine koydu. Genç adam ise, hemen elini çekti ve bayılarak yere düştü. Genç kız korkudan yerinden sıçradı ve şöyle dedi:

Vallahi, ruhu bedeninden çıkmış olabilir. Ölü gibi hareket etmez oldu.

Kısa bir süre sonra, ayılıp kendine geldiğinde, şarkıcı kız yanındaydı. Genç adam, ona şöyle dedi:

“Benden uzak dur. Ne ben eğlence ehlindenim, ne de eğlence ehli bendendir.” Ayağa kalktı ve sabah olunca güneşin doğuşuyla birlikte çıkıp, gitti. Böylece, cimriliği üstün gelmiş ve muradına ermişti.

Açıklama

“ed-Dumyetu” sözcüğü, “heykel, put” anlamındadır. Şair şöyle dedi:

Kutsal yerlerdeki fildişinden yapılma putlar gibi ya da,

Cennet bahçesinde çiçeği parlayan yumurta gibi.

“el-Kirānu” sözcüğü, “ud” anlamındadır. “el-Ḳaynetu” (bayan şarkıcı), bu sözcükten türetilerek, “Kerînetun” (ud çalan bayan) olarak adlandırılmıştır. Lebîd şöyle demiştir:

Katışksız bir sabah şarabı içerken, cazibeli şarkıcının,

Baş parmağıyla udunun tellerini ayarlaması da ne güzel!

“el-Burāmetu” sözcüğü, “el-Ḳurādetu” (kene) anlamındadır.

Nalının altı vurur uyumlu bir melodi gibi birbiri ardınca yere her bastığında.

“eş-Şegāfu” sözcüğü, “yürek zarı” anlamındadır. Yüce Allah’ın şu ayetinde olduğu gibi: “Ona olan aşkı yüreğine işlemiş”¹⁴⁵ Yani, “Kebedehu” (ciğerine işledi, onu üzdü) ve “Raesehu” (onu başkan atadı) sözcüklerinde söylediğimiz gibi, “onun yüreğini sevgi kapladı” diyoruz. “ed-Dedu” sözcüğü, “eğlence ve oyun”

¹⁴⁵ Yûsuf Suresi/30; <http://kuran.diyanet.gov.tr/Kuran.aspx#12:30> : 03.07.2015: 14:48.

anlamındadır. Onda, üç değişik söyleyiş vardır: “Ded’un”, “Bed’in” gibi. “Ded’en”, “Kaf’an” gibi. “Dede’nin”, “Haze’nin” gibi.

Her kim gece karanlığında, oyun ve eğlencede ve kadınlarla dostluk kurarak zamparalık peşinde olursa olsun, ben zampara değilim. Başka biri de şöyle dedi:

Ey kalp! Oyun ve eğlenceyle avun.

Peygamber (s.a.v.)’in hadislerinden biri şöyledir:

“Ben, oyun ve eğlence ehlinde değilim. Oyun ve eğlence ehli de benden değildir.”

[Onuncu] Makâme

Helal ve haramı birbirinden ayırıp, bir işi helal kılanlardan biri bana anlattı ve şöyle dedi: Edebiyat ve nükte içeren sözlerle ve bunları güzel bir ses tonuyla uygun biçimde dinleyicilere sunmakla donanmış gençlerden bir kaçını çağırıştım. (.....) Ruhun bedenden çıktığı konusunda deliller vardır. Edebiyat öğrenimi ve altın ağırlığına karşılık gelen bilimle ilgili dilediğimiz her şeyi gerçekleştirmemiz, bizim için altından daha değerlidir. Kulaklara takılan küpeler, kardeşlerimizle konuşmaktan daha hayırlı değildir. Doğru sözlü bir kişi olduğunu söylediler. Seni izleyen bir kimse yolunu kaybetmez. Şimdi, taşıdığın iyi bir düşünceyle, eleştirideki doğruluğunla ve candan bir dost olarak durumları iyi analiz etmenle, toplum içinde kabul gören ikna edici birisi olmanla, yorgunluktan sonra ruhumuzun kendisiyle huzur bulduğu ve sevinç ve neşe sunulmasında sana yardım eden bir kişiyle karşılaşmamız amacıyla bize iyi dileklerde bulun. Onunla arkadaş olmak isteriz ve arkadaşlığa başlarız. Her yeninin bir tadı ve güzelliği ve her eskinin de bir değersizliği, istenmeyişi ve terk edilişi vardır. Yolun ortasında durdum ve şahinin baktığı gibi baktım. Bir de baktım ki, dış görünümü yönünden vücut hatları belirgin

iri yarı bir adam ortaya çıkıverdi. Elinde, tutacak yeri kıvrık güzel biçimli bir baston vardı. Üzerinde, siyah renkli, çizgili ve vücut hatlarını örten iki simgeli kısa bir giysi vardı. Çocuklar ona doğru yaklaştılar ve alay etmeye başladılar. İnsanlar da, onunla eğlenip, alay etmeleri amacıyla çocukları onun üzerine gönderiyorlardı. O ise, kendi yolunda (sünneti üzerinde) gidiyor ve bastonuyla onları uzaklaştırmaya çalışıyordu. Yazıklar olsun size! Canınız cehenneme! Uzaklaşın! Helak olasınız! Allah'ın peygamberlerine çakıl taşı atıyorsunuz ve onlara hurma çekirdeği fırlatıyorsunuz. Kulaklarınız kutsal mesajı işitmez ve apaçık olan doğru yolu göremez oldu. Yazıklar olsun size! Allah, size büyük bir musibet versin! Gününün kendisini hayal kırıklığına uğrattığı ve kavminin kendisini terk ettiği ilk peygamber ben değilim. Şöyle dedim:

Atışı isabet ettirdim ve istediğimi elde ettim. (Allah katında büyük sevap kazanabileceğim kişiyi buldum. O, hayatımda elde edebileceğim en iyi kişidir.) Bu, kendi yerine başkasını koymak istemediğimiz, arkadaşımızdır. Ona saldırmak istemeyiz.

Daha sonra, ona yaklaştım ve şöyle dedim:

Ey Allah'ın Elçisi! Ümmetinden bir kişiyim.

Şöyle dedi: Her yönden sana boynum kıldan incedir.

Şöyle dedim: Kitapları sağından verilecek kimselerin akibeti hakkında bildiklerini bana söyler misin?

“Mücevheratla işlenmiş tahtlara yaslanarak karşılıklı otururlar. Etraflarında, cennet şarabından dolu testiler, sürahiler, kadehlerle, ebediliğe ermiş çocuklar dolaşıp hizmet ederler.”¹⁴⁶

¹⁴⁶ Vâkı'a Suresi/15,16,17,18; Yıldırım, a.g.e., s. 533-534.

Şöyle dedi: Kendini benim yerime koy. Karar alabilmen için ne düşündüğümü sana söyleyeyim. Ben, onlara gönderildim. Kutsal mesajı onlara taşıyan kişiyim. Allah, beni onlara gönderdi.

Böylece, yürüdüm ve onu izledim. Öyle ki, o, evin ortasına kadar geldi, sesini yükseltti ve şöyle dedi:

Ben, peygamber el-Yeşkurî'yim,
Ceşem kabilesinden ya da başkasından,
Mahşer gününde sizi savunacak kişi benim,
Cennette, Kevser havuzundan size su içirecek olan benim,
Sizi cehennem azabından kurtaracak olan benim,
Bu, büyük günahlardan biridir,
“Sürekli olarak derileri kavurur,”¹⁴⁷
Haberim size ulaşmadı mı?
(Kur'an-ı Kerim'in omurgasını oluşturan) Sağlam ve kesin surelerde,
Ayın ikiye ayrılmasında,
Benim aslım el-Mużar kabilesindendir,
O, en büyük olan Nizār kabilesinin bir koludur,
Size az bulunur güvenilir şeyler sunuyorum,
Size bütün peygamberlerin mucizelerini bildiriyorum,
Çünkü ben bu toplumun peygamberiyim,
Zuher yıldızları gibi,
Benim zaferim sizinle tamamlanacak,
Eğer benim izimden giderseniz.

¹⁴⁷ Müddessir Suresi/29; Yıldırım, a.g.e., s. 575.

Bunun üzerine şöyle dedik: Elçimizin söylediklerini işittik ve boyun eğdik. “Ey Rabbimiz, senin indirdiğine inandık ve Elçi’nin yolundan gittik. Artık bizi gerçeğin (senin birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) tanıklarıyla birlikte yaz.”¹⁴⁸ (.....) Eğer Elçi Muhammed (s.a.v.) meclise başkanlık ederse, hak ve adaletle hükmetmesi onların düzeni olurdu. O, hakkın batıla üstün gelmesi için onların kulaklarını ve akıllarını Kur’an ayetleri ve güzel öğütlerle süslüyordu.

Söz söylemek, Allah’ın iznindedir. Allah’a ve O’nun Elçisi’ne yemin olsun ki, kitaplarda, bu makâmede yazılı olan sözlere benzer konular ve bölümler bulunmamaktadır. Oysa, mevcut kitaplarda, dil ve edebiyat alanında terbiyesizlik dışında yararlanabileceğimiz bir şey yoktur. Yoksulluktan ve şeytanın kötülüğünden Allah’a sığınırız. Yüce Allah, dünya ve ahirette her şeye kadir olan ve her şeyi çok iyi bilendir.

Onların bir bölümü şöyle dedi: Ey Allah’ın Elçisi, Rabbinden sana indirilenleri tebliğ et (bildir) ve seni bu davanda destekleyenlere sana buyurulanları da açıkla.

Şöyle dedi: “Bugün şarap, yarın iş.”¹⁴⁹

Şöyle dediler: Muhammed (s.a.v)’in “benden sonra peygamber gelmeyecek” sözü konusunda ne söylüyorsun?

Şöyle dedi: Yani, Mużar kabilesinden peygamber gelmeyecek. Bu sorunun yorumlanması budur. Hâlâ birbirimize soruyor ve görüş alışverişinde bulunup,

¹⁴⁸ Âl-i İmrân Suresi/53

¹⁴⁹ Çeviren notu: Bu sözü, Cahiliye çağı şairlerinden İmru’l-Kays’ın, babasının öldürüldüğü haberi kendisine ulaştığında, söylediği yönünde kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır.

tartışıyorduk. O, bize çok hızlı cevap veriyor ve bizimle çok hızlı konuşuyordu. Öyle ki, bizim sözcümüz şöyle dedi:

Ey Yeşkur kardeş, bize mucizelerinden ve delillerinden bir şey göster.

Şöyle dedi: Ben, nefislerinizde olanı size bildiririm. Bunun için bardaklarınızı bana doğru yukarı kaldırın.

Şöyle dedik: Acaba, şakası ciddi ve yalanı gerçek olur mu? Daha sonra, hepimiz bardağını aldı ve merakla söylenecek olanı beklemeye başladı.

Onlardan biri şöyle dedi: Verdiğin sözü yerine getir, ey Yeşkur kardeş!

Şöyle dedi: Siz, benim “yalancı olduğumu” düşünüyorsunuz. Sonra da kalktı ve hızla kapıya doğru gitti.

Onunla alay edip, gülmemiz bizi eğlendirmiş ve söyledikleri tuhafımıza gitmişti. Bu, onun yaptığı en son iş ve söylediği en son sözdü. Onun en son şakası ve oyunuydu.

Bu Makâmede Geçen Sözcüklerin Açıklanması

“eş-Şahîşu” sözcüğü, “iri yarı kişi” anlamındadır. “el-Muḳaṭṭa’ātu” sözcüğünün, “kısa giysiler” anlamında olduğu söylenmiştir. Bu yüzden, kısa olmaları nedeniyle recez beyitleri için de “el-Muḳaṭṭa’ātu” sözcüğü kullanılmıştır. Bunun dışında, bol ve geniş kesilmiş giysiler, ya da kısa veya peştamal, şal, cüppe ve entari türü giysiler için de bu sözcük kullanılmıştır. Kim bunları giymezse, çizgili ok desenli bol ve geniş giysilerin yanı sıra üzerinde arma bulunan giysileri giyer. “el-Ḥamṣatu” sözcüğü, “Bornoz gibi önü açık iki parçalı olan kareli, siyah renkli keçi kılından veya yünden yapılmış entari türünde giysi” anlamına gelmektedir.

el-A‘şā, şu dizeleri söylemiştir:

Çıkarılsa giysileri bir gün, sanırsın siyah bir giysi gibi saçının rengi,

Oysa, parıldayan altın kırmızılığına benzer teninin rengi.

Onun saçını, siyah renkli bir giysi olması nedeniyle “el-Ĥamîşatu”ya benzetmiştir. “Fâhen Li’efvâhikum” sözünün anlamı, “Allah, sizi başarısız kılsın”, yani, “Bi’fike’l-Ĥaceru” (Allah, ağzını taş doldursun) ve “Bi’fike’l-Eşlebu” (Allah, ağzını taşla karışık toprak doldursun) biçiminde söylendiği gibi “Allah, ağızlarınızı yere yapıştırsın veya kırsın, ya da Allah size büyük bir musibet versin”¹⁵⁰ anlamlarındadır. Şair şu dizeleri söylemiştir:

Ona, “Allah, sana büyük bir musibet versin” dedim,

Çünkü ben, senin aklından geçenleri biliyorum. Benden sakın!

Makâmelerin sonuna geldik. Allah’a hamd olsun. O, övgüyü hak edendir. Allah, Peygamber Efendimiz Muhammed (s.a.v.) ve O’nun temiz soyunu hayırla ansın. Makâmelerle yatıp kalkarak, tamamının yazma işini bitirdikten sonra rahata ve istikrara kavuştuk. Makâmelerin tamamlanması konusunda onlara verilen söz, yerine getirilmiştir.

Şâdiĥ el-Ĥuzemî şöyle söylüyor: Ben, söyleneni “evet” olarak cevapladım. İyilik yapma isteĥi kişiliĥinde olan bir kimse, iyilik yapar. Bu da onun iyi bir soydan geldiĥini gösterir. İyilik yapmaya ilk olarak gençlikte başlarsın. Eğer iyilik yaparsan, seni iyilik yoluna yöneltiriz. Kısa ya da uzun bedenli olsun, Allah, kâfir olan kimsenin küfrüne lânet etsin. Ömürleri ne kadar uzun olursa olsun, sonlarının ölüm olduĥu insanlara beyan edilmiştir. Kıyâmet gününde, kâfir olması nedeniyle yüzü kararacak ve ona, vücudunu eğik bir biçimde yere doĥru eğmesi buyurulacaktır.

¹⁵⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 3493.

Evlatlarına iyilik ekersen, onlar için yaptıkların kıyamet gününde sana iyi olarak tanıklık edecektir. Çocuklar için yaptıkların, kıyamet gününde Yüce Allah'tan kazanacağın bir sevap olacaktır.

Sabahın gecedan ayrıldığı bir vakitte dostun veya bir yabancı için dua edersen, bu duan kabul olur. Bir süvari, kılıçla öldürülmedikçe şehit olarak adlandırılmaz. Ben de sizin gibi bir beşer olan Muhammed'im. Ülkenin iyilerinin örnek alacağı bir yöntem olarak geldim. Allah'ın gazabı iyilik için çalışmayan kişiye inmiştir. Bu, cimriliğin niteliklerinden biridir.

Sen, bu makâmelerin, kendisini dilden dile dolaştıran kişiyi seviyor olması nedeniyle hakkımdaki güzel konuşmayı iletirsin. Bu makâmeler her ne zaman zikredilse, onlara olan sevgimizden şaşırır ve güzellikleri nedeniyle dehşete düşeriz. Bu makâmede övgüden yana söylenen iyiliktir, içeriğinde ve içinde bulunanı korkutmuştur.

Bu makâmeleri bitirmem benim için bir hak olmuştur. Bunlar, benden kendileri için yazdığım cümleleri hak ediyor. Onları dinlediğin zaman bundan hoşlanacaksın. Üstünlük, onlara geri dönecektir.

Bu makâmelere olan sevgisi nedeniyle onları bu geniş yeryüzünde yaymaya çalışıyor ve onlara güzel parlaklığını geri veriyordu. Ey bu makâmeyi okuyan kişi, sen korunmuş durumdasın. Büyü, onun okunmasındadır. Büyü, onun iyi bir şekilde yazılması üslubuna aittir, senin okumana değil. Bu makâmeleri zikrettiğinde, okuyucular için geniş çaplı belîğ cümleler içerdiğini ve yüksek bir derecede edebî değere sahip olduğunu görürsün. Bu durum onun herhangi bir kişiden övgü istemesini gerektirmiyor. Ancak, onun mutluluğu edebî değerindedir. Biz, yer kürede bu gibi yüksek mertebedeki makâmeleri bulamadık.

Bu makâmeler, okuma ve yazmada öğretmene yüksek bir yer ve iyi bir güç veriyor. O, bunlarda yanlışlar bulabilir. Söz konusu bu makâmeler, Muhammed (s.a.v.)'in kabrini aydınlatan ışıklara benziyor. Bu makâmelerde, katır yükü gibi birçok ve yeterli bilgiler vardır. Okuyucunun hoşuna gitmesi amacıyla dilbilgisi kurallarına bağlı kalınarak yazılmıştır. Bu şekilde okuma için seçilen zamanını aydınlatmıştır. Onlar ne güzel makâmeler! Allah'ın Elçisi (s.a.v.), kıyamet gününe kadar yer küredeki mevcut yaratılmışların en onurlusudur.

Şüphelenmeye başlarsam, bu makâmede eksikler bulunur. Böylece, benim dışımdaki insanlara da haksızlık yapmış oluruz. Sen, bayramdaki kişi gibi mutlusun. Adın da “‘Abdu'l-Kâfi”dir. Yani, bu makâmeyi tamamladığın için Allah seni ödüllendirsin. Sen, şimdi makâmelerinle mutlusun. Bundan dolayı Allah'a şükürler olsun. O'nu zikretmekten uzaklaşma. Makâmeden çok güçlü bir şekilde emin olması ve ona olan aşırı güvencesi nedeniyle Kevser havuzuna ulaşmayı çok istiyor ve bu makâmeleri çok sevmesi nedeniyle ona yapışıp, bağlı kalmak istiyordu. Efendimiz Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin ve bütün yaratılmışların Efendisi'dir. O, insanların en hayırlısı ve en onurlusudur. Ben, hayattayım ve sağlıklıyım. Çünkü ben, makâmeleri gönülden seviyorum.

4. BÖLÜM: İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİ ÜZERİNDE İNCELEME

İbn Nâkiyâ'nın makâmeleri, İstanbul'da Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih koleksiyonunda, 04097-001 demirbaş numarasıyla kayıtlı el yazması yapıtta, Bedî'ü'z-Zamân el-Hemezânî'nin makâmeleriyle birlikte yer almaktadır. Bu yapıt, İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinin bilinen orijinal tek nüshasıdır.

Yapıtla ilişkin kütüphane kayıtlarındaki bilgiler şöyledir:

Eserin Adı	: Makamat-ı Erba'în
Yazar	: Bediuzzaman el-Hemedani Ahmed b. Hüseyin b. Yahya el-Katib
Yayın Tarihi	: 0520
Fiziksel Nitelik	: 1-39 st., 213 x 150, 190 x 125 mm. Arap Edebiyatı
Demirbaş No.	: 04097-001
Koleksiyonu	: Fatih
Özellikleri	: (Kitap) el yazısı kağıt (Nesih Arapça)

Eserin Adı	: el-Makamatü'l-Aşr
Yazar	: İbnü'n Nakiyye, Abdullah b. Muhammed b. Nakiyye
Yayın Tarihi	: 0520
Fiziksel Nitelik	: 40-52 yk. 23 st., 190 x 125, 213 x 150 mm. Arap Edebiyatı
Demirbaş No.	: 04097-002
Koleksiyonu	: Fatih
Özellikleri	: (Kitap) el yazısı kağıt (Nesih Arapça)

Bu bilgilerden, İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinin, ölümünden otuz dört yıl sonra, H. 520/M. 1126 yılında yayınlandığını anlıyoruz. Bu tarihin el yazması yapıtın 52 numaralı varağında sayfa sonunda yer alan “٥٢٠” (520) sayısına dayandırıldığı düşünülmektedir. El yazması yapıtın ilk yaprağında, Arapça yazılı, “Çelebizade Derviş Efendi, Sultan Ebû'l-Feth Sultan Muhammed Han'ın kitaplarına katılmak üzere vakfetmiştir.” biçiminde, bir ibare vardır. Ayrıca, el-Hemeẓānî'nin adının altında “‘Aleyhi Raḥmetu'n-Nār” (Ateşin rahmeti onun üzerine olsun) biçiminde bir deyim vardır. Yapıtın 1-39 numaralı varaklarında, Bedî'ü'z-Zamān el-Hemeẓānî'nin, 40-53 numaralı varaklarında, İbn Nâkiyâ'nın makâmeleri yer almaktadır. 40. varak, kapak bilgilerini içeren tek sayfadan ibarettir. 41-52 numaralı varakların her biri ikişer sayfadan ibarettir. Tek sayfadan oluşan 53'üncü en son varak dışındaki bütün varaklar numaralıdır. Varaklar, genel olarak açık ve okunaklıdır. Ancak, 50. varakta satır sonlarında yer alan sözcüklerde eksiklikler bulunduğu, 51, 52 ve 53 numaralı varaklarda yırtıklar olduğu görülmüştür. Bu husus, el yazması yapıtın ilk yaprağında, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış “51. yaprakta yırtık vardır” ifadesiyle belirtilmiştir. 49. varakta bir sultan tuğrası yer almaktadır. Bu husus da, 40. varakta yer alan Osmanlı Türkçesiyle yazılı, “tuğra şeklindekileri (49)'uncu varaktadır” biçimindeki bir ifadeyle belirtilmiştir. Ayrıca, 40. varakta, “Maḥfūẓ Bin el-Burūzî'l-Bağdādî” biçiminde bir kişi adı olduğu sanılan ibare yer almaktadır. Bu adın, İbn Nâkiyâ'nın makâmelerini tasnif eden ve yazıya geçiren kişiye ait olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, bu el yazması yapıtın tamamını okuyamadığımız 1. varağında da bu kişinin adının, soyağacını içerecek biçimde “Maḥfūẓ Bin Ma'tūk bin Ebî Bekr İbn 'Omar el-Burūzî'l-Bağdādî” olarak yer aldığı görülmektedir.

IV.1. İçerik

Birinci Makâme:

Yazar, kertenkele avının ve onun etinin yenmesinin Arap gelenek ve görenekleri arasında bulunduğu ve yenmesi çirkin görülmekle birlikte İslam dininin bunu haram kılmadığı konusunu ele alarak, okuyucuya dini konularda derslerin yanı sıra, o dönemdeki sosyal yaşama ilişkin önemli bilgiler vermektedir.

Makâme, “anlatıcı ben” konumundaki yazarın, çöl halkından kimliği belirsiz bir ravinin, kendisine bir anlatıda bulunduğunu söylemesiyle başlar. Kimliği belirsiz bu ravinin bundan sonra bir işlevi kalmamıştır. O, ravi konumundan çıkmış makâmenin kahramanı durumuna geçmiştir. Yani, çöl halkından kimliği belirsiz bu ravi (bedevi) aslında kahramanımız “el-Yeşkurî”nin ta kendisidir. Yazar, onun başından geçenleri baştan sona onun ağzından okuyucuya aktarır. O, her şeyi gören, duyan ve bilen ilahi anlatıcı konumundadır. Olay, uçsuz bucaksız ıssız bir çölde, gündüz vakti geçer. Yaz aylarından oldukça sıcak bir gündür. Yazar, makâmenin buraya kadar olan bölümünde doğa ve at tasvirlerine yer vermiştir.

Makâme, “sahibinden ya da bağlandığı yerden kaçıp, başı önde serseri gibi dolaşan atın eğitilmesi amacıyla yürümesi sırasında ona iyi gem vurulması gerektiği” biçiminde, bir atasözüne ve onun açıklanmasına yer verilerek bitirilmiştir.

İkinci Makâme:

Bu makâmede, ravi konumundaki kimliği belirsiz bir yol kesicinin tanık olduğu, mezar soygunu konu edilmiştir. Yazar, makâmenin bu bölümünde, mezar soyguncusunun yaptığı bu eylemi, baştan sona en ince ayrıntısına kadar, çok mükemmel tasvirlerle anlatır.

Yazar, daha sonra, bir yandan dünya hayatının geçiciliğine, ahiret hayatının kalıcılığına, hesap gününe, cehennem ateşine ve onun şiddetli azabına, cennetin güzelliklerine ve güzel davranışlara vurgu yaparken, diğer yandan da bu dini ve ahlaki öğütleri veren mezar soyguncusunun yaptıklarıyla söyledikleri arasındaki çelişkiye dikkat çeker. O, insanların çıkar amacıyla kılıktan kılığa girdiklerini ve dini inançlarını kötüye kullandıklarını dile getirmeye çalışır.

Üçüncü Makâme:

Ravi konumunda olan Şamlının biri, geçmiş yılların birinde, Irak'a yaptığı seyahatle ilgili bir anısını yazara anlatır. O, bu yolculuğunun sonunda, Bağdat kentine gelmiş ve buranın bütün mahalle ve çarşılarını beraberindeki genç uşakla birlikte dolaşmıştır.

Yanlarına aldıkları azığı yemek için hazırlık yaptıkları sırada orada bulunan eski bir caminin avlusunda çıplak ve utanmaz bir adama rastlarlar. Bu adam, bir yandan üzerinden çıkardığı eski püskü giysileri yıkamaya çalışır gibi bir tutum ve davranış içindeyken, diğer yandan da vatanına, ailesine ve çocuklarına duyduğu özlemi dile getiren konuşmalar yapar ve kendisinin de parasız, pulsuz, yolda kalmış, aç ve yoksul bir Şamlı olduğu izlenimini yaratır.

Adamın bu söz ve davranışları karşısında üzüntü duyan ravi (Şamlı), onu teselli etmeye çalışır ve yemeğe davet eder. O, önce ağırdan alır. Kendisine yapılan ısrardan sonra hızla sofraya oturur ve kısa bir süre içinde yemekleri siler süpürür. O sırada imam ve beraberindekiler öğle namazını kılmak için camiye gelirler. O da ayağa kalkar ve kaçıp gider.

Türlü kurnazlıklar yoluyla saf Şamlının (ravi) yemeğini elinden alıp, yiyen ve ortadan kaybolan makâme kahramanı “el-Yeşkurî”dir. Bu makâmede, vatan özlemi, gurbetin zorlukları, ayrılığın verdiği acı, açlık ve yoksulluk gibi konular işlenmeye çalışılmıştır. Bunların yanı sıra, tarihi bilgilere de yer verilmiştir.

Dördüncü Makâme:

Bağdat kentinin doğu yakasında oturan ve yazarın arkadaşlarından biri olan ravi, bir grup çocukla birlikte bir akşam yemeği sofrasında bir araya gelmiştir. Bu sırada, kapıya eski püskü giysiler içinde bir dilenci gelir. O, kendisini umursamayan evdekilere sesini duyurmak amacıyla kapıyı ısrarla çalar ve Kur’an-ı Kerim ayetlerinden de öğütler vererek, aç ve yoksul biri olduğunu ve zor durumda olan çocuklarına yiyecek toplamak amacıyla kentin batı yakasından geldiğini söyler. “Dilenci” kılığında karşımıza çıkan bu kişi, kahramanımız “el-Yeşkurî”dir.

Bir çeşit “dilenci makâmesi” olarak niteleyebileceğimiz bu makâmede, toplumun içinde bulunduğu yoksulluk durumuna vurgu yapılmış ve yardıma gereksinim duyanlara yönelik duyarsızlık dile getirilmiştir. Düşkünlere ve çaresizlere yardım eli uzatmanın İslam dininin gereklerinden olduğu ifade edilmiştir.

Beşinci Makâme:

Bu makâmede, İbn Velîd’in sarayının avlusunda bekleyen ve daha sonra kendisine doğru karaltı biçiminde yaklaşan kişinin üzerine atılanın, resmi bir görevli olabileceği ve aralarında bir çıkar ilişkisinin bulunabileceği düşünülmektedir.

Karaltı şeklinde avluya doğru gelen kişi, “elYeşkurî”dir. Avluda kendisini bekleyen kişiyle aralarında geçmişe dayalı bir hesaplaşmanın var olabileceği izlenimi edinilmektedir. Aralarındaki konuşma eşcinsel ilişkiyle sona erer.

Yazar, rüşvet ve yolsuzluğun toplumsal ilişkileri bozan ve toplumda ahlaki çöküntü yaratan bir hastalık olgusu olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Altıncı Makâme:

Yazarın, kim olduğunu açıklamadığı bir veya birkaç kişiyle birlikte iken, kendisine anlatıldığı biçimiyle bu makâmede sarhoş kimliğine büründürdüğü el-Yeşkurî ile kelam bilgini kimliğindeki hayali bir ravi arasında, yerleşim yerlerinden uzak bir bostanda şafak vaktinde geçen felsefi bir tartışmayı konu alır. Tartışma, el-Yeşkurî’nin “suyla şarabın karıştırılması durumunda, bunların her birinin kendi özelliklerini koruyup korumadıklarını” sormasıyla başlar. Daha sonra, felsefeciler tarafından evrenin ilk maddesi olduğu kabul edilen “heyûlâ”nın, bedene (surete) hareket veren enerji (ruh) olduğu ve şarabın da ruhu harekete geçiren özelliğe sahip bulunduğu yönündeki görüşünü ortaya atar. Buradan yola çıkarak hareketin ne olduğu, eşyaların anlamları ve adları, öldükten sonra dirilme, gece ve gündüzün oluşumu, güneş ve ayın konumları gibi konuları ele alarak tartışırlar.

Kelam bilgini kimliğindeki ravi, sarhoş kılığındaki el-Yeşkurî’nin ortaya attığı ve savunduğu bütün düşünceleri, sapkınlık, yanlış inanç ve dinsizlik olarak nitelemiştir. Ravi, sarhoşun düşüncelerini Kur’an-ı Kerim’den ayetleri de kanıt göstererek çürütmeye çalışır.

Makâme, genel olarak içkinin insan üzerindeki olumsuz etkilerini, İslam dininin onu yasakladığını ve evrenin oluşumuna ilişkin felsefî görüşler karşısında Kur'an-ı Kerim ayetlerinin açıklamalarını konu edinir.

Yedinci Makâme:

Yazar, Yüce Allah'ın Cebrail (a.s.) aracılığıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'e “oku” sözüyle bildirdiği Kur'an-ı Kerim'in yedi değişik okuma biçiminin olduğuna, bu değişik okuma biçimlerinin yanlış olmadığına, Hz. Peygamberin de bunları onayladığına ve Kur'an ravilerinin bu yönden herhangi bir sorumluluk taşımadıklarına vurgu yapmıştır.

Edebî şiir eleştirisinin konu alındığı bu makâmede yazar, şiir nakli yapan ravinin, şairin dil ve üslup yanlışlarından sorumlu tutulamayacağını belirterek, “sinād”, “kafiye”, “redif” ve “tecrid” gibi şiir konuları hakkında bilgi vermiştir.

Ayrıca, yaşadığı toplumun sosyal hayatına ilişkin bilgiler veren yazar, o dönemde edebiyat ehlinin varlığına, toplumun dini inanışının İslamiyet olmasına rağmen köle ticaretinin yapıldığına ve içki içildiğine ve toplumda refahın yanı sıra yoksul insanların da bulunduğu işaret etmiştir.

Sekizinci Makâme:

Diğer makâmelerin tümünde hayali bir ravi aracılığıyla olayları anlatan yazarın, bu makâmede doğrudan kendisinin olaya tanık olduğu ve olayı anlattığı düşünülmektedir. Bu makâmede, hile ve kurnazlık yoluyla insanlardan para sızdırmanın toplumda yaygın bir hal aldığı ve insanların da dış görünüşe ve söylenen sözlere bakarak kolayca aldanabildiği ve düşünmeksizin bu tür kişilere para

verebildikleri konu edilmiştir. Yaşlı adam (şeyh), hizmetçi çocuğun, makâme kahramanı “Yeşkuri” olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, “mütercim” ve “hizmetçi çocuk” arasında da anlaşmalı bir oyun olduğu ve bu yolla insanlardan para kopardıkları düşünülmektedir.

Dokuzuncu Makâme:

Bu makâmedeki olay, güzel sesli şarkıcı bir kızla, bu kez çapkın genç bir adam kimliğinde karşımıza çıkan, “el-Yeşkuri” arasında geçer. Onlar, gündüz vakti kurulan ve gece boyunca sürüp, sabah vakti sona eren bir içki meclisinde karşılaşırlar.

Şair, yazar ve edebiyatçılardan oluşan bir topluluğun yer aldığı düşünülen bu meclise başkanlardan oluşan bir topluluk da katılmıştır. Genç şarkıcı kız, güzelliğiyle ve güzel sesiyle orada bulunanları adeta büyülemiştir. el-Yeşkuri, hava karardıktan sonra meclise katılır ve onlarla birlikte yer, içer, eğlenir ve naralar atar. Çapkın kahramanımız parmağındaki taşlı yüzüğü şarkıcı kıza verebileceği yönünde imalarda bulunarak onun ilgisini çekmeyi başarır. O, şarkıcı kızdan çalınması ve söylenmesi çok zor olan şarkıları çalıp, söylemesini ister. O, daha sonra şarkıcı kıza övgüler düzerek Irak’ın bütün gelirlerini ve iktidar tahtını dahi hak ettiğini söyler. Genç adam, şarkıcı kızla dans eder ve onunla gönül ilişkilerine başlar. Şarkıcı kız genç adamın gönlünü ele geçirdiğini düşünerek onun parmağındaki yüzüğü kendisine hediye etmesini ister. Ancak, genç ve güzel şarkıcı kızla gönül eğlendiren genç adamın cimriliği ve kurnazlığı, şarkıcı kızın yüzüğü alma yönündeki tüm çabalarına üstün gelmiştir.

Bu makâmede yazar, yaşadığı toplumda aristokrat bir tabakanın ve ileri gelen devlet adamlarının katıldığı içki meclislerinin varlığına ve sorumluluk bilinci gelişmemiş yöneticilerin devlet malını ve yönetim erkini bu tür meclislerde haksız yere harcayıp, kullandıklarına dikkat çekmiştir. Ayrıca, kadının bir köle gibi alınıp satılan ticaret aracı olduğuna ve cariyelik müessesesine de işaret ederek, bu tür eğlencelerin ve bu tür eğlencelere katılanların İslami yaşam tarzı dışında olduğuna vurgu yapmıştır. Bu düşünceyi de, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in “Ben, oyun ve eğlence ehli değilim. Oyun ve eğlence ehli de benden değildir.” hadis-i şerifiyle pekiştirmiştir.

Onuncu Makâme:

İbn Nâkiyâ’nın makâmelerinin başkahramanı “el-Yeşkurî”, bu makâmede Peygamber Efendimizin (s.a.v.) kimliğine bürünmüş olarak karşımıza çıkar. O, bu üslupla bir yandan Peygamberimizin soyu hakkında bilgiler verirken, diğer yandan da İslam dininin kutsal mesajlarını okuyucuya iletmeye çalışır.

İbn Nâkiyâ, bunun yanı sıra edebiyat kitapları hakkında edebi bir eleştiri de yapmış ve makâmelerinin başka hiç bir kaynakta bulunmayan nitelikte seçkin ve bilgi yüklü makâmeler olduğu konusunda yemin etmiştir.

O, bu makâmede, Allah’a ve O’nun Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)’e olan inancını çok güçlü bir biçimde vurgulamaya çalışmıştır.

IV.2. Dil

Yazar, makâmelerde basit ve yalın bir dil kullanmıştır. Yazarın kullandığı dil, ilk bakışta kolay gibi görünür. Ancak, felsefi derinliği olan konulara çağrışım yapılmaktadır. Bu durumda, İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinin sehl-i mümteni dil özelliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Nâkiyâ'nın, insan, hayvan ve doğa tasvirlerinde teşbih sanatını yoğun olarak kullandığı görülür. Ayrıca, makâmelerin genelinde güçlü seciden kaynaklanan dilsel ritmik bir melodi de göze çarpar. Bunun yanı sıra, tumturaklı (cafcaflı) sözcükler yoğun olarak kullanılır. İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinin tümünde, “hemze” (ء)'nin, “ya” (ي) harfiyle karşılandığı görülmektedir.

IV.3. Üslup

Yazar, birinci makâmeye, “Maḳāmetu'z-Zab” (Kertenkele Makâmesi), ikinci makâmeye de “Maḳāmetu'n-Nebbāş” (Mezar Soyguncusu Makâmesi) adını vermiştir. Ayrıca, bu ilk iki makameyi, “el-Maḳāmetu'l-Ülā” ve “el-Maḳāmetu's-Sāniye” biçiminde de nitelemiştir. Bunların dışındakilere herhangi bir ad vermemiş, ancak, başlık olarak yalnızca “Maḳāme” adını kullanmıştır. İbn Nâkiyâ makâmelerine, aşağıda yer alan anlatıcı konumundaki kimliği belirsiz hayali ravilerle, şu şekilde giriş yapar:

- a) Birinci makâme : “Ḥaddeṣenî ba'zu'l-Bādiyeti kâle”
- b) İkinci makâme : “Ḥaddeṣenî ba'zu'l-Futtāk kâle”
- c) Üçüncü makâme : “Ḥaddeṣenî ba'zu's-Şāmiyyîn kâle”
- d) Dördüncü makâme : “Ḥaddeṣenî ba'zu'l-Eşdikā en-Nāzilîn bi-Şarḳiyyi'z-Zevrā kâle”

- e) Beşinci makâme : “Ḥaddeṣenî ba‘zu’l-Civār bi-Şu‘abi Benî Suvār
kâle”
- f) Altıncı makâme : “Ḥaddeṣenā ba‘zu’l-Mutekellimîn kâle”
- g) Yedinci makâme : “Ḥaddeṣenî ba‘zu ehli’l-Edeb mi’m-Men yeşhab
erbābe’t-Ṭarab va yerkuzu fî meydāni’l-La‘ib
kâle”
- h) Sekizinci makâme : Yazar, bu makâmede bir raviye yer vermeden,
doğrudan doğruya makâmeye giriş yapmıştır.
- i) Dokuzuncu makâme : “Ḥaddeṣenî ba‘zu’l-Kuttāb kâle”
- j) Onuncu makâme : “Ḥaddeṣenî ba‘zu’l-Muḥillîn kâle”

Yazar, bütün makâmelerde, “Ḥaddeṣenî” (bana anlattı) biçiminde bir ifade kullanırken, yalnızca altıncı makâmede, “Ḥaddeṣenā” (bize anlattı) şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bunun yanısıra, kimliği belirsiz ravileri, “muẓāf” (tamlanan) durumundaki “ba‘zu” (biri) sözcüğüyle ifade etmiştir. İbn Nâkiyâ’nın makâmelerinin değişmez hayali başkahramanı, “el-Yeşkurî”dir. Yazar, birinci makâmede onun soy ağacını "بَنُو يَرْبُوعِ ابْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ الدُّوَلِ" (Benū Yerbū‘ ibnu Ṣa‘lebe bin ed-Duval) olarak vermiştir. Ancak, onun gerçek kimliği ve kim olduğu konusunda kesin bir bilgi elde edilememiştir. O, genellikle makâme sonlarına doğru, ya da makâme sonlarında ortaya çıkar. İbn Nâkiyâ’nın makâmelerinde, el-Hemeẓānî’nin makâmelerinde olduğu gibi, raviyle kahraman arasında önceye dayalı bir tanışıklık, arkadaşlık veya dostluk yoktur.

Tümceler genellikle kısa ve secilidir. “Dedim”, “dedi” tarzında tümcelere sık sık yer verilir. Karşıt düşünceler üzerinden okuyucuya mesajlar verilir. Yazar, okuyucuyla oyun oynarcasına kelime oyunları yapar. Makâmelerin genelinde yer yer

şiiir beyitleri görölür. Bu, düz yazıyla şiiirin aynı yapı içerisinde buluşması, bir araya gelmesidir. Ayrıca, Kur'an-ı Kerim ayetleri, hadis-i şerifler, atasözleri ve nadir sözcükler de İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinin dokusunda yer alan malzemelerdir. O, makâmelerinde mizaha ve mucun türüne de yer vermiş ve ciddiyetle şakayı bir arada kullanmıştır. Makâmelerinin önsözünde bu konuya vurgu yapmış ve "edebiyatın ciddiliğiyle şakasının, birlikte bir ciddiyet olduğunu" dile getirmiştir.

Yazar, birinci makâme dışındaki bütün makâmelerin sonunda, ilgili makâmede geçen anlaşılması güç bazı sözcüklerin anlamlarına açıklık getirmiştir. Makâmeler birbirinin devamı biçiminde olmayıp, her biri farklı konuları ele almıştır.

SONUÇ

Arapçada çoğulu "maḳāmāt" olan "maḳāme" sözcüğünün sözlük anlamı, "ayak basılan yer, ayakta durulan yer"dir. İlk olarak İslamiyet öncesi Arap şiirinde "meclis", "kabile meclisi", "meclis toplantılarına katılanlar", "bu meclislerde yapılan konuşmalar" ve "efendiler, ileri gelenler" gibi anlamlarda kullanılan bu sözcük, zamanla anlam genişlemesine uğramıştır.

İslami çağlarda, başlangıçta "camilerde yapılan konuşmalar" anlamında "maḳāmātu'l-Ḥuṭebā" ve "yüksek devlet erkânının huzurunda dini öğütler veren din bilgini kişilerin yaptığı konuşmalar" anlamında "maḳāmātu'z-Zuhhād" gibi biçimlerde kullanılmış olan "maḳāme" sözcüğü, daha sonraları hicri üçüncü yüzyılda "Allah yolunda elde edilen dereceler, makamlar, mevkiler" anlamındaki dini bir terimi karşılamıştır. Hicri dördüncü yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Bedî'u'z-Zamān el-Hemeẓānî'nin bu sözcüğü edebi bir türün adı olarak ilk kez kullandığı ve Arap edebiyatına kazandırdığı kabul edilmiştir. Ancak, ondan önce de bu edebi türün bilindiği ve İbn Dureyd, et-Tenūhî ve İbn Fāris'in makāme türünde yapıtlar ortaya koyduğu öne sürülmüştür.

Esnek ve üretken bir yapı özelliğine sahip olan makāme türü, yüzyıllar boyunca dil, içerik ve üslup yönlerinden kendi içinde değişiklikler geçirmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Ancak, makāmelerin yapısal dokusunu oluşturan "seci" (uyak) özelliğinin geçen bu uzun süreç içerisinde varlığını koruduğu görülmüştür. Bu edebi türde yapıt veren yazarlar genel olarak dil bilgini, edebiyatçı ve şairdir. Onlar, bu özelliklerinin yanı sıra, Kur'an, tefsir, kelam, fıkıh ve hadis gibi din bilimlerinde de söz sahibi kişilerdir.

İbn Nākiyâ, yukarıda saydığımız özelliklerin hemen hepsini bir arada bulunduran çok yönlü bir makāme yazarıdır. O, el-Hemeẓānî'den sonra bu edebi türün önemli ikinci temsilcisidir. Onun hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgiye

rastlanamamıştır. Hayatını Bağdat'ta geçirmiş ve kendi adıyla bilinen on makâmesini burada yazmıştır. Makâmelerinde, el-Hemezânî'yi kendisine model olarak almış, ancak, onu taklit etme yoluna gitmemiştir. Makâmelerinin değişmez hayali başkahramanı "el-Yeşkurî" ve hayali ravileri, sekizinci makâme dışındaki bütün makâmelerde değiştirdiği kimliği belirsiz kişilerdir. O, makâmelerinin önsözünde, makâmenin tanımına ilişkin önemli sayılabilecek bilgiler vermiş ve makâmeleri "hikâyât" (hikâyeler) biçiminde nitelemiştir.

İbn Nâkiyâ'nın makâmelerinde geçen "Dâru's-Selâm" ve "ez-Zevrâ" sözcükleri, Bağdat kentinin tarihte bilinen adlarındandır. O, makâmelerinde Arap gelenek ve göreneklerine, Bağdat'ın sosyal, siyasal hayatına ve doğal çevresine ilişkin bilgilerin yanı sıra içinde bulunduğu toplumun ahlaki değerlerine ve dini inançlarına yönelik bilgiler vermiştir. Zamanının sosyal yaşamına dair tasvirler yapmıştır. Dini ve ahlaki öğütlerde bulunmuştur. Ayrıca, makâmelerinde Kur'an-ı Kerim ayetlerine, hadis-i şeriflere, atasözlerine, deyimlere ve adlarını zikrettiği önemli şairlerden şiir örneklerine yer vermiştir. İbn Nâkiyâ'nın makâmeleri aynı zamanda, tarih, müzik ve başka birçok alanla ilgili bilgileri de içermiştir. Bu bilgiler arasında önemli kişi, soy, kabile ve yer adlarına rastlanmıştır.

Elde ettiğimiz bu bulgular çerçevesinde, İbn Nâkiyâ'nın sıradan bir makâme yazarı olmadığı, aksine özümsemiş ender bilgilerle yüklü makâmelerinde, ağırlıklı olarak toplumdaki ahlaki bozukluklara dikkat çektiği ve İslamiyetin getirdiği emir ve yasaklara bağlı kalınması gerektiğine vurgu yaptığı sonucuna ulaşıyoruz. Makâmelerini bir bütün olarak ele alıp, değerlendirdiğimizde dini öğüt niteliğindeki bilgilerin onuncu ve son makâmesinde doruğa ulaştığını görüyoruz.

ÖZET

Bu çalışmada, İbn Nâkiyâ'nın mâkâmeleri inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Söz konusu incelemenin kaynağını oluşturan mâkâmeler, orijinal tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih koleksiyonunda 04097-001 demirbaş numarası altında kayıtlı olarak bulunan el yazmasının okunması ve harekeli metin haline getirilmesiyle elde edilmiştir. Daha sonra, mâkâmeler Türkçeye çevrilmiş ve mâkâmelerin içerik, dil ve üslup incelemeleri yapılmıştır.

Araştırmamızın altyapısını oluşturmak amacıyla inceleme konumuzla ilgili olan "mâkâme" maddesine çalışmamızın girişinde yer verilmiş ve Arap edebiyatında "mâkâme" türü ana çizgileriyle ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, İbn Nâkiyâ'nın hayatına ve mâkâme yazarlığına ilişkin bilgiler verilmiştir. Ayrıca, mâkâmelerin yer aldığı el yazması Arapça metnin bir örneği, tarafımızca harekelendirilen Arapça metin ve mâkâmelerde geçen ve günlük konuşma dilinde az kullanılan sözcükleri içeren bir sözlük de bu çalışmanın ekinde sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

1. İbn Nâkiyâ
2. Mâkâme
3. El yazması
4. Yazma eser kütüphanesi
5. Arap edebiyatı

ABSTRACT

This thesis deals with Ibn Nāqiyā's maqāmāt based on the original and unique copy (reg. Nr. 04097-001) of Fatih collection of Süleymaniye Manuscripts Library. In the thesis, the abovementioned maqāmāt have been translated into Turkish and an analysis with respect to their content, language and style have been carried out.

In the first chapter of the thesis, detailed information on the emergence of maqāma style in the Arabic literature is given.

The second chapter of the thesis is devoted to life of Ibn Nāqiyā and his authorship of maqāma. In the thesis, the original copy of maqāmāt is also submitted under the title of appendixes. The thesis contains also a glossary of rare words used by Ibn Nāqiyā in his maqāmāt.

Keywords:

1. Ibn Nāqiyā
2. Maqāma
3. Manuscript
4. Manuscripts library
5. Arabic literature

KAYNAKÇA

el-‘Abbādî, Aḥmed Muḥtār,” Maḳāmetu’l-‘İyd Li’Ebî Muḥammed ‘Abdullah el-Ezdî Şūra Min Şuvari’l-Ḥayāti’l-İctimā’iyye Fî Ġirnāṭa”, Da‘vatu’l-Ḥaḳ, S. 6, Vizāret ‘Umūmi’l-Evkāf, Rabat-Fas, Mart 1963.

‘Abbās, Ḥasan, Neş’etu’l-Maḳāme Fî’l-Edebi’l-‘Arabî, Dāru’l-Me‘ārif, bybd., thsz.

Allen, Roger And Richards, D.S., Arabic Literature In The Post-Classical Period, Cambridge University Press, 2006.

Anttila, Jaakko Hämeen, A History of a Genre, Otto Harrassowitz, Germany, Wiesbaden 2002.

el-‘Asḳalānî, Ebū’l-Faḳl Aḥmed b. ‘Alî b. Muḥammed b. Aḥmed b. Ḥacer, Lisānu’l-Mîzān, I-X, Tah. ‘Abdu’l-Fettāḥ Ebū Ġudde, Dāru’l-Beşāiri’l-İslāmiyye, I. Bas., Beyrut – Lübnan, 2002.

‘Avaż, Yūsuf Nūr, Fennu’l-Maḳāmāt Beyne’l-Meşriḳ va’l-Mağrib, II. Bas., Mektebetu’ṭ-Ṭālibi’l-Cāmi‘î, Mekke, 1986.

Aytaç, Bedrettin, Abbasi Devrinde Nesir ve Al-Harîrî, A.Ü. DTCTF Dergisi, c. XXXV, S. 1, Ankara 1991.

el-Bağdādî, İsmā‘îl Bāşā, Hediyyetu’l-‘Ārifîn Esmāu’l-Muellifîn va Āşāru’l-Muşannifîn, I-II, Dār İḥyai’t-Turāşî’l-‘Arabî, Beyrut-Lübnan, thsz.

Bediuzzaman el-Hemedani Ahmed b. Hüseyin b. Yahya el-Katib, Makamat-ı Erbaʿin, El yazması, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Demirbaş Nu. 04097-001, İstanbul.

Beeston, A.F.L., Makâmât Türünün Kökeni, Çeviren: Ömer Kara, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, Kars, 2014.

Bilbaʿ, ʿAbduʿl-Hakîm, Edebuʿl-Muʿtezile İlâ Nihâyetiʿl-Ḳarniʿl-Hicrî, 3. Bas., Dâr Nahṣa Mişr Liʿt-Ṭabʿi vaʿn-Neşri, 1979.

el-Cevherî, Ebî Naşr İsmâʿîl b. Hammâd, es-Şihâḥ Tâcuʿl-Luḡa vaʿs-Şihâḥuʿl-ʿArabiyye, Kahire, 2009.

El-Câḥiẓ, Ebî ʿOsmân ʿAmr b. Baḥr, Kitâbuʿl-Evvel el-Ḥayevân, I-VIII, Tah. : ʿAbdusselâm Muḥammed Hârûn, Şerike va Maṭbaʿa Muştafâ el-Bâbî el-Halebî va Evlâduhu, İkinci Bas., Mısır, 1967.

ed-Dāvūdî, el-Hâfiẓ Şemsuddîn Muḥammed b. ʿAlî b. Aḥmed, Ṭabaḳātuʿl-Mufessirîn, I-II, Dâruʿl-Kutubiʿl-ʿİlmiyye, Beyrut-Lübnan, thsz.

Dîvân Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Şerh. Fâʿûr, ʿAlî Ḥasan, Dâruʿl-Kutubiʿl-ʿİlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988.

ed-Devrî, ʿAvaz Muḥammed, el-Maḳâmetuʿd-Dînâriyye LiʿBedîʿiʿz-Zamân el-Hemezânî, Mecelletu Surre Men Raâ, c. III, S. 5, III. Yıl, Mart 2007.

ed-Dimeşķî, el-Hâfiẓ ʿİmâduddîn Ebîʿl-Fidâ İsmâʿîl b. ʿOmar b. el-Kesîr el-Ḳuraşî, el-Bidāye vaʿn-Nihāye, I-XXI, ʿAbdullah b. ʿAbduʿl-Muḥsin et-Turķî, Hier Liʿt-Ṭibāʿa vaʿn-Neşr vaʿt-Tevzîʿ vaʿl-İʿlân, I. Bas., Kahire, 1998.

ed-Dîneverî, Ebî Muḥammed ‘Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, eş-Şi‘r va’ş-Şu‘arā Ev Ṭabaḳātu’ş-Şu‘arā, Tah. Mufîd Ḳamîḥa ve Na‘îm Zerzûr, Dāru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1985.

_____, Ebî Muḥammed ‘Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, Kitāb ‘Uyûni’l-Aḥbār, I-IV, Dāru’l-Kitābi’l-‘Arabî, Beyrut-Lübnan, İ‘ādetu Ṭab‘ati Dāri’l-Kitābi’l-‘Arabî Ṭab‘a Muṣavvara ‘An Ṭab‘ati Dāri’l-Kutubi’l-Miṣriyye, H. 1343/M. 1925

Dîvân Lebîd b. Rabî‘a el-‘Âmirî, Yay. Dār Şâdir, Beyrut, thsz.

Er, Rahmi, Bedîu’z-Zamân el-Hemezânî ve Makâmeleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi: 2621, İstanbul, 1994.

el-Fāḥūrî, Ḥannā, el-Cāmi‘ Fî’l-Edebi’l-‘Arabî, I. Bas., Dāru’l-Cîl, Beyrut-Lübnan, 1986.

Gökdağ, Fatma Seymen, İbn Nâkıyâ’nın “El-Cümân” Adlı Eseri Çerçevesinde Kur’ân’da Teşbih, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Abdulhamit Birişık, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Bursa, 2007.

Ḥacîzâde, Mehîn, el-Maḳāme Fî’l-Edebi’l-‘Arabî va’l-Ādābi’l-‘Āleмиyye, Mecellettu’l-Luġati’l-‘Arabiyye va Ādābihā, es-Senetu’s-Şāniye, S. 4, s. 17-32, 2006.

Ḥafācî, Muḥammed ‘Abdu’l-Mun‘im, Ebū’l-Feth el-İskenderî Baṭal Maḳāmāt Bedî‘i’z-Zamân va Şaḥṣiyyetuhu’l-Mechûle, I. Bas., Kahire, 1996.

el-Hāşimî, es-Seyyid Aḥmed, Cevāhiru'l-Edeb Fî Edebiyyât va İnşâ Luġati'l-'Arab,
Tah. Yahyâ Murâd, Muessesetu Muḥtâr Li'n-Neşri va't-Tevzî, bybd., thsz.

el-Ḥuşrî el-Ḳayravânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî, Zehru'l-Âdâb va Semeru'l-Elbâb,
I-IV, Tah. Şalaḥuddîn el-Hevârî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Birinci Bas.,
Şaydâ-Beyrut, 2001, c. I, s. 315-316.

İbn 'Abdi Rabbihi, Aḥmed b. Muḥammed, el-'İkdu'l-Ferîd, I-IX, Tah. : Mufîd
Muḥammed Ḳamîḥa, Dâru'l-Kitâbi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, thsz.

İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed, el-Muntezam Fî
Târîḫi'l-Mulûk va'l-Umem, I-XIX, Tah. Muḥammed 'Abdu'l-Ḳâdir 'Aṭâ,
Muştafâ 'Abdu'l-Ḳâdir 'Aṭâ, Kontrol Eden ve Düzelten: Na'îm Zerzûr,
Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut – Lübnan, 1995.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasan, Kitâb Cemheretu'l-Luġa, I-III,
Tah.: Remzî Munîr Ba'albekî, Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn, I. Bas., Beyrut,
1987.

İbn Ḥallikân, Ebû'l-'Abbâs Şemsuddîn Aḥmed b. Muḥammed b. Ebî Bekr,
Vafayātu'l-A'yân va Enbâu Ebnâi'z-Zamân, I-VIII, Tah. İḥsân 'Abbâs, Dâr
Şâdir, Beyrut, Şubat 1980.

İbn el-Ḥaṭîb, Lisānuddîn, el-İḥâṭa Fî Aḥbâr Ġirnâṭa (Tah.: Muḥammed 'Abdullâh
'Înân), I-IV, Mektebetu'l-Ḥâncî, Birinci Bas., Kahire, 1975.

İbn Manzûr, Lisānu'l-'Arab, Tah. 'Abdullah 'Alî el-Kebîr, Muḥammed Aḥmed
Ḥasebullah, Hâşim Muḥammed eş-Şâzlî, I-VI, Dâru'l-Ma'ârif, bybd., thsz.

İbn Nâkiyâ, ‘Abdulah b. el-Hüseyn, Kitābu’l-Cumān Fî Teşbihāti’l-‘Kur’ân, Tah.

Maḥmūd Ḥasan Ebū Nâcî eş-Şeybânî, I. Bas., Riyad, 1987.

_____ **el-Bağdādî**, eş-Şeyḥu’r-Reîs Ebî’l-Ḳāsim ‘Abdullah, el-Cumān Fî Teşbihāti’l-‘Kur’ân, Tah. Muḥammed Rizvān ed-Dāye, Dimeşk (Şam), Haziran 1991.

el-Ka’bî, Ziyā, es-Serdu’l-‘Arabiyyu’l-Ḳadīm el-Ensāku’s-Şekāfiyye va İşkāliyyātu’t-Te’vîl, Muessesetu’l-‘Arabiyye Li’d-Dirāsāti va’n-Neşri, Beyrut, 2005.

el-Ḳalkaşandî, eş-Şeyḥ Ebî’l-‘Abbās Aḥmed, Kitāb Şubḥu’l-A’şā, Dāru’l-Kutubi’s-Sultāniyye, I-XIV, Kahire, 1919.

Karaca, Ahmet Cevdet, Arap Edebiyatında Makāme ve Bazı Makāmāt Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mehmet Yalar, Bursa, 2005.

el-Kāşānî, ‘Abdu’r-Rezzāk, Mu’cem İştîlāḥāti’s-Şûfiyye, Tah. ‘Abdu’l-‘Āl Şāhîn, I. Baskı, Dāru’l-Menār Li’t-Ṭab’i va’n-Neşri va’t-Tevzî’, Kahire, 1992.

Kātib Çelebî, Muştafā b. ‘Abdullah eş-Şehîr Bi’Ḥacî Ḥalîfe, Keşfu’z-Zunūn ‘An Esāmî’l-Kutub va’l-Funūn, I-II, Dār İḥyai’t-Turāşi’l-‘Arabî, Beyrut-Lübnan, thsz.

Kaya, Murat, Zamahşerî’de Tasavvufî Kavramlar (Makāmāt Örneği), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2006.

Kāzim, Nādir, el-Makāmāt va’t-Telaḳḳî, I. Bas., el-Muessesetu’l-‘Arabiyye Li’d-Dirāsāti va’n-Neşri, Beyrut, 2003.

Keḥāle, ‘Omar Rizā, Mu‘cemu’l-Muellifin Terācim Muṣannifi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, I-IV, Muessetu’r-Risāle, I. Bas., Beyrut, 1993.

el-Ḳiftī, el-Vezīr Cemāluddīn Ebī’l-Ḥasan ‘Alī b. Yūsuf, İnbāhu’r-Ruvāt ‘Alā Enbāhi’n-Nuḥāt, I-IV, Tah. Muḥammed Ebū’l-Faẓl İbrāhīm, Dāru’l-Fikri’l-‘Arabī, Kahire-Mısır, Muessetu’l-Kutubi’s-Ṣeḳāfiyye, Beyrut-Lübnan, I. Bas., 1986.

Kılîṭū, ‘Abdu’l-Fettāḥ, el-Makāmātu’s-Serd va’l-Ensāku’s-Ṣeḳāfiyye, Çeviren: ‘Abdu’l-Kebîr eş-Şerḳāvî, 2. Bas., Dār Tübḳāl Li’n-Neşri, Dāru’l-Beyzā – Fas, 2001.

Koçak, İnci, Al-Hariri’nin Mākāmāt’ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler, A.Ü. DTCF Dergisi, S. 1.2, c. XXX, 1982.

Korkmaz, Bülent, Edebi-Tıbbi Makameleri Işığında Suyuti ve Makāme Sanatına Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, Dan. M. Faruk Toprak, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları (Arap Dili ve Edebiyatı), Ankara, 2011.

el-Ḳuraşî, Muḥyuddīn Ebī Muḥammed ‘Abdu’l-Ḳādir b. Muḥammed b. Muḥammed b. Naşrullah b. Sālīm b. Ebī’l-Vefā, el-Cevāhiru’l-Muẓīe Fî Ṭabaḳāti’l-Ḥanefiyye, I-V, Tah. ‘Abdu’l-Fettāḥ Muḥammed el-Ḥilū, Hicr Li’t-Ṭibā’a va’n-Neşr va’t-Tevzî‘ va’l-İ’lān, II. Bas., Kahire, 1993.

Makāmātu’l-Ḥanefî va İbn Nāḳiyā va Ğayruhumā, Maṭba‘a Aḥmed Kāmīl, İstanbul, H. 1330/M. 1912.

el-Meydānî en-Nîsābūrî, Ebū'l-Faẓl Aḥmed b. Muḥammed b. İbrāhîm, Mecma' u'l-Emsāl, I-II, Dāru'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, thsz., c. I, s.193-194.

Moran, Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yay., 22. Bas., İstanbul, 2012.

el-Mu'cemu'l-Vasîf, I-II, Mecma' u'l-Luġa'l-'Arabiyye, c. II, Mısır, 1985.

el-Muncid fî'l-Luġa va'l-İ'lām, Dāru'l-Meşriḳ, Beyrut, 1988.

'Omar, Şaddām Ḥuseyn Maḥmūd, Maḳāmāt Bedî' i' z-Zamān el-Hemezānî Beyne's-Şan'ati va't-Taşannu' i, Dan. İbrāhîm el-Ḥevāce, Yüksek Lisans Tezi, Cāmi'atu'n-Necāḥ el-Vaṭaniyye Kulliyetu'd-Dirāsāti'l-'Ulyā, 2006.

Pala, İskender, Divan Edebiyatı, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, Kasım 1999.

er-Rîḥ, Mācdūlîn 'Omar et-Tūm, Teşbîhātu'l-Ḳur'ân Fî Kitābi'l-Cumān Li-İbni Naḳiyā el-Baġdādî, Dan. İbrāhîm Aḥmed el-Ḥāridlū, Yüksek Lisans Tezi, Hartum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Şubat 2010.

Rizā, eş-Şeyḥ Aḥmed, Mu'cemu Metni'l-Luġa, I-V, Dāru Mektebeti'l-Ḥayāti, Beyrut, 1958.

es-Şafadî, Şalāḥuddîn Ḥalîl b. Aybek, Kitābu'l-Vāfî Bi'l-Vafayāt, I-XXIX, Tah. Aḥmed el-Arnāvūṭ - Turkî Muştafā, Dār İḥyai't-Turāşî'l-'Arabî, I. Baskı, Beyrut-Lübnan, 2000.

Sevsevil, Sabri, Makamat Hariri, Çeviri, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1986.

es-Sudūnî, Ebū'l-Fidā Zeynuddîn Kâsim b. Kūtlūboğā, Tācu't-Terācim, Tah. Muḥammed Ḥayr Ramaẓān Yūsuf, Dāru'l-Kālem Li't-Ṭibā'a va'n-Neşr va't-Tevzî', I. Bas., Beyrut, 1992.

es-Suyūfî, el-Ḥāfiẓ Celāluddîn 'Abdurrahmān, Buğyetu'l-Vu'āt Fî Ṭabaḳāti'l-Luğaviyyîn va'n-Nuḥāt, I-II, Tah. Muḥammed Ebū'l-Faẓl İbrāhîm, 'İsā el-Bābî el-Ḥalebî ve Ortakları Matbaası, I. Bas., bybd., 1965.

Yıldırım, Suat, Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali, İstanbul, 2004.

Żayf, Şevkî, Tārîḫü'l-Edebi'l-'Arabî, I-VI, Dāru'l-Ma'ārif, Mısır, 1984.

ez-Zehebî, Ebî 'Abdullah Muḥammed b. Aḥmed b. 'Osmān, Mîzānu'l-İ'tidāl Fî Nakdi'r-Ricāl, I-IV, Tah. 'Alî Muḥammed el-Becāvî, Dāru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan, thsz.

ez-Zemaḥşerî, Ebū'l-Kâsim Maḥmūd b. 'Omar, Maḳāmātu'z-Zemaḥşerî, 1. Bas., Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1982.

ez-Zeyyāt, Aḥmed Ḥasan, Tārîḫü'l-Edebi'l-'Arabî, Dār Nehẓat Mişr Li't-Ṭab'i va'n-Neşri, Kahire, thsz.

ez-Ziriklî, Ḥayruddîn, el-A'lām Ḳāmūs Terācim, I-VIII, Dāru'l-'İlm Li'l-Melāyîn, 15. Bas., Beyrut-Lübnan, Mayıs 2002.

Zuheyir b. Ebî Sulmā, Şerh. Fâ'ûr, 'Alî Ḥasan, Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1988.

<http://kuran.diyaret.gov.tr/Kuran.aspx#12:30> (03.07.2015)

<http://kuran.diyamet.gov.tr/Kuran.aspx#12:30> (03.07.2015)

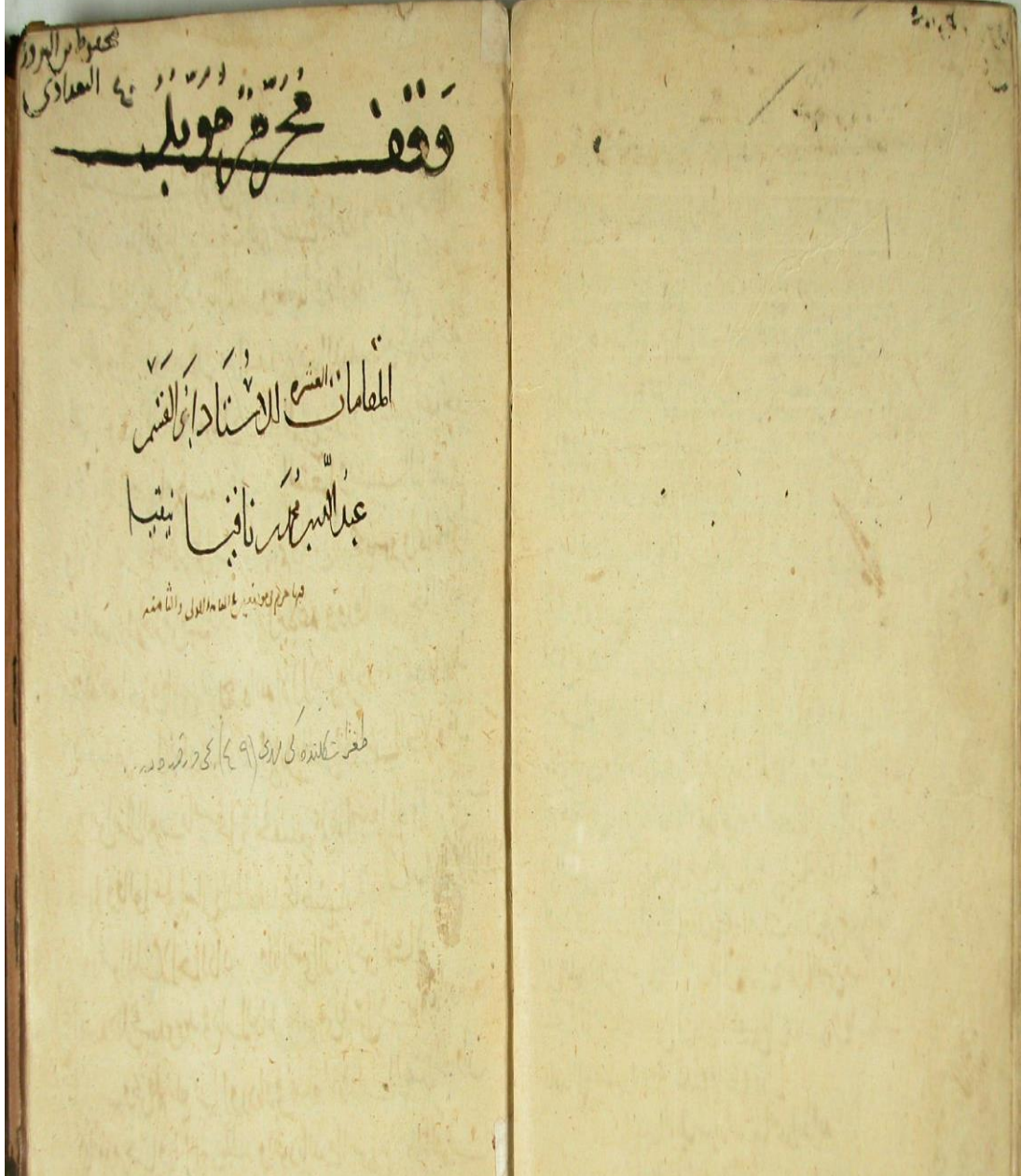
<http://kuran.diyamet.gov.tr/Kuran.aspx#35:35> (25.07.2015)

<http://kuran.diyamet.gov.tr/Kuran.aspx#55:46> (21.07.2015)

<http://kuran.diyamet.gov.tr/Kuran.aspx#19:73> (21.07.2015)

EKLER

EK-1: MAKÂMELERİN EL YAZMASI METNİ

بسم الله الرحمن الرحيم
 قال الأستاذ الفاضل أبو القاسم عبد الله بن محمد بن أبي البركات أودع هذه حكايات
 أحسن العارة فيها وهدينا القاطر ومعاينها وجلبها على البلاء على
 سامعها ورواها وفلسا بعض المنقذين من هذا المذهب في مثلها راضية
 الخاطر وحرى بالقرحة غير نال حبيبها المدي ولا رايده السور لها غير أحد
 مدي وإنما أسميا باسم متعار على عاد الشعراء في تشييب القاصد
 والحكاية وضع الحكم على السنة البهيم واليسر لك المحضور وإنما هو طرف
 في العبارة والحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله
 وقرنه معاجد وكان عباس رحمه الله اذ لا كثر مراد قال الحضور يري
 لاخذ طر من الاحاديث ما تقرر في باب المحضر اذ استعمل الكلام وقد
 ورد من أمثال العرب ما يستعمل في الحقيقة على ما استعمل له ولا يسمى
 حكاية وقالوا على لسان ولد الصبي مخاطبة اياه فوهوا مواساة الا بالاكاه
 ورغموه بالاكاه والاكاه والاكاه
 اسند ذلك محمد بن يحيى في كتاب الكامل وهو من نفس الكتاب وبه اعيان
 الحديث وحسن لم ينع فيها اوردناه في هذه المقامات وهذا الحديث
 كما قدمنا فيها اللعب للجد ويعود بالمدح المسمحة من خط القول
 ونوع البه في بعض ما بالاجز والعقولة والى الرعية الله انما الله

النجادة

لطفا منه الاولى

حدثني بعض الدابة قال سمعت بعض جاريه في طراد وحده ضافيد ارض
 موحشه الاثر وانا على جناح السفر والرمال ضايقة والهمام
 راسف وقد صنعت الرضا واول في شعوره الحرا وحتي
 جصا لشقرة الشهاب لا زهر لانا خلعت عليه الشمس والما
 اولحمر جربالها فاعجبني طيب المكل فربلت على الحاصل ورفرت عقدة
 بعض الغصان وحسنت الالم ضماوي والاسل فحلبه النضا غان
 ناطي فطاح سمعي نامة ومطرن نامة وسامه واذ القاصد قد اجتر
 صبا فحسلا ويونسد ممتلأه

بادر ضبي لكاف اللوي حتى لا املنا غفر الهمي نبي
 ظن برحى لشر او سطر الملا وبن يعين فاص المبرمي
 ثم اقبل الى الماء وجيا وكب على زاده فاوري وجعل ضم ناره
 ويرخر اشعاره فقلت وشكان ما برزت ابا احسل اذ ماة وفت
 صلاه فقال لحي رسته حرس الضمان فقصي عليه طراد العشار فقلت
 سفيه من الضوم صبت به منذ اليوم ولا واما حني اعلى قنار
 فتردهما واره في ارنه فحيد ارج حبيده يفتح اوداكا
 وبها ففصحها وادراكا فوري منه ورده عن زاده وقد كنت
 نفضت عن الزاد وعاني وحيم او عمرة واحتشاني بيداني

طام الغصن

فقد وقد علمت مع منتهى سعيه ليعمل على عمل طوعا وكرها وليس من فضله
في بلادنا فقال له من طعام الاعراب وقد علم ان النبي صلى الله عليه وسلم
يعمل الاعراب والله ذو القابل

لا يسقط اسم الله واسم الله واسم الله واسم الله
وظل كل نصيبا لاسفل لعله في كل الامم والديع

ثم اخذوا شئنا فاولسها ومثل معلوم فيها

انك لو دفقت الف بالامم لما كنت الصبيعي بالواد

فناول منها هبة هبة ولوية شهية ثم تناول الاخرى وجعل يسلطها
ويشير قول الاول في

شديد اصغر الكسبي كاسطابورس طيبه وسواك

فذلك الشهي عن ادم من اخرج الى الله شابه في فتح اكله

فلما انتهى من اكله قال من اكل من الفوم بيت اللعن فما كان سواك ودافعت

استجاره وقد جعل من اللاديه فاضرب عن المراجعة ووزي عن المراجعة

واراد الى الله وهم اللاديه ما الشاد اليه فقال له لا ينبغي بوع ان يغلبه من

الدول بل الحد الاكبر احي يسكن جمعت الله الاحرام بنى الامم

فقلت الم شتر باله وارصيت على مقالهم فانظر بك من شتر

فقال انك لعل بالعتك او عنهم فرائب بعض شتر قوم بعض اوكه

وفرت اخر له ما لاه الا في انست جلله واكثر طعامه وسبع

لكن تامل الان قال الشاعر بان الذي حنن طامع الكلبان حنن الجرب
راوا كجيب لي عظيمه كانه فرب قال الجرب

حط على ذوقه ثم لم يرجع الى ذوقه ولا مفره
يقال عار النرس بعير اذا النطرس من موطئ عار فنته السوط حننه لداضه

المقام الثاني

حسب بعض النقاد والرحم السباح الشان وقد شغل الطامع بسره

وقضى للمناوحه والخله داعيه الى السه فلامنت في بعض الطرق

مغر صا اليه اللوح حتى ادركه الدري والاضه واستلم الجود كاصه

تجست حساميا فتولدت منه كمنيا واذا شغل وطهر لم يسمع منه

بسل النطر ولا فعي اليه من الشترت لا ضافي الوري يتطار من

شواطئ الشتر تارة ثيت باجمعه شامس بطار وتارة يعمل باربعه

كالسرحان منظر فالك من الحريد ونعم الحاله السبح على الصعد

حنست له حتى اصحر وتبعه على الكار واداره قد اقم منار لطل

البلي وسفل النري لا ريب فيهم ربه ولا رحم لهم ربه فحوالط

الاجان وحمر فدا وسناهما وشنتها حتى وقع على عاصله وادرك

ذئبي ليله فرائب منه العجا العجا سنى بالانجار والرب

حتى وصل الى الباس في ذلك القعر الدرس خيد من صرخه ونبرة

على صنيح وسلب الكفانه وحطم ارانه ثم علا لاسبه وتناول حجر القصة

وهال عليه التراب والاحجار ولي حى حال الجدار فادخره العسر والظوف
 فعلى المذنبه فاناف ثم رفع عيني فوجد كرو ورو ووعظا وشعظ
 ووصف الدنيا والها والقيامة والها والنا والنا وعلها والحد والحد والها
 فسمعت بالقوم والى ارضى الرب النعم وقد هربى فوالله والى احباله
 كل ذلك وانما له لاعم مستغفر ومستغفر دعه فلما الجدار من قلة المسجد

فحين اليه وهو يشهد
 ما ينقص الكلام من كماله
 ما جرت نفع الى اعماله

ثم اتبعه متمثلا بقول الاول
 ذلك خير من الشايط في شئ الشمال الحقيق والنفعا
 فانظرت معه في سلك الطريق وقارنته كالرفق وقلت يا عبد الله لقد
 رايت منك العجب وانت بهذا الادب فقال لم اظن على فضولك منذ الليله
 فماتك من ربي العيله كل امرى ايمانه ساج فاستن بسنة الله عليه
 ولا تنك ما رايت فانها العنيه البارده وبيان معرض مستغفرا وخرج
 خفيا وقد اصابني الشرحه اظنوا في احياء الارض فقلت وكما عني
 في استخراج النبات لا ينش الاموات هال لست بالنا وبل الهل
 مني يا البشلى لا سمعت به لم اعصل وهو يقول
 انما ارجع الله في حاله الا اذا خلطت في سلاله
 ما ادرى في البلد اهلاله لست كمن عرج من خياله

الوزن

تفسير الفاظ من هذه المقالة

التي تحتاج الطرف وهو المقلوب يقال قلعه ولتسمه تحت القسم
 كلامه الجاني في المثل اذا اراد واسعه التي خفيته لئلا تبهره
 القسم وقال الشكر و ذكر ثورا
 تحفي التراب باطلاق ثابته كانا وفعها الارض خليل
 يقول هو سبع حسب بقايمه لاس على الارض الا لخليل الميم وقال
 احمر ودر الخ اذا عصبه راسه الفليس يدى في هذا الكلام مقسم
 وقال ذو السويه

طوي طيه فوق الكرى حين عتبه على رهايت من حنا الجدار
 قبل الخليل الذي تخلص به شبيهه روعا تخلص طار
 الذي جمع الوه وهي المين الاراد النايوت المحنى النباش من قولهم حى
 اظهره في البعض ان الساعه اتيه اكراحتها ليعم الهرة اى اظهرها
 فسمي بذلك لانه شرح الاكفان من القهر ويظهرها وال امرى القيس يدركها
 خفا من انفاقهن كانهما خفاهن وفي سحاب ورك
 اى اظهرهن دو مع الذي في قوله دو سمعت قال الشكر
 قال الماساى وجبى وبى دو حزن دو وطوبى

مقامه
 حديثي بعض الشاميين قال سميت العراف بعض السنين فانهيب المدينة
 السلم والنفقة صبحه الغلام خلت فضارحها واسواقها حتى شئت المطهر
 عن ساقها فاما الحكم الاعتراف الى مسجد حراب وقلنا نرج الطوى حاما
 وطوى الى السجل معاننا فقلت لصاحبي اساعدا فامتنع من روف السهم وطلع طلوع
 النجم صلاوة شخصنا الفاعل ايام البره والحياء فطلع اطارة وسط ازاره
 واطلق بينه وبين ساره وهو مص وحس وجمع ويقصع وكان في الادوار
 فتمتبه ولا يوق سهم معسور فقال اهازي لتشتت الجرار وسو الجوار
 وهو ينشئ رلا يكل مرلاهما شبه الجار اذا فعل من لك بالوطر الخاص
 وجامع ولد العاصم دكن القوطه والواب جبرون وحنث حنث
 مبسول فمع ذلك الشعر راسه وصاعدا نفاشه وانتمتع روه من خبزه
 الى خبزه ثم قال واني لك مفرع ومثل بقول الملسوع
 لقد كان في اهل الفضل والادب الغضار اول الغضال للسر انبا
 وحصل بعض عن تدويني لوعته وسند عن نه وصول واستوفاسي
 اليك ابدا وحنث ناعلي شنه من راء او وصا تاسفه وتلهفه قول
 ووافي هتض المسر والصبر لاهل كل الناس عزه وجور
 بما ارجو ان ارام ام حلا ووصف حنث الاصايل والعلل نور واما الهل
 حتى غريب في ناعه وتشفقه واطرب بصاحه لانه وسقطه

٤٤
 وعاجا فاشد قول الاعرابي
 فذرا طلل بالخيل وقد روي ملك الخيل بدار
 الادار لم تدرى فسر الخيل امانه وفقر من المبردار
 فانه لقد حنثي فقال له وساتي حاله فقلت له فاهدا البشر من الدار
 والرهو السار والعود معنا الى البلد والاحق بالاهل والولد وجعوا به الى
 الطعام فشا فاعل العام حنثي اقمنا عليه حنثه الملبه واسر عن في
 الحيه فاولاه دنوا من الطعام فضع على سواح حصه وخرج
 قصه ثم حنا على ريشه وجر من سريه واحط اعينه وحمل
 برقعن القطنى ولهم لظي واختبأ اهل وولده وسلي
 ارضه وولده وما زال غنه القمه حتى فاته من العلى ان لم ياتل
 ثم دخل الحمام ومن معه صلاه الطهر فنهض ثم اذناه
 الدعر وفعله واشتد وما لنا من الراد الاعضا ما العج غرنا
 فحنثا من همد وهيم اليوم نطبه فاداهو السبرى صرنا
 الله على السلا منه نفس من مواضع
 مبسول التي تقول وقد حنث الى الماديه حنث اهدى الى المود الى سدى
 لنين كحل الادواح فيه اجل من صور منه

ولم يسمع الاطمان سقن اهل من عمل مؤف
وليس عبايه ونقر عيني اهل من ليس السهل وفي سكر
الكلية وازي لا صرع مثل اهلهم فاله ملل مال
ان عمر ونسبه للبهجه انه انت القبر من عمره
عند شمس سعاد ريد ساه يروها فهاه قومها انا حتى
الحرب سها ما غار عليهم في جيش فقلت به فاجرت اليها وكان
يعومون اعجابا به فقال انا من ملل حنت ولا نصت وازي لا صرع
ومصرع هو عند من صايرها ان يلقب به فقال اليها اي شيه
اصدقني فلا راى المكروب فقال قلت انا ان صدقتك فارجع ولا
اخذك لاجيا فزمنت طمته وطمها وطمها من انشالا يعال
جود يديه ادا استبرها الاخرى فاكل والشاعر
اذا ما شى مع سهاوي فلا حبل عسل جردانا

مه
حسني بعض الاصدقا المار من سفي الرواء قال الصفت
ليس له من اللباب والاني صوم العبال فزمت جمعنا الطعام

وايقظ مصباحنا الظلام الى سابل بالباب سوخي بكلامه الاثر
ويطق لسان الاعراب ويعد على غريب اللفظ ودمرح سواله
بالوعظ فلور برل شهب في مقاله ويصف سوجاله وفاته عباله
ولحن سركوت عن جوابه تعود عن ثوابه حتى طرف
الباب بعصاه وجار في نداءه وقال يا اهل الدار اما تعرفون انا
لله وانا اليه راجعون انراهم شهود ام رفود عمواسا
اهل المنزل وجباكم الظلام المضل وشهد لكم الضيا
المخفل انا الفقير الممل انا والد المعلن اعسو السابل
المشلي والنزل الاعمي ولو يفرق النمره ثر عصته العبر مل
ذلك ولحن لالحسه ولا نبيه ثم عاد الى ندياه واضرب
عن بكابه فقال يا اهل المنزل نعمتم مسأ او طتم ثنايا
بنى الانعام وبانقيه الكرام احبوا اسأكم عليم انوا لكرم
فدا كقر الدجا وجرد الدل على التري واما طبت الحوم خزاها
وكسرت على اصارها واصطرم اخرج في قلبي والوطن في
الحانب العزى فاما سمحي بالرفا وفصحى بالرد وانما اسل
نافها من الزاد لا تشم اكأ الا لا نقص مكأ الا لو من نثاره
اخوان كقتيل النواه او كايها الم القطاه العبر اعشها على يد
نجيب منهم ولو كفته السهم او كفته الجفن اعشها
ولو كسيت الطفر او نجيه النغري اقل اعطاويا

ارباب الشياطين طيبان الجسد بادي العشاء عريان في سر باله
 المهرق الطوى للقم واجمع القم لا يصينه كالبغائر لم يطعموا
 لما كاد نلت هالدا كاعواد الزروق وكاسلال الشرب
 شبح الالوان عفا الايدان فيحون الثرى ويتعاوون من الطوى
 لاله فان الله راجعون انما استغيب الذين سمعون فقال صهي من الجماعه
 لورث فيل قال فيل الذكث والزعام لقد نعت المشركين
 فرحته وردت عليه وهيت بالمبادره اليه فقال عارسل
 باهدا وحده قوله تعالى واما الابل فلا تسهر وادفع بالقوى احسن
 ولعود بالله من سوء الفدي ومنع الشبه بها احدى الكثر شيائيه
 لفظتى خوك ورعبه وفقتى عندك مهنت حاجا اليه لا وقع
 به فاستجاب لفسده وقال خادمك الشاكى والشدة قولى اعصر
 الهوى ارفع صغيفك لا يجربك صغيفه بوم فادركه العواقر فلما
 تخير او يلقى عليك وار من اتى عليك ما فعت بهد جزا
 فقلت فوالله ترعمر انك اعنى مبلى واب صمخ البدن من الرض
 سليم البصر من الصر فقال حسبك عجمى جناي وبلوى عجمى
 فاصحكنى قوله ورجعت عن مدروحه واسند عيشة سبام الطعام
 فتناول من العلام واذ هو مستبط سلا فالتقط الميم او كحشا
 المززم فاودعه ما دفع اليه وولى وهو يمتدحولى لغزوعن
 لقد عدت خلق الثياب مخفف الزيل والحراب
 طبايق خلق الالباب نفسير يقالفت
 وانصت تعرفون الله فمعها القيط ما ينص من الطفرة فالشاعر

٤٦
 دان اس من نها جانها مسط لذي الافق من حص
 الترو وفتت ضعيف التمه مجاده الطريق الذكث والزعام
 من اسمها الربان مقامه
 حدى بعض الجواد شعبي سواد قال مسا ناني الله الطما
 من ليالى الشنار الح من اهل الصلي البير بعد صلاه العشاء الاحمر وقد
 قصت قطر المسفل والفت الى المنزل وقد هبت السهال اللاح والحر
 القامس والناخ وازر الليل وعطا وامتد الطلام وسطا
 فانهب الى قصر الولد واد انقضى في فناءه وبل ناره
 بهن النامل وناره بعد النمل فانزوت الى بعض
 وجأت الى النعوز باي القران واد اسواد فقبل كالحجاب
 المسبل او السيطان المشعل فبدر الشخص الله والى عليه جعل
 يقبل اعطاه ولسف اطرافه ويقول ايا المسبل انا المسبل
 فذلك نفسي وماى وعزمى طال ابطارى وهنت ابطارى وعد
 على الحذر والاشفاق حتى حرت سواح الدلاى مردفع الله اشيا
 فالكه وحل بعد فادله لحوال الاسود بنجر ونول هم الرعب
 والارهم الخفيف وهو حصص لده ولساول بديه ونول فاني
 حيرى وصعيف ولو سبت لفتك شرف ذا التيب الى مسكر
 ونقص ولم يزل حتى سلك به بعض الغيطان وانا سلك ليل
 الحان لا اعرف منها ال ابل من السور ولا الفاعل من المعول
 حتى طلع احدها السبح عظامه ونول

بالام من خلافة في الواح قد ابدلت سلاح
 عضع عند طعن الكلي وعند تقصف الفكي الفتح
 فقلب منسجما له واسر له بالبحر في رايتهما
 فقال غير مطر طفا ولا نمان الى الحيا عطفاد عظم من السرا عفا
 ونص غير مكرت بهل عول المثلث
 من راقب الناس لم يضره كاحنه وفار بالطيبات الفاكه
 تفسير ارز اليل الشدده وعطا اذا طم العطار
 راط وهو بطر الارض الواح الجاحر بين السبين اليرت قلب
 بشارين رده **مفاهمه** وذلك عند فاحم النهار وانا
 حذنا بعض النظمين والكلت عص البساتين وذلك عند فاحم النهار وانا
 خارج الدار وقد منع البرجانبه وصرت جنابه واسهل السع وجب
 الار ومع واد ارجل في طر راطبه ولس بدنه باطبه وهو ملتحق من
 بتره بانواع الشعر فاجملت منه اشد العيص خوف من حماره القيص
 وسكت وجلست فاملتي حتى انتت واعترف عزمي الكاس
 مقياس وتتل بول الاخطر فاجبت عا مقبولة حين تكل
 لم يصعبها حتى ادهتها وماك ونكها فقل انار جل من احبار الكلام ومن
 له نظري الدرس وقد حضر علينا هذا الشراء فقال ما عول في هذه

الحاس وجل الماء والخزفها الثقلان معاً لم يطل احدهما دخل
 في الآخر فلا حوران يطل احدهما لان هاهنا حمر او ما
 ولا يدخل كل واحد منهما في صاحبه فمصدر اخل في نفسه
 وانما هاتان وبلا حلاط ومع النغير والاستكاه ولا
 كون ولا فساد الا بالسيكاه والطبيعه الثقلان احدهما
 مستغله على الكون والفساد والاخرى معرضه اجزا
 لذلك والاسنان مركب منها وهو يحوي بالنفس الدائمة
 بالنفس المتحركة ويعلم الاشياء بالنفس البره والنفس الاجسام
 منزله الصورة في الهيولي وهي الحركة الاجسام وهذه الخمره
 بحركة النفس وهي فليس لكل نفس
 جميعه الاوصاف الا انهم قد لغوها حوهر الاشياء
 تدرست كاسه وسماود وسواسه فعال والحركة اول
 كون طبيعي ولها معيان الشوق والفعل واخذ في سبط
 ذلك وفي نشره وشرحه وفسره والعلام على الكلام المعاني
 الكيفية والاسماء الفاظ الغور واسبيه ثم قال ما احسن قول الفاعل
 ارسل طوطا الس انما لم يكن للانسان ان يبعي شخصه اساق

الى ان يفي بصدورهم وذا ما يقصده هذا القول ثم لم يقع بالكتاب
والاداس حتى اسد قول اي نواس

باح لساني لمصهر السر ودالي قول بالدهر
وليس بعد الميثاب مبعث وانما الميثاب مبعث العفر
فواغني ما انتهى اليه من مذهبه وساني ما رأت من شو منقلبه وقد
استولت منه الحجة على العقل وحزرت من الدواب والنمل فقلت
يا هذا يا بال واللال والاحلى خارف المجال وما الذي تنكره
امر المعاد ويعتد على فساد الاعقاد والاحادام اجل المعاد
الى البلى وتفرق الاجز الى الترى وليس الحجة لاسد البعد العفر
والاصح لار والبيضة لا تفرج البعد الفساد والافعال الى غير
ذلك من الامثلة الطاهرة والشواهد الدالة ثم تلت عليه وابه
الارض المينة اجيادها واخر حاتمها حفا فمده بالكون الى قوله
نعل والقرم قد رناه منازل حتى عاد العرجون العدم فاعترس
مبادر اوقال ما معنى قوله لا السم منى بلعها ان تترك القمر وفي
اوان كالحافن يقع الادرا والالحا ويرى للسوف الشمس يكون
الادرا الحقيقى فلت ههنا وانما هم المناوش من كل مكان بعد

مما

وعانت

جففت شئ وضاعت عمل اشيا انما الشمس لا تدرك القمر
بقلمها وانما هو سرعه مشير به لها وذلك بمشاهدة الطائر من
ونقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين هال على سلكها
معنى قوله تعالى ولا الليل سابق النهار واما الدليل على احصاء
النهار بالسبق قلت المراد انه لا يدب عليه معنى صاحبه ولا يزول
بضاهما عن نفسه فكأنه قال لا الليل سابق النهار ولا النهار سابق الليل
وبانت احدي الخملين عن الاخرى وهذا مذهب من مذهب العرب
كلامهم الذي نزل به القرآن الذي لا يابى الباطل من بين يديه ولا يخله
نزل من ختم جيد ما ان السابق من النهار واقع لان الله تعالى لما
خلق الشمس اوحد النهار بوجودها ولم يكن الزمان قبلها يسمى ليل
فلما وقع الاجاز والتميز عما كان النهار والليل واستحق النهار السابق
لان الدليل منه قال الله سبحانه وتعالى ان يركب مد الظل ولو
مشا لعله سادنا ثم جعلنا الشمس عليه دليلا فقال دعني فخر
للكلمين واذا قبل الشمس ولم يزل يعنى كفه حتى قال به سره
فموسد جانبها الوحشي الى العشي وجعل يطلع ولا يخرج ووسلهم
الحبايا الى الرمايا واقبل الظهور فقال ما فعل البشري ههنا ما اظن

تلقا

الفسن الامن عبد العيس لفسر التبع الظل اسماعيل

الغاطية العرم والراعر

ومن تعاجيل خلق الله غاطية مخرج منها ملاحي وعريب
البحري راس الطابع عند الفلاسفة والفسن من كلام العرب الفس
الافاض اخراج الخ من الدر والدر الذي صلى الله عليه وسلم لم ياله تنفع ولما
عبد الفس وفيهم يقول اوس ابن حجر التميمي
يعلون بالقلع البصري هاهم وخرج الفس من تحت الزوارب

الذمار البان وول الاخر
وعبد العيس مصغراهم كان فساهم قطع الطباب

فالنصر بكم في ذلك مقامه
حدثني بعض اهل الادب ممن تعمد ارباب الطب وروى في
العب قال خرجت من الخريف مع الف في صوف ثلثا سادس مطر
وسعدنا خدام منادب وقد شرب السماء مطارها وهنت
الارض بخارها وزيت قال وقد فرطت الجمع في احوالها في
فلم نزل خلس الطريق الى القصد بخادر صجبه قزير وغد وسباق
مهمل القطر ولب الى الفرصه من الدهر حتى انتهينا الى احدى مظهر

البلد وما يشع من احوال فجلت تصيح جملها وزهرها وسنق وسوسنها
وعلمها ونظام من شواها في مسرعة فتيق وعبر سحج ثم دعنا الى
مظلة عمامة تلتار عماما من اربعة فتبوا انما بها حسنة الحسنة من
القطر وبفسن لحاظنا الهما المزم وبصل السما عناق وب الاطوار
ويجوز القاسمنا تقاوج التوار وانصنا هناك جردوا كالا من الجبر
او السيف المزم وفتاوا لما جصر من الطعام صجبه العلام وفيها اربعة
من المراج فاطلعت الخوفها في بروج المراج وجسن مغيبا الله ولقد
لغنا اهنه مسد ظمنا المرب والمزموم وعرضا باليدى الهوى
اذان المزموم ثم اذنا كور من الملام ونظمنا عفو للمنادم والمجاد
فالتيا على السوار والامثال وتناجينا بالسر الجلال رضاهنا الجاد
اوطاع الرضا والتنا على امانا المواض وجرينا في مبادر الانس
وكاننا من ونا في عرس فتنا تحت خيل المرح ونشردوا ووس النوح
لا تحسب الدهر يشعركم كنا ولا يصل رفته الى صفارنا حتى طلع
علينا شخص من البشر كانه قطع حجر فقل الوطاة دم الطلعة ناسد
الساعة مدموم السطر على قدا الفرسه العراي سطر الى السبيه رجلي
للبنية مابل القصر وادي القفر فتساردا ندر فقيده رايا الى الارض
بعينه فاقبل السباك لسيلا جابه الليل سطر المناشد او قبل اشاطنا
صبرا وخرن سجد من قبه ولسر ح الى السبه و سبه لم يلبث
القصور بعنا بالو صيد وكن لا يلبث فاشار بالسبالة وهو مهور اللام
مستل الاسنان سحر اللسان ورددنا حرا طلس مقعاه

لا تشكروهم سحر فلما اللهم غفر اقبال الذي اقول بهم سحر وحول

نجاهه السائر السائر

هذه دعوته الى الداك

وحمل في السناد وسعته في الشهاد وعظم في موافقه وحلف من اعلاه
وهو ادبه فساله احد الحكماء عن ربي شعرة للردف ام الحمد وعن الحجة التي
سأيد بها الحمد وام اللوحية فلم يفهم شيئا مما حذر به ولم يعبد
عن طريق جهل وذهابه ولم يزل يلا قلوبنا غيظا ويعبد فعلنا قضا حتى
نعصا من الطاهر من الهديان وقد ورد على اسمنا من نفع الامور على
ابصارنا من استغفاله وجعلنا تنافس طوبى المنزل وسدا على الاصل
وليس القدر الهوى ليعطى في الحرم وكذا ان نعه السمر الكرم

ولكن لا يشترط فيه تولى العظام من حيث لا يدري
تفسير السناد في السعوط عيب بل من قبل الروي دار فافقه
وكبرياص ودر لكانت العافية الموصفة مع احسن محرمه ومن ذلك
احلاف الحركات قبل الردف فافقه مع الشر والصفه واختلاف الاسماع
ويورد الدجيل والسناد في السناد المذكور هو اختلاف الحركات قبل اليا وهالك
تسره الدال للردف وفيه ام للحن يد من اجل ان الحرف المسد جواز
كانه شيل عن اليا المسدده اهي روي ام روي وردف ولدا الحركه هو

الحركة قبل الردف الوجهه حره فاقبل الروي

منه

مقول

المعجز وهو يد بالاسم الاعظم ودر اع العلم باسمه وكرام انتباهه وحصص حتى اعترف
ولانت فافقه فغير على الجدة فصرعه وكاد يفوق فنبهه ثم صغر لاسه ونظر في الط
وجعل سبيل ويستظن وحشر الباطل فخلق وقد اجتمعت جماعه الافراد
بالعلم فقال المخرج الطلعونه الابعس موزونه فلم يبق احد اعطاه وهو يقو
بشي من المبلغ كذا في ربي حتى اجترأ اصغاف مطالب ثم قال الساعده الساعده
لا من عينه ولا من ادنه ولا من انفه ولا من فمه بل من ذره اظف وسبح جمعه
وقد انتهى مسد فقام ونظر الناس من الشيخ غير عديم فمثل يقول عبيد
الفتح بما شئت فقدر بل بالصعق ودر دج الارباب
ثم قال عت يسكر في حذر دله الحول وعذيقه الحجب فاداه الحبيب السري
تفسير العالم الدار حول القمر وهي هاهنا حكاية عن خلقه القوم ان
المنافق في الغنى والمتابعه عليه ومنه قول الجسر ان علما الزاد امر متابعه
عليه الامور وقال النبي صلى الله عليه وآله لا تتابعوا في الكذب شجاع القران في الزاد
رجح الطير فقال الطير الزوجه البر الزاد والطيرين الحب من الحيات وهو الذي
ظهره حطان قال النبي صلى الله عليه وآله اقبلوا هذا الطيرين والابتر كاهه صلى الله
شبهه الخطير على ظهره فحوص من حوص الطير والطير حوصه فقلل جمعها
مقامه حدي بعض الكتاب قال جفرت مجلسا من مجلس الشرايف
انظم سحره جماعه من الروايات انكبه بخوم الصدا وشكبه في شقه طام
دميه الحار بمهمه في ما السباب ملحه الثمر والافئان موصوفه بحسن
والاحسان كما طربت الشمس على عذائهم فحلت عليها خطه بما اوتوا وكاد ما
عاشها فحكي ربه دموعه مطرها استنزل العشم على اصدعها وسحر العزم

فجاءوا ولما دخلوا في حياض البحر...
والاديب...
نقص...
بالقول...
المصباح...
الاخفيف...
واذا...
بصنعها...
فلما...
بحجم...
طعنا...
خدمتك...
ماذا...
قاله...
فطرب...
تقال...
وعنت...
عبد...
ويطرب...
الختار...
في...
فقال...
مدى...

وقال...
ولم...
يطرد...
فانتهى...
عجائب...
فلما...
والاماني...
قالت...
فجعل...
مرافقه...
يدها...
قد...
عني...
الديه...
الكرام...
يصبح...
اطرفت...
تعال...
فمن...
ايها...
ولاد...
فمن...
الداله...

بالادب والعدل عن وزن الذهب فاقطع الاذان بحسن من مفاوضه الاخوان
فقالوا البراري مغل وماصل من انجلك فاعج الان للجنس ما طفق وصحة فقد كثر
وتفرستك جليسا ابسا حفيف الطامعه ناقق السلعه سترخ اليه من جذاذ
على اهد المسر لنا فستطرب معشرته وسماقت صحنه فكل حديد له ولكل
قد تم بسنه ففرغت قارعة الطوق ورميت نظر السوريق واذا ابرجل سخيض
طون نزل الحن عليه مقطعات مسهمه شتم نخيصة معلما قدام اليه صبيه
بهرور منه والانس معنوكم على العتبه وهو مضى على سبيله ويدوهم
لمجده ويعون الهم وسجوا بعد الذم ومجفا خصون اقبنا الله باجما وقد فوهم
بالنواظمت انا علم على الرساله وبعث الصادق عن واضح الاله بياكم وهاها الاقوام
استبارل في حله لوبه وصيغه فوميه فقلت احسن اليه وحططت الحنيه
صاحبا الذي لا يريده بلاء ولا ينجي به هو لا ثم ذنوب منه فقلت برسول الله خيرا
من انك فقال ليك من كجا نبذك هل لك في المصير الي نفسي من اصحاب المير
على سر بر صونه تخرجين عليها شفايل صوف عليهم ولدان غلزلان صواب
وكاس من معين فقال حي البراري ومعد راي اليهم اسكت وفهم بحث سر واستبعدة
حتى مثل بعقر الدار فرفع عقبرته وقال انا الذي الشكرى من جسم او غير
سفعيل في الحشير اسفك بالكوثر الجحيم من سفة فلك احدي الكبر
لواحه للسر اما انكم خسر في محكمات السور وفي اشتقاق القوم
اي تقسيم المضرى وعا نزار الابر اليك بالسدر ومعجزات السير
ولا مشير مثل النجوم الذي يكم بتم ظفري اذا التبعتم اثرى
ناو طعنا رنا انسابها انزلت والبغيا الرسول فابينا
المس فكان واسطه نطاهم وحلى اسما علم وانصارهم

قال بعضهم اها الرسول بلغ ما انزل اليك واصدع بما امر بالحررك فقال اليوم
خبري وعد المر فقالوا انما نقول في قول محمد صلى الله عليه وسلم لا يبعث الله نبيا بعدى فقال العبي
لاى من مصر هذا ناو بر الحبر لم نزل كتابه وخاوزه وهو سرح الجواب درج
الخطاب حتى قال فابينا احاشعرا طهرا شيا من معجزاتك وبرهنيك فقال
اي الجبريم بما في قوسكم فاعمدوا الي كورسكم فقلنا انى يصبر هذا جحد
ونا طله جفا ثم احذر كل منا كاسه وهو منسوف الى ماله كرو قال الودعا
اخاشعرا فقال في قوسكم الى كداب يهض فاستبوا الباب وشعلنا عده الفيل
والاستعاب فكان اخر العهد به وهزله وبعده فقلت من هذا العله
السميصل اعظم الشخص المطعاب قال الثبات القصار ولا كلف لابات الجبر
مقطعان لقصرها وقل انما الثبات للطلوع سابعه كاسا وقصارا وكانت
ملا ستم البرط الاكسيد والارديه فمن لم يلبس ذلك ونطع ثيابا فلبس
المقطعات المسهمه الخطة وهذا هو اسمه ايضا الحصة لس السود
لعل ان قال الاعشى
اذا جردت وما جاست حميه عليها وحر بال الظير الايض
شبهه شعرها بالخيمه قوله فاما لا فواهم دعاه الحيمه ليم اى جعل الله
الارض فافواهم كما يقال فيك الحجر ويصيح الاله وكجوه قال الشاعر
فقلت له فاه الفيك فاهها فلو صر ارى قارب ما لت حادره
اخر المتاع والجره حرمه ولا لعل سدا لجرى والرا طهر
وكان الدراع منيها هو ملاس حامر وعلم حرا الا من سدا طهر

فعل الحرف هو ما دون بابت لا فعل الحرف طرقة ما هو اصل
 ما دلت السبابة ولو فعلت هو عمل
 العرف في النوع ثم فصله الى اربعة اقسام
 الفصل الاول في الالف لم يزل طول الف في دليل
 الفصل الثاني في الباء والفاء والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثالث في السين والصاد والظايم اربعة اقسام
 الفصل الرابع في الهمزة والظايم اربعة اقسام
 الفصل الخامس في الواو والظايم اربعة اقسام
 الفصل السادس في الياء والظايم اربعة اقسام
 الفصل السابع في النون والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثامن في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل التاسع في الذال والظايم اربعة اقسام
 الفصل العاشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الحادي عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثاني عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثالث عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الرابع عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الخامس عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل السادس عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل السابع عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثامن عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل التاسع عشر في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل العشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الحادي والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثاني والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثالث والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الرابع والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الخامس والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل السادس والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل السابع والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثامن والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل التاسع والعشرون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الحادي والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثاني والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثالث والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الرابع والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الخامس والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل السادس والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل السابع والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثامن والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل التاسع والثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام
 الفصل الثلاثون في الدال والظايم اربعة اقسام

مَحْفُوظُ بْنُ الْبُرُوزِ

الْبَغْدَادِي

40

وَقَفَّ مُحَرَّمٌ مُؤَبَّدٌ

الْمَقَامَاتُ الْعَشْرَةُ لِلْأُسْتَاذِ أَبِي الْقَاسِمِ

عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ نَاقِيَا نِيقِيَا

فِيهَا حَرَمٌ فِي مَوْقِعَيْنِ بِالْمَقَامَةِ الْأُولَى وَ الثَّامِنَةِ

طغرا شكلنده کی لری (49) نجی ورقده دیر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الْأُسْتَاذُ الْفَاضِلُ أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ نَاقِيَا بْنِ دَاوُدَ هَذِهِ حَكَايَاتٌ أَحْسَنَّا الْعِبَارَةَ فِيهَا وَهَذَّبْنَا أَلْفَظَهَا وَمَعَانِيَهَا وَجَلَوْنَاهَا فِي حُلِيِّ الْبَلَاغَةِ عَلَى سَامِعِهَا وَرَاوِيهَا وَقَدْ سَلَكَ بَعْضَ الْمُتَقَدِّمِينَ هَذَا الْمَذْهَبَ فِي مِثْلِهَا رِيَاضَةً لِلْخَاطِرِ وَتَحَدِّيًّا لِلْقَرِيحَةِ غَيْرَ نَائِلٍ جَفِيرٍ مَا لِلْمَرْءِ لَا رَائِدٌ لَا لِسَوَامِهَا عِنْدَ أَحَدٍ مَرَعَى وَإِنَّمَا وَسَمَهَا بِاسْمِ مُسْتَعَارٍ عَلَى عَادَةِ الشُّعْرَاءِ فِي تَشْبِيهِهِ الْقَاصِدِ وَالْحُكَمَاءِ فِي وَضْعِ الْحِكْمَةِ عَلَى أَلْسِنَةِ الْبَهَائِمِ وَلَيْسَ ذَلِكَ بِمَحْظُورٍ وَإِنَّمَا هُوَ تَصَرُّفٌ فِي الْعِبَارَةِ وَرَاحَةٌ مِنْ تَعَبِ الْجِدِّ إِلَى مُلْحِ الْبَلَاغَةِ وَقَدْ قَالَ بَعْضُهُمْ جَدُّ الْأَدَبِ وَهَزْلُهُ مَعًا جَدٌّ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَحِمَهُ اللَّهُ إِذَا أَكْثَرَ مِنَ الْجِدِّ قَالَ أَحْمِضُوا يُرِيدُ الْأَخْذَ فِي طَرْفِ الْأَحَادِيثِ كَمَا تَتَمَرَّأُ الْإِبِلُ بِالْحَمَضِ إِذَا بَشِمَتِ الْكَلَأَ وَقَدْ وَرَدَ مِنْ أَمْثَالِ الْعَرَبِ مَا يَسْتَحِيلُ فِي الْحَقِيقَةِ عَلَى مَا أُسْتَعْمِلَ لَهُ وَلَا يُسَمَّى ذَلِكَ كَذِبًا.

وَقَالُوا عَلَى لِسَانِ وَلَدِ الضَّبِّ يُخَاطِبُ أَبَاهُ

قَدْ هَدُمُوا بَيْتَكَ لَا أَبَا لَكَ وَزَعَمُوا أَنَّكَ لَا أَخَا لَكَ

وَأَنَا أَمْشِي الدَّالًّا حَوَالِكَ¹⁵¹

أَنْشَدَ ذَلِكَ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ فِي كِتَابِ الْكَامِلِ وَهُوَ مِنْ نَفِيسِ الْكُتُبِ يَرْوِيهِ أَصْحَابُ الْحَدِيثِ وَنَحْنُ فَلَمْ نَبْلُغْ فِيمَا أَوْرَدْنَاهُ فِي هَذِهِ الْمَقَامَاتِ إِلَى هَذَا الْحَدِّ وَإِنْ كُنَّا قَدْ مَرَجْنَا فِيهَا اللَّعِبَ بِالْجِدِّ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِمَّا أَسْخَطَهُ مِنْ خَطْلِ الْقَوْلِ وَنَزَغَبُ إِلَيْهِ فِي تَعَمُّدِنَا بِالتَّجَاوُزِ وَالْعَفْوِ أَنَّهُ وَلِيُّ الرَّغْبَةِ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

¹⁵¹ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. II, s. 1312.; el-Cāhiz, a.g.e., c. VI, s. 128.

المَقَامَةُ الْأُولَى

(مَقَامَةُ الضَّبِّ)

حَدَّثَنِي بَعْضُ الْبَادِيَةِ قَالَ مَمَرْتُ بِعَيْنٍ جَارِيَةٍ فِي ظِلِّ دَوْحَةٍ ضَافِيَةٍ بِأَرْضِ
مُوحِشَةِ الْأَثَرِ وَأَنَا عَلَى جَنَاحِ السَّفَرِ وَالزَّمَانُ صَائِفٌ وَالنَّهَارُ رَاسِفٌ وَقَدْ
اسْتَعَرْتُ الرَّمْضَا وَأَوْفَى فِي عَوْدَةِ الْحَرْبَا وَتَحْتِي حِصَانٌ أَشَقَرُ كَالشَّهَابِ
الْأَزْمَرِ كَأَنَّمَا خَلَعْتُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ سِرْبَالَهَا أَوْ الْحَمْرُ جِرْيَالَهَا فَأَعْجَبَنِي
طِيبُ الْمَكَانِ فَزَلْتُ عَنِ الْحِصَانِ وَقَرَنْتُ عِدَارَهُ بِبَعْضِ الْأَغْصَانِ وَجَلَسْتُ
أُنَادِمُ ضَمَائِرِي وَأُرْسِلُ فِي حَلَبَةِ الْفُضَا عِنَانَ نَاطِرِي فَصَافِحَ سَمْعِي نَائِمَةً
وَنَظَرْتُ يُمْنَةً وَشَامَةً وَإِذَا بِقَانِصٍ قَدْ اخْتَرَشَ ضَبًّا مُتَحَبِّلاً وَهُوَ يُنْشِدُ مُتَمَثِّلاً
يَا رَبَّ ضَبِّ بَيْنَ أَكْنَافِ اللَّوِي حَتَّى إِذَا مَا بَاغِضُ الْهَمِي نَمِي
ظِلٌّ يَرْحَى أَثَرًا وَسَطَ الْمَلَا وَهُوَ بِعَيْنِي قَانِصٍ بِالْمُرْتَمِي¹⁵²

ثُمَّ أُقِيدَ إِلَى الْمَا وَحَيَا وَأَكْبَّ عَلَى زِنَادِهِ فَأُورِي وَجُعِلَ يُضْرِمُ نَارَهُ
وَيَرْتَجِرُ أَشْعَارَهُ. فَقُلْتُ وَشَكَانٍ مَا بَرَزْتَ أَبَا الْحِسْلِ دَمَاءَهُ وَقَرَّبْتَ صَلَاهُ
فَقَالَ إِنِّي حَرِشْتُهُ حَرِشَ الضَّرْبَانِ فَقَضَى عَلَيْهِ طُولَ الْغَشْيَانِ فَقُلْتُ سَفِيَهُ
مِنَ الْقَوْمِ مُنِيتَ بِهِ مِنْذُ الْيَوْمِ وَكُلًّا وَلَا مَا حَتَّى أَعْلَنَ قُتَارَ قُتْرَتِهِ عَمَّا وَارَاهُ
فِي إِرْتِهِ فَحِينِيذٍ أَخْرَجَ حَنِيدَهُ يَنْضَحُ أَوْدَاكَاً وَيَتَهَافَتُ نُصْحاً وَإِدْرَاكَاً فَفَرَى
مِنْهُ وَرَدَّةً عَنِ زُبْدَةٍ وَقَدْ كُنْتُ نَقَّضْتُ عَنِ الزَّادِ وَعَائِي وَخَيْمَ لَهْوِ عُمْرِهِ فِي
أَحْشَائِي بَيِّدَ أَنِّي قُلْتُ وَقَدْ هَلُمَّ بِي مَعَ شِدَّةِ شَغْبِي لَا عَهْدَ لِي بِمِثْلِ طَعَامِكَ

¹⁵² el-Cāhiz, a.g.e., c. VI, s. 85.

فِي دِيَارِنَا وَلَيْسَ مِنْ قَنْصِنَا فِي بِلَادِنَا فَقَالَ إِنَّهُ مِنْ طَعَامِ الْأَعْرَابِ. وَفَدَّ
عَلَى خَوَانِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بَعْضُ الْأَصْحَابِ وَلِلَّهِ دَرُّ الْقَائِلِ.

أَلَا لَيْتَ هَلْ أُبَيِّنَنَّ لَيْلَةً بِأَسْفَلِ وَادٍ لَيْسَ فِيهِ أَذَانُ

وَهَلْ أَكَلْنَا ضَبًّا بِأَسْفَلِ تَلْعَةٍ وَعَرَفْجُ أَكْمَاعِ الْمَدِيدِ خَوَانُ¹⁵³

ثُمَّ احْتَدَا كُشَيْبَتَهُ فَنَاولَيْنَاهَا وَتَمَثَّلَ بِقَوْلِهِمْ فِيهَا

إِنَّكَ لَوُدُّقْتَ الْكُشَى بِالْأَكْبَادِ لَمَا تَرَكَتِ الضَّبَّ يَسْعَى بِالْوَادِ¹⁵⁴

فَتَنَاولَتْ مِنْهَا هَنَاءَةً هَنِيئَةً وَلَوِيَّةً شَهِيَّةً ثُمَّ تَنَاولَ الْأُخْرَى وَجُعِلَ يُلْسُهَا
وَيُنْفِرُ سَبَّهَا وَيُنْشِدُ قَوْلَ الْأَوَّلِ.

شَدِيدُ اصْفِرَارِ الْكُشَيْتَيْنِ كَأَنَّمَا تَطَلَّى بَوْرُسَ بَطْنُهُ وَشَوَاكِهُ

فَذَلِكَ أَشْهَى عِنْدَنَا مِنْ بِيَاحِكُمْ لَحَى اللَّهِ شَارِيهِ وَقَبَّحَ أَكْلُهُ¹⁵⁵

فَلَمَّا انْتَهَى فَرَاعُنَا مِنَ الْأَكْلِ قَالَ مِنْ أَيِّ الْقَوْمِ، أُبَيِّنْتَ اللَّعْنَ فَمَا طُلْتُ سُؤَالَهُ
وَدَافَعْتُ اسْتِخْبَارَهُ. وَقُلْتُ رَجُلٌ مِنَ الْبَادِيَةِ فَأَضْرَبَ عَنِ الْمُرَاجَعَةِ وَوَزَى
عَنِ الْمُدَافَعَةِ وَأَرَانِي أَنَّهُ وَهُمْ الْبَادِيَةُ مَا أَشَارَ إِلَيْهِ فَقَالَ أَهْلًا بِبَنِي يَرْبُوعِ
ابْنِ ثَعْلَبَةَ بَنِ الدُّوَلِ وَبِالْجَدِّ الْأَكْبَرِ أَخِي يَشْكُرُ جَمَعْتَ وَاللَّهُ الْأَرْحَامِ بَنِي
الْأَعْمَامِ. فَقُلْتُ الْمَرْءُ كَثُرَ بَالِهِ وَأَرْضِيْتُ عَلَى مَقَالِهِ ثُمَّ قُلْتُ لِمَنْ يَنْبُكَ مِنْ
يَشْكُرُ فَقَالَ إِنْ يَكُ لِكَعْبٍ فَلِلْعَتِيكَ أَوْ عَنْهُمْ. فَرَأَيْتُ بَعْضَ شَكِّهِ يَقُومُ بِبَعْضِ

¹⁵³ el-Cāhiz, a.g.e., c. VI, s. 86.

¹⁵⁴ a.e., c. VI, s. 100.

¹⁵⁵ a.e., c. VI, s. 87.

إفكِهِ وَقَرَنْتُ أَخْرَاهُ بِأَوْلَاهُ. إِلَّا أَنِّي قَدْ أُنْسِتُ بِخِلَافِهِ وَأَكُلُ طَعَامِهِ وَشَفَعِ
الْحُدُنَّتَانِ الْأُذُنَانِ قَالَ الشَّاعِرُ

يَا بْنَ الَّذِي حُدُنَّتَاهَا بَاغٌ¹⁵⁶

الْخِنَابَتَانِ حَرْفَا الْمُنْحَرَيْنِ زَا فِرُ الْخَبَبَيْنِ أَيَّ عَظِيمُهُمَا كَأَنَّهُ زُفْرُ
قَالَ الْجَعْدِيُّ:

خِيطٌ عَلَى زُفْرَةٍ فَتَمَّ وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَى دِقَّةٍ وَلَا هَضَمَ¹⁵⁷

يُقَالُ عَارَ الْفَرَسُ يَعِيرُ إِذَا انْطَلَقَ مِنْ مَرْبَطِهِ¹⁵⁸ يُقَالُ مَتْنَهُ بِالسَّوْطِ بِمَشْيِهِ
إِذَا ضَرَبُهُ.

المَقَامَةُ الثَّانِيَّةُ

(مَقَامَةُ النَّبَّاشِ)

حَدَّثَنِي بَعْضُ الْفُتَّاكِ قَالَ خَرَجْتُ فِي السِّلَاحِ الشَّاكِ وَقَدْ نَشَرَ الظَّلَامُ سِرْبَهُ
وَقَضَى النَّهَارُ نَحْبَهُ وَالْخِلَّةُ دَاعِيَةٌ إِلَى السَّلَّةِ فَاَنْدَمَفْتُ فِي بَعْضِ الطُّرُقِ
مُتَعَرِّضًا أَبْنَاءَ اللَّمَقِ حَتَّى إِذَا حَدَى الدُّجَى قِلَاصُهُ وَاسْتَلَمَ الْجَوَّ دِلَامُهُ
تَوَجَّسْتُ حِسًّا يَمِينًا فَتَوَارَيْتُ مِنْهُ كَمِينًا وَإِذَا شَخْصٌ قَدْ ظَهَرَ لَمْ يَنْتَظِمِ مِثْلُهُ
سَلَكَ النَّظَرَ وَلَا وَقَعَ لِي إِنَّهُ مِنَ الْبَشَرِ مُشْتَمِلًا ضَافِي الْوَبَرِ يَتَطَايَرُ مِنْ فَمِهِ
شَوَاطِ الشَّرَرِ تَارَةً يَثْبُ بِأَجْمَعِهِ كَالشَّيْطَانِ وَتَارَةً يُعْسِلُ بِأَرْبَعِهِ كَالسَّرْحَانِ

¹⁵⁶ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. II, s. 814.; Ibn Dureyd, Ebū Bekr Muḥammed b. el-Ḥasan, Kitāb Cemheretu'l-Luġa, I-III, Tah.: Remzî Munîr Ba'albekî, Dāru'l-ʿIlm Li'l-Melāyîn, I. Bas., Beyrut, 1987, c. I, s. 509.

¹⁵⁷ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. III, s. 1841.

¹⁵⁸ a.e., c. VI, s. 3186-3187.

مُتَطَرِّفًا كَفَيْنِ مِنَ الْحَدِيدِ وَقَعُوهَا تَحِلُّهُ الْقَسَمَ عَلَى الصَّعِيدِ فَخَنَسْتُ لَهُ حَتَّى
أَصْحَرَ وَتَبِعْتُهُ عَلَى الْأَثَرِ وَإِذَا بِهِ قَدْ افْتَحَمَ مَنَازِلَ أَهْلِ الْبَلِي وَسَكَّانَ الثَّرِي
لَا يَرْقُبُ فِيهِمْ ذِمَّةً وَلَا يَرْحَمُ لَهُمْ رِمَّةً فَجَعَلَ يَطُّ الْأَجْدَاثَ وَيَخْتَرِقُهَا
وَيَسْتَأْفُهَا وَيَنْتَشِقُهَا حَتَّى وَقَعَ عَلَى ضَالَّتِهِ وَأَدْرَكَ دَفِينُ لَيْلَتِهِ فَرَأَيْتُ مِنْهُ
الْعَجَبَ الْعَجَابِ فِي سَفَى تِلْكَ الْأَحْجَارِ وَالتُّرَابِ حَتَّى وَصَلَ إِلَى الْبَائِسِ فِي
ذَلِكَ الْقَعْرِ الدَّامِسِ فَجَبَذَهُ مِنْ ضَرِيحِهِ وَنَبَذَهُ عَلَى صَفْحِهِ فَسَلَبَ أَكْفَانَهُ
وَحَطَمَ إِرَانَهُ ثُمَّ عَادَ وَكَرَّ سِبَّهُ وَ تَنَاولَ حَجَرًا فَرَسَهُ وَهَالَ عَلَيْهِ ذَلِكَ
التُّرَابَ وَالْأَحْجَارَ وَوَلَّى حَتَّى دَخَلَ الْجِدَارَ فَإِذَا بِحَرَكَةِ الْعَسَسِ وَالطُّوَّافِ
فَعَدَلَ إِلَى مُنْذَنَةٍ فَأَنَافَ ثُمَّ رَفَعَ عَقِيرَتَهُ فَذَكَّرَ وَخَوَّفَ وَوَعِظَ وَأَسْتَعْطَفَ
وَوَصَفَ الدُّنْيَا وَزَوَالَهَا وَالْقِيَامَةَ وَأَهْوَالَهَا وَالنَّارَ وَعَذَابَهَا وَالْجَنَّةَ وَأَكْوَابَهَا
فَسَمِعْتُ بُكَاءَ الْقَوْمِ وَكَأَنِّي أَرَى ذَلِكَ فِي النَّوْمِ وَقَدْ هَزَّنِي فِعَالُهُ وَهَالَنِي
إِحْتِيَالُهُ كُلُّ ذَلِكَ وَأَنَا مَعَهُ لِأَعْلَمَ مُسْتَقَرَّهُ وَمُسْتَوْدَعَهُ فَلَمَّا انْحَدَرَ مِنْ قِلَّةِ
الْمَسْجِدِ فَصَحْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يُنْشِدُ

مَا يَنْقُصُ الْكَامِلُ مِنْ كَمَالِهِ مَا جَرَّ مِنْ نَفْعٍ إِلَى عِيَالِهِ

ثُمَّ أَتْبَعَهُ مُتَمَثِّلًا بِقَوْلِ الْأَوَّلِ

ذَلِكَ خَيْرٌ مِنَ التَّائِبِ فِي شَقِّ الشِّمَالِ الْحَقِينِ وَالْقِمْعَا

فَانْحَرَطْتُ مَعَهُ فِي سَلَكِ الطَّرِيقِ وَقَارَنْتُهُ كَالرَّفِيقِ وَقُلْتُ يَا عَبْدَ اللَّهِ لَقَدْ
رَأَيْتُ مِنْكَ الْعَجَبَ وَأَنْتَ بِهَذَا الْأَدَبِ فَقَالَ لَمْ يُخَفَ عَلَى فُضُولِكَ مِنْذُ اللَّيْلَةِ
فَمَا عَلَيْكَ مِنْ ذِي الْعَيْلَةِ كُلِّ امْرِيءٍ فِي شَأْنِهِ سَاعٍ فَاسْتُرْ يَسْتُرُ اللَّهُ عَلَيْكَ

وَلَا تُتَكَّرَنَّ مَا رَأَيْتَ فَإِنَّهَا الْغَنِيمَةُ الْبَارِدَةُ وَسَيَّانٌ مِّنْ عَرَضٍ مُّسْتَقْفِيًّا أَوْ
خَرَجَ مُخْتَفِيًّا وَقَدْ قَالَ صَاحِبُ الشَّرِيعَةِ أَطْلُبُوا فِي خَبَايِ الْأَرْضِ فَقُلْتُ
وَيَحْكُ يَعْنِي فِي اسْتِخْرَاجِ النَّبَاتِ لَا فِي نَبْشِ الْأَمْوَاتِ فَقَالَ لَسْتُ بِالتَّأْوِيلِ
أُولَى مِنِّي أَنَا الْيَشْكُرِيُّ ذُو سَمِعتَ بِهِ ثُمَّ انْفَصَلَ وَهُوَ يَقُولُ
أَنَا ابْنُ عَمِّ اللَّيْلِ وَابْنُ خَالِهِ إِذَا دَجَا دَخَلْتُ فِي سِرِّبَالِهِ
مَاذَا يُرِينِي اللَّيْلُ مِنْ أَهْوَالِهِ لَسْتُ كَمَنْ يَجْزَعُ مِنْ خَيَالِهِ

تَفْسِيرُ الْأَفَاطِ مِنْ هَذِهِ الْمَقَامَةِ
الَلَّمَقُ مُحَاجُّ الطُّرُقِ وَهُوَ مِنَ الْمَقْلُوبِ يُقَالُ لِمَقَّةٍ وَلَقَمَةٍ تَحِلَّةُ الْقَسَمِ مِنْ
كَلَامِهِمُ الْجَارِي مَجْرَى الْمَثَلِ إِذَا أَرَادُوا سُرْعَةَ الشَّيْءِ وَخِفَّةَ لُبِّهِ شَبَّهُوهُ
بِتَحْلِيلِ الْقَسَمِ وَقَالَ الشَّاعِرُ وَذَكَرَ ثَوْرًا
تُخْفِي التُّرَابَ بِأُظْلَافٍ ثَمَانِيَةٍ كَأَنَّمَا وَقَعَهَا بِالْأَرْضِ تَحْلِيلُ

يَقُولُ هُوَ سَرِيعٌ خَفِيفٌ بِقَوَائِمِهِ لَا يَثْبُتُ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا كَتَحْلِيلِ الْيَمِينِ
وَقَالَ ابْنُ أَحْمَرَ وَذَكَرَ الرِّيحَ
إِذَا عَصِبَتْ رَسْمًا فَلَيْسَ بِدَائِمِي بِهِ وَتَدُّ إِلَّا تَحِلَّةُ مُقْسِمٍ

وَقَالَ ذُو الرُّمَّةِ
طَوَى طَيَّةً فَوْقَ الْكَرَى جَفْنَ عَيْنِهِ
عَلَى رَهَبَاتٍ مِنْ جَنَانِ الْمَحَازِرِ

قَلِيلًا كَتَحْلِيلِ الْأَلِي ثُمَّ قَلَّصَتْ ثُمَّ بِهِ شِيْمَةً رَوْعًا تَقْلِيصَ طَائِرِ الْأَلِي جَمْعُ
 أَلْوَةٍ وَهِيَ الْيَمِينُ الْإِرَانُ التَّابُوتُ الْمُخْتَفِي النَّبَاشُ مِنْ قَوْلِهِمْ خَفَى بِمَعْنَى
 أَظْهَرَ وَقَرَأَ بَعْضُهُمْ (إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا)¹⁵⁹ يَفْتَحِ الْهَمْزَةُ أَيْ
 أَظْهَرَهَا فَسَمِيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ يُخْرِجُ الْأَكْفَانَ مِنَ الْقَبْرِ وَيُظْهِرُهَا قَالَ إِمْرِي
 الْقَيْسُ يَذْكُرُ الْفَرَسَ

حَفَاهُنَّ مِنْ إِنْفَاقِهِنَّ كَأَنَّمَا حَفَاهُنَّ وَذُقْ سِحَابُ مُرْكَبٍ¹⁶⁰

أَيْ أَظْهَرَهُنَّ ذُو بِمَعْنَى الَّذِي فِي قَوْلِهِ ذُو سَمِعْتُ قَالَ الشَّاعِرُ
 فَإِنَّ الْمَاءَ مَاءَ أَبِي وَجَدِّي وَبُنِّي ذُو حَفَرْتُ وَذُو طَوَيْتُ

[ال]مَقَامَةُ [الثَّالِثَةُ]

حَدَّثَنِي بَعْضُ الشَّامِيِّينَ قَالَ يَمَمْتُ الْعِرَاقَ فِي بَعْضِ السِّنِّينَ فَأَنْتَهَيْتُ إِلَى
 مَدِينَةِ السَّلَامِ وَالنَّفَقَةَ صُحْبَةَ الْعُلَامِ فَجُلْنَا فِي ضَمَائِرِ مَحَالِّهَا وَأَسْوَاقِهَا حَتَّى
 كَشَفَتِ الظَّهِيرَةُ عَنْ سَاقِهَا فَمَلْنَا بِحُكْمِ الْإِعْتِرَافِ إِلَى مَسْجِدِ خَرَابٍ وَقَدْ
 أَبْرَحَ الطَّوَى جَفَانًا وَطَوَى طَى السَّجَلِ أَمْعَانًا فَقُلْتُ لِصَاحِبِي آتِنَا غَدَانًا
 فَاْمْتَرَقَ مُرُوقَ السَّهْمِ وَطَلَعَ طُلُوعَ النَّجْمِ فَصَادَفَ شَخْصًا بِالْفَنَاءِ عَارِيًا مِنْ
 الْبَرَةِ وَالْحَيَاءِ قَدْ خَلَعَ أَطْمَارَهُ وَسَطَ إِزَارِهِ وَأَطْلَقَ يَمِينَهُ وَيَسَارَهُ وَهُوَ
 يَقْبِضُ وَيَحْبِسُ وَيَجْمَعُ وَيَقْصَعُ وَكَأَنَّهُنَّ لَدَا دُرُوزٍ قَمِيصِهِ قَدْ وَتُوْمَ سَمَمُ
 مَفْشُورٌ فَقَالَ لِي هَازِيَا تَشَعْتُ الْجَرَارَ وَسُوءَ الْحَوَارِ وَهُوَ يَنْشُرُ زَادَهُ وَيَحِلُّ
 مَزَادَهُ مَا أَشْبَهَ الْجَارَ بِالْدَارِ فَقُلْتُ مَنْ لَكَ بِالْوَطَنِ الْخَاصِّ وَجَامِعِ وَلَدِ

¹⁵⁹ Tâhâ Suresi/15.

¹⁶⁰ el-Câhiz, a.g.e., c. VI, s. 130.

الْعَاصِ ثُمَّ ذَكَرْتُ الْغُوطَةَ وَأَبْوَابَ جَيْرُونَ وَحَنَنْتُ حَنِينَ مَيْسُونِ فَرَفَعَ ذَلِكَ
الشَّخْصُ رَأْسَهُ وَصَاعَدَ أَنْفَاسَهُ وَانْتَرَعَ زُفْرَةً مِنْ حَيْرُومِهِ إِلَى خَيْشُومِهِ ثُمَّ
قَالَ وَأَنِّي لَكَ مَقْرُوعٌ¹⁶¹ وَتَمَثَّلَ يَقُولِ الْمَلْسُوعِ
لَقَدْ كَانَ فِي أَهْلِ الْغَضَا لَوْ دَنَا الْغَضَا
مَزَارٌ وَلَكِنَّ الْغَضَا لَيْسَ دَانِيَا

وَجُعِلَ يُفَيْضُ عِبْرَتَهُ وَيُبْدِي لَوْعَتَهُ وَيَنْدُبُ غُرْبَتَهُ وَيَقُولُ وَأَشُوقًا إِلَيْكُمْ أَبَدًا
وَوَا حَسْرَتًا عَلَى شُرْبَةٍ مِنْ مَاءِ بَرْدَا وَوَصَّلَ تَأْسُفَهُ وَتَلَهُّفَهُ يَقُولِ الْهَزْلِيِّ
فِرَاقُ كَفَيْضِ السِّنِّ فَالْصَّبْرُ ! إِنَّهُ
لِكُلِّ أَنَاسٍ عَثْرَةٌ وَجُبُورٌ¹⁶²

ثُمَّ أَرْزَمَ إِرْزَامَ أُمِّ حَائِلٍ وَوَصَفَ حَنِينَ الْأَصَائِلِ وَالتَّعَلُّلِ بِوُرُودِ الْمَنَاهِلِ
حَتَّى أَغْرَبَ فِي نِزَاعِهِ وَتَشَوُّقِهِ وَأَطْرَبَ بِفَصَاحَةِ كَلَامِهِ وَمَنْطِقِهِ وَعَادَ
فَأَنْشَدَ قَوْلَ الْأَعْرَابِيِّ

قَدَرُ أَحْلَاكَ بِالنَّخِيلِ وَقَدْ تَرَى وَأَبِي مَالِكٍ وَالنَّخِيلُ بِدَارٍ¹⁶³
أَلَا كَدَارَكُمْ بِذِي بَقَرِ الْحَمِيِّ أَيُّهَاتِ ذُو بَقَرٍ مِنَ الْمَزْدَارِ
فَبِاللَّهِ لَقَدْ حَزَنَنِي مَقَالُهُ وَسَاءَتْنِي حَالُهُ فَقُلْتُ لَهُ يَا هَذَا أَبَشِرْ بِقُرْبِ الدَّارِ
وَالرَّفِيقِ السَّارِ وَالْعَوْدِ مَعَنَا إِلَى الْبَلَدِ وَالْإِجْتِمَاعِ بِالْأَهْلِ وَالْوَلَدِ وَدَعُونَاهُ إِلَى
الطَّعَامِ فَنَتَأَقَّلَ عَنِ الْمَقَامِ حَتَّى أَقْسَمْنَا عَلَيْهِ بِحُرْمَةِ الْبَلَدِ بِهِ فَأَسْرَعَ فِي الْجِيَّةِ

¹⁶¹ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. VI, s. 4706-4707.

¹⁶² a.e., c. V, s. 3795.

¹⁶³ a.e., c. V, s. 3546.

فَنَاولْنَاهُ دُنُوبًا مِّنَ الطَّعَامِ فَفَضَحَ عَلَى شَوَامِخَ لَخْصَهُ وَجَوَارِحَ قَنْصَهُ ثُمَّ
جَثَا عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَجَرَدَبَ بِيَدَيْهِ وَأَجْحَظَ عَيْنَيْهِ وَجَعَلَ يَرْفَعُهُنَّ كَالْقَطَى
وَبَلَعَهُنَّ فِي لَظَى وَاحْتَسَبَ أَهْلَهُ وَوَلَدَهُ وَسَلَى أَرْضَهُ وَبَلَدَهُ وَمَا زَالَ غَنَّهُ
الْلُقْمَ حَتَّى كَانَهُ مِنَ الْعَيِّ لَمَّا أَنْ كَلَّمَ بِأَقْلٍ ثُمَّ دَخَلَ الْإِمَامُ وَمَنْ مَعَهُ لِصَلَاةِ
الظُّهْرِ فَفَهَضَ مُشْتَمِلًا رِذَاءَهُ الدَّعْرَ وَقَدْ لَفَّ وَاشْتَفَّ وَمَا نَلْنَا مِنَ الزَّادِ إِلَّا
عَبْنًا مَا أَهَجَى غَرْنًا فَعَجَبْنَا مِنْ هَرَبِهِ وَهَمَّ الْقَوْمُ بِطَلْبِهِ فَإِذَا هُوَ الْيَشْكُرِيُّ
فَشَكَرْنَا اللَّهَ عَلَى السَّلَامَةِ مِنْهُ

تَفْسِيرُ مَوَاضِيَعٍ مِنْ هَذِهِ الْمَقَامَةِ

مَيْسُونُ الَّتِي تَقُولُ وَقَدْ حَنَنْتُ إِلَى الْبَادِيَةِ حِينَ أُهْدِيَتْ إِلَى مُعَاوِيَةَ ابْنِ أَبِي
سُفْيَانَ

لَبِيتُ تُخَفِّقُ الْأَرْوَاحَ فِيهِ	أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قَصْرِ مُنِيفٍ
وَبَكْرٌ يَتَّبِعُ الْأُطْعَانَ سَفْتٌ	أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ بَعْلِ رُفُوفٍ
وَلَيْسَ عِبَادَةٌ وَتُقَرَّرُ عَيْنِي	أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ لَيْسِ الشُّفُوفِ

وَهِيَ مَيْسُونُ بِنْتُ عَدْلَةَ الْكَلْبِيَّةِ وَأَنَّى لَكَ مَقْرُوعٌ مَثَلٌ مِنْ أَمْثَالِهِمْ قَالَهُ مَلِكُ
بُنْ مَلِكِ ابْنُ عَمْرٍو بْنُ تَمِيمٍ لِلْهَيْجُمَانَةِ ابْنَتُ الْعَنْبَرِ بْنُ عَمْرٍو بْنُ تَمِيمٍ وَكَانَ
عَبْدُ شَمْسٍ بْنُ سَعْدٍ بْنُ زَيْدٍ مَنَاءَ يَزُورُهَا فَتَهَاةُ قَوْمِهَا فَأَبَى حَتَّى وَقَعَتْ
الْحَرْبُ بَيْنَهُمَا فَأَغَارَ عَلَيْهِمْ فِي جَيْشٍ فَعَلِمَتْ بِهِ فَأَخْبَرَتْ أَبَاهَا وَكَانُوا
يَعْرِفُونَ إِعْجَابَهَا بِهِ فَقَالَ مَازِنْ بْنُ مَلِكٍ حَنَنْتُ وَلَا تَهَنْتُ وَأَنَّى لَكَ مَقْرُوعٌ.
وَمَقْرُوعٌ هُوَ عَبْدُ شَمْسٍ صَاحِبُهَا كَانَ يُلقَّبُ بِهِ فَقَالَ أَبُوهَا أَيْ بُنَيَّةُ أَصْدِقِي
فَلَا رَأَى لِمَكْذُوبٍ فَقَالَتْ تَكَلُّتُكَ إِنْ لَمْ أَكُنْ صَدَقْتُكَ فَأَنْجُ وَلَا أَخَالُكَ نَاجِيًا

فَذَهَبَتْ كَلِمَتُهُ وَكَلِمَتُهَا وَكَلِمَةُ مَازِنٍ أَمْثَالًا يُقَالُ جَرَدَبَ بِيَدَيْهِ إِذَا سَتَرَ بِهَا
 الْآخَرَى فَأَكَلَ قَالَ الشَّاعِرُ
 إِذَا مَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ شَهَاوِي فَلَا تَجْعَلْ يَمِينَكَ جَرْدَبَانَا

[ال]مقامة [الرابعة]

حَدَّثَنِي بَعْضُ الْأَصْدِقَاءِ النَّازِلِينَ بِشَرْقِيَّ الزُّورَاءِ قَالَ أَنْصَتُ لَيْلَةً مِنْ
 اللَّيَالِي وَأَنَا فِي نَفَرٍ مِنَ الْعِيَالِ قَدْ ضَمَّ جَمْعَنَا الطَّعَامُ وَأَيْقَظَ مِصْبَاحَنَا الظَّلَامُ
 إِلَيَّ سَائِلٌ بِالْبَابِ يَتَوَخَّى بِكَلَامِهِ الْإِعْرَابَ وَيَنْطُقُ بِلسَانِ الْأَعْرَابِ وَتَعَهَّدَ
 عَلَيَّ غَرِيبَ اللَّفْظِ وَيَمَزِجُ سُؤَالَهُ بِالْوَعْظِ فَلَمْ يَزَلْ يُسْهَبُ فِي مَقَالِهِ وَيَصِفُ
 سُوءَ حَالِهِ وَفَاقَةَ عِيَالِهِ وَنَحْنُ سَكُوتٌ عَنْ جَوَابِهِ قُعُودٌ عَنْ ثَوَابِهِ حَتَّى
 طَرَقَ الْبَابَ بِعَصَاهُ وَجَارَ فِي نِدَائِهِ وَقَالَ يَا أَهْلَ الدَّارِ أَمَا تَعُونُ (إِنَّا لِلَّهِ
 وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)¹⁶⁴ أَتَرَا هُمْ شُهُودٌ أَمْ رُقُودٌ عَمُوا مَسَاءً أَهْلَ الْمَنْزِلِ
 وَحَيَاكُمُ الظَّلَامُ الْمُقْبِلُ وَشَهِدَ لَكُمْ الضِّيَاءُ الْمُجِفِلُ أَنَا الْفَقِيرُ الْمُرْمِلُ أَنَا ذُو
 الدَّاءِ الْمُغْلِ أَعِينُوا السَّائِلَ الْمُبْتَليَّ وَالزَّمَنُ الْأَعْمَى وَلَوْ بِثُفُرٍ وَاقِ التَّمَرَةِ ثُمَّ
 عَصَتْهُ الْعَبْرَةُ كُلُّ ذَلِكَ وَنَحْنُ لَا نُحْيِيهِ وَلَا نُثْبِتُهُ ثُمَّ عَادَ إِلَيَّ نِدَائِهِ وَأَضْرَبَ
 عَنْ بُكَائِهِ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْمَنْزِلِ نَعِمْتُمْ مَسَاءً وَطِبْتُمْ ثَنَاءً يَا بَنِي الْإِنْعَامِ وَيَا
 بَقِيَّةَ الْكِرَامِ أَجِيبُوا سَائِلَكُمْ عَجِّلُوا نَوَالَكُمْ قَدْ أَكْفَرَ الدُّجَا وَجَرَ الذَّيْلَ عَلَيَّ
 الثَّرِيَّ وَأَمَاطَتِ النُّجُومُ خِمَارَهَا وَكَسَرَتْ عَلَيَّ إِبْصَارَهَا وَاضْطَرَمَّ الْجَزَعُ
 فِي قَلْبِي وَالْوَطَنُ فِي الْجَانِبِ الْعَرَبِيِّ فَأَمَّا سَمِخْتُمْ بِالرَّفْدِ أَوْ فَصَحْتُمْ بِالرَّدِّ
 وَإِنَّمَا أَسْأَلُ تَافِهَا مِنَ الزَّادِ لَا يُثْلِمُ أَكَالًا وَلَا يُنْقِصُ مَكْيَالًا وَلَوْ مِنْ نِثَارَةِ

¹⁶⁴ Bakara Suresi/156

الْخَوَانِ كَفْتِيلِ النَّوَاةِ أَوْ كَابِهَامِ الْفَطَاهِ اللَّهُمَّ ابْعَثْهَا عَلَيَّ يَدَ نَحِيبٍ مِنْهُمْ وَلَوْ
 كَقَدَّةِ السَّهْمِ أَوْ كَقَدَّاهِ الْجَفْنِ ابْعَثْهَا وَلَوْ كَفَسِيطِ الظُّفْرِ أَوْ كَحَيَّةِ النَّعْرِ يَا أَهْلَ
 الْعَطَا وَيَا أَرْبَابَ الثَّنَاءِ أَتَيْتُكُمْ طَيَّانَ الْحَشَا بَادِي الْعَشَا عَرِيَانُ فِي سِرْبَالِهِ
 الْمُمَزَّقِ أَطْوَى اللَّقَمِ وَأَجْمَعُ اللَّقَمِ لِأَصْيَبِيَّةِ كَالْبِغَاثِ لَمْ يُطْعَمُوا لَمَّا كَأْمَدُ ثَلَاثِ
 هَائِلٍ كَاعْوَادِ الرُّوقِ وَكَأَسْلَالِ الشَّرْقِ شَحْبُ الْأَلْوَانِ عَجْفُ الْأَبْدَانِ
 يَفْمَحُونَ الثَّرِي وَيَتَعَاوُونَ مِنَ الطَّوَى (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)¹⁶⁵ (إِنَّمَا
 يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ)¹⁶⁶ فَقَالَ صَبِيٌّ مِنَ الْجَمَاعَةِ بُورِكَ فَبِكَ فَقَالَ بِفِيكَ
 الْكَتْكُ وَالرَّغَامُ لَقَدْ تَعَلَّمْتَ الشَّرَّ وَأَنْتَ غُلَامٌ فَزَجَرْتُهُ وَرَدَدْتُ عَلَيْهِ
 وَهَمَمْتُ بِالْمُبَادَرَةِ إِلَيْهِ فَقَالَ عَلَى رُسْلِكَ يَا هَذَا وَخُذْ بِقَوْلِهِ تَعَالَى (وَأَمَّا
 السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ)¹⁶⁷ (وَادْفَعْ بِالتِّي هِيَ أَحْسَنُ)¹⁶⁸ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ سُوءِ
 الْقَدْرِ وَمَنْعِ الشَّرِّ إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكِبَرِ تَبًّا لِثُكْمَةٍ لَفْظَتْنِي نَحْوَكِ وَرَغْبَةٍ وَقَفَّتْنِي
 عِنْدَكَ فَتَهَضُّتُ خَارِجًا إِلَيْهِ لِأَوْقَعِ بِهِ فَاسْتَخَارَ بِنَسَبِهِ وَقَالَ خَادِمُكَ الْيَشْكُرِي
 وَأَنْشَدَ قَوْلَ ابْنِ غَرِيضٍ الْيَهُودِي
 اِرْفَعْ ضَعِيفَكَ لَا يُحِرُّ بِكَ ضَعْفُهُ يَوْمًا فَتُدْرِكُهُ الْعَوَاقِبُ قَدْ نَمَا
 يَجْزِيكَ أَوْ يُثْنِي عَلَيْكَ وَإِنْ مَنْ أَثْنَى عَلَيْكَ بِمَا فَعَلْتَ فَقَدْ جَزَا

فَقُلْتُ قَبَّحَكَ اللَّهُ تَزَعُمُ أَنَّكَ أَعْمَى مُبْتَلَى وَأَنْتَ صَحِيحُ الْبَدَنِ مِنَ الزَّمَنِ
 سَلِيمُ الْبَصَرِ مِنَ الضَّرَرِ فَقَالَ حَسْبُكَ بَعْمِي جِنَانِي وَبِلَوِي عِجَانِي
 فَأَضْحَكَنِي قَوْلُهُ وَرَجَعْتُ عَنْ مَكْرُوهِهِ وَاسْتَدْعَيْتُ لَهُ شَيْئًا مِنَ الطَّعَامِ

¹⁶⁵ Bakara Suresi/156

¹⁶⁶ En'âm Suresi/36

¹⁶⁷ Duha Suresi/10

¹⁶⁸ Fussilet Suresi/34

فَتَنَاوَلَهُ مِنَ الْغُلَامِ وَإِذَا هُوَ مُسْتَبْطِنٌ سِلَاقًا كَبْطُنِ الْمُتَيِّمِ أَوْ كَحَشَا الْمُرَزَّمِ
فَأَوْدَعَهُ مَا دُفِعَ إِلَيْهِ وَوَلَّى وَهُوَ يَتَمَتَّلُ بِقَوْلِ ابْنِ ثَعْرَ عُونِ

لَقَدْ عَدَوْتُ خَلْقَ الثِّيَابِ مُحْتَقِبُ الزَّبِيلِ وَالْجِرَابِ

طَبَّا بِدَقِّ حَلْقِ الْأَبْوَابِ

تَفْسِيرُ يُقَالُ نَصْتُ وَأَنْصَتَ. تُفْرُقُ الثَّمَرَةَ قِمْعَهَا. أَلْعَيْطُ مَا يُقْصُ مِنَ
الظُّفْرِ. قَالَ الشَّاعِرُ

كَأَنَّ ابْنَ مَرْزُوقٍ جَانِحًا فَسَيْطُ لَدَى الْأَفْقِ مِنْ خَنْصِرٍ¹⁶⁹

الرُّوقُ بَيْتٌ ضَعِيفٌ. الثَّكْمَةُ جَادَةُ الطَّرِيقِ. الْكَثْكُثُ وَالرَّغَامُ مِنْ أَسْمَاءِ
الثُّرَابِ.

[ال]مقامة [الخامسة]

حَدَّثَنِي بَعْضُ الْجَوَارِ بِشُعْبِ بْنِ سُورٍ قَالَ بَيْنَا أَنَا فِي اللَّيْلَةِ الظُّلُمَاءِ مِنْ
لَيَالِي الشِّتَاءِ رَائِحٌ مِنَ الْمُصَلِّي الْكَبِيرِ بَعْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ الْأَخِيرِ وَقَدْ قَضَيْتُ
وَطَرَ الْمُتَنَفِّلِ وَانْكَفَأْتُ إِلَى الْمَنْزِلِ وَقَدْ هَبَّتِ الشِّمَالُ اللَّاقِحُ وَانْجَحَرَ الْغَابِسُ
وَالنَّابِجُ وَأَرَزَ اللَّيْلُ وَغَطَا وَامْتَدَّ الظَّلَامُ وَسَطًا فَاَنْتَهَيْتُ إِلَى قَصْرِ بْنِ الْوَلِيدِ
وَإِذَا بِشَخْصٍ فِي فَنَائِهِ فَرِيدٌ تَارَةً يَنْهَضُ كَالْمُتَأَمِّلِ وَتَارَةً يَقْعُدُ كَالْمُتَمَلِّمِ
فَانْزَوَيْتُ إِلَى بَعْضِ الْجُدْرَانِ وَلَجَأْتُ إِلَى التَّعَوُّذِ بِآيِ الْقُرْآنِ وَإِذَا بِسَوَادٍ
مُفْبِلٍ كَالسَّحَابِ الْمُسْبِلِ أَوْ الشَّيْطَانِ الْمُتَمَتِّلِ فَبَدَرَ الشَّخْصُ إِلَيْهِ وَآكَبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ يَقْبَلُ أَعْطَافَهُ وَيَتَرَشَّفُ أَطْرَافَهُ وَيَقُولُ أَبَا الْمِسْكِ أَنَا الْمِسْكُ فَدَتَكَ

¹⁶⁹ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. VI, s. 4194.

نَفْسِي وَمَالِي وَعَرْسِي طَالَ إِنْتَظَارِي وَتَفَسَّمتُ أَفْكَارِي وَغَلَبَ عَلَيَّ الْحِزْرُ
وَالْإشْفَاقُ حَتَّى جَرَتْ سَوَانِحُ التَّلَاقِ ثُمَّ دَفَعَ إِلَيْهِ شَيْئًا فَأَكَلَهُ وَحَلَّ عِقْدًا
فَنَاولَهُ فَجَعَلَ الْأَسْوَدُ يَخِرُّ وَيَقُولُ هُمُ الرَّاغِبُ وَالذَّرْهُمُ الْخَافِيفُ وَهُوَ يَخْضَعُ
لَدَيْهِ وَيَتَنَاوَلُ يَدِيهِ وَيَقُولُ فَإِنِّي حَرِيفٌ وَضَعِيفٌ وَلَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ شَرِيفٌ كَمَا
إِنْتَهَيْتُ إِلَى يَشْكُرُ وَتَقِيفٌ وَلَمْ يَزَلْ حَتَّى سَلَكَ بِهِ بَعْضَ الْغِيْطَانِ وَأُنَاشِدُكَ
بِذَلِكَ الْمَكَانِ لَا أَعْرِفُ مِنْهُمَا السَّائِلَ مِنَ الْمَسْئُولِ وَلَا الْفَاعِلَ مِنَ الْمَفْعُولِ
حَتَّى طَلَعَ أَحَدُهُمَا يَسْحَبُ عِطَافَهُ وَيَقُولُ

يَا لَكَ مِنْ نَجَلٍ تُعَرِّى الْوَجَاحَ قَدْ أَبْدَلْتَنِي بِسِلَاحِي سُلَاحَ
عَضَنْجٍ عِنْدَ طَعَانِ الْكَلْبِ وَعِنْدَ تَنْقِيفِ الْفَتَى فِي الْفِقَاحِ

فَقُلْتُ مُلْتَمِسُ إِخْجَالِهِ وَكَاسِرُ بِذَلِكَ بَالِهِ أَ تُحِيزُ لِي رَوَايَتَهُمَا إِنْ كُنْتَ قَائِلَهُمَا
فَقَالَ غَيْرَ مُطَامِنٍ طَرَفًا وَلَا ثَانٍ إِلَى الْحَيَا عَطْفًا دَعَهُمَا مِنْ (الْمُرْسَلَاتِ
عُرْفًا)¹⁷⁰ وَمَضَى غَيْرُ مُكْتَرِثٍ يَتَمَثَّلُ بِقَوْلِ الْمُرْعَثِ

مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ لَمْ يَظْفَرْ بِحَاجَتِهِ وَفَازَ بِالطَّيِّبَاتِ الْفَاتِكُ الْهَجْ
تَفْسِيرُ أَرْزَ اللَّيْلِ إِشْتَدَّ بَرْدُهُ وَغَطَا إِذَا أَظْلَمَ الْغِيْطَانُ جَمْعُ غَائِطٍ وَهُوَ بَطْنُ
مِنَ الْأَرْضِ الْوَجَاحُ الْحَاجِزُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ الْمُرْعَثُ لَقَبُ بَشَّارِ بْنِ بُرْدٍ

[ال]مقامة [السادسة]

حَدَّثَنَا بَعْضُ الْمُتَكَلِّمِينَ قَالَ دَخَلْتُ بَعْضَ الْبَسَاتِينِ وَذَلِكَ عِنْدَ نَاجِمِ النَّهَارِ
وَأَنَا خَارِجَ الدِّيَّارِ وَقَدْ مَنَعَ الْبَرَّ جَانِبُهُ وَصَرَّتْ جَنَابُهُ وَأَسْمَلَ التَّبْعُ وَخَبَّ

¹⁷⁰ Mürselât Suresi/1

الْأَلِّ وَلَمَعَ وَإِذَا بَرَجُلٍ فِي ظِلِّ رَاطِيَةٍ وَبَيْنَ يَدَيْهِ بَاطِيَةٍ وَهُوَ مُلْتَحٌّ مِنْ
السَّكْرِ يَتَرَنَّمُ بِأَنْوَاعِ الشَّعْرِ فَاحْتَمَلْتُ مِنْهُ أَشَدَّ الْغَيْضِ خَوْفٌ مِنْ حَمَارَةِ
الْقَيْضِ وَسَلَّمْتُ وَجَلَسْتُ فَأَمَهَّلَنِي حَتَّى أُنِسْتُ وَاعْتَرَفَ غُرْفَةً فِي الْكَاسِ
كَأَنَّهَا مِقْيَاسٌ وَتَمَثَّلَ بِقَوْلِ الْأَخْطَلِ

فَاحْبِبْ بِهَا مَقْتُولَةً حِينَ تُقْتَلُ

ثُمَّ صَفَّقَهَا حَتَّى أَدَهَقَهَا وَقَالَ دُونَكَهَا فَقُلْتُ أَنَا رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ الْكَلَامِ
وَمِمَّنْ لَهُ نَظَرٌ فِي الدِّينِ وَقَدْ حُطِّرَ عَلَيْنَا هَذَا الشَّرَابُ فَقَالَ مَا تَقُولُ فِي هَذِهِ
الْكَاسِ وَجَالَ الْمَاءُ وَالْخَمْرُ فِيهَا أَ ثَابِتَانِ مَعاً أَمْ بَطَلٌ أَحَدُهُمَا أَمْ دَخَلَ فِي
الْآخِرِ فَلَا يَجُوزُ أَنْ يَبْطُلَ أَحَدُهُمَا لِأَنَّ هَاهُنَا خَمْرًا وَمَاءً وَلَا يَدْخُلُ كُلُّ
وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي صَاحِبِهِ فَيَصِيرُ دَاخِلًا فِي نَفْسِهِ وَإِنَّمَا هُمَا ثَابِتَانِ
وَبِالْإِخْتِلَاطِ وَقَعَ التَّغْيِيرُ وَالِاسْتِحَالَةُ وَلَا كَوْنٌ وَلَا فَسَادٌ إِلَّا بِالِاسْتِحَالَةِ
وَالطَّبِيعَةِ ائْتِنَانِ أَحَدُهُمَا مُسْتَعْلِيَّةٌ عَلَى الْكَوْنِ وَالْفَسَادِ وَالْآخَرَى مُعَرَّضَةٌ
الْأَجْزَاءِ لِذَلِكَ وَالْإِنْسَانُ مُرَكَّبٌ مِنْهُمَا وَهُوَ يَحْيَى بِالنَّفْسِ النَّامِيَةِ وَيُنْقَلُ
بِالنَّفْسِ الْمُتَحَرِّكَةِ وَيَعْلَمُ الْأَشْيَاءَ بِالنَّفْسِ الْمُمَيَّزَةِ وَالنَّفْسُ فِي الْأَجْسَامِ بِمَنْزِلَةِ
الصُّورَةِ فِي الْهَيُولَى وَهِيَ الْمُحَرِّكَةُ لِلْأَجْسَامِ وَهَذِهِ الْخَمْرَةُ مُحَرِّكَةٌ لِلنَّفْسِ
وَهِيَ قَلَسٌ لِكُلِّ قَنَسٍ.

جَهْمِيَّةُ الْأَوْصَافِ إِلَّا أَنَّهُمْ قَدْ لَقَّبُوهَا جَوْهَرَ الْأَشْيَاءِ ثُمَّ شَرِبَ كَأْسَهُ وَعَاوَدَ
وَسَوَّاسَهُ فَقَالَ وَالْحَرَكَةُ أَوَّلُ كَوْنٍ طَبِيعِيٍّ وَلَهَا مَعْنَيَانِ الشَّوْقُ وَالْفِعْلُ وَأَخَذَ
فِي بَسْطِ ذَلِكَ وَفِي نَثْرِهِ وَشَرْحِهِ وَفَسْرِهِ وَالْكَلَامِ عَلَى الْكَلَامِ الْمَعْنَايِ الْكَيْفِيَّةِ
وَالْأَسْمَاءِ أَلْفَافًا غَوْرُ نَاشِئَةٍ ثُمَّ قَالَ مَا أَحْسَنُ قَوْلِ الْفَاضِلِ أَرِسْطُوطَالَسُ
إِنَّهُ لَمَّا لَمْ يَكُنْ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَبْقَى بِشَخْصِهِ ائْتَنَاقَ إِلَى أَنْ يَبْقَى بِصُورَتِهِ

وَذَكَرَ مَا يَفْتَضِيهِ هَذَا الْقَوْلُ ثُمَّ لَمْ يُفْنَعْ بِالْكِنَايَةِ وَالْإِلْبَاسِ حَتَّى أَنْشَدَ قَوْلَ أَبِي
نُؤَاسٍ

بَاحَ لِسَانِي بِمُضْمَرِ السِّرِّ وَذَاكَ إِنِّي أَقُولُ بِالذَّهْرِ
وَلَيْسَ بَعْدَ الْمَمَاتِ مُنْبَعَثُ وَإِنَّمَا الْمَوْتُ بَيِّضَةُ الْعُقْرِ

فَرَاعَنِي مَا إِنْتَهَى إِلَيْهِ مِنْ مَذْهَبِهِ وَسَاءَنِي مَا رَأَيْتُ مِنْ سُوءٍ مُنْقَلَبِهِ وَقَدْ
اسْتَوَلَتْ مِنْهُ الْخَمْرُ عَلَى الْعَقْلِ وَخْتَرْتُ بَيْنَ الدَّوَابَّةِ وَالنَّعْلِ فَقُلْتُ يَا هَذَا
إِيَّاكَ وَالضَّلَالِ وَالْأَخْذَ فِي زَخَارِفِ الْمُحَالِ وَمَا الَّذِي تُنْكِرُ لَهُ أَمَرَ الْمَعَادِ
وَيَبْعَثُكَ عَلَى فَسَادِ الْإِعْتِقَادِ وَالْإِلْحَادِ أَمْ أَجَلُ الْمَصِيرِ إِلَى الْبَلَى وَتَفَرَّقُ
الْأَجْزَاءُ فِي الثَّرَى أَوْ لَيْسَ الْحَبَّةُ لَا تَنْبُتُ إِلَّا بَعْدَ الْعُقْرِ وَالْإِضْمِحْلَالِ
وَالْبَيِّضَةُ لَا تَفْرَحُ إِلَّا بَعْدَ الْفَسَادِ وَالْإِنْفِعَالِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْأَمْثَلَةِ
الظَّاهِرَةِ وَالشَّوَاهِدِ الدَّالَّةِ ثُمَّ تَلَوْتُ عَلَيْهِ (وَايَةً لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا
وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ)¹⁷¹ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى (وَالْقَمَرُ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ
حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ)¹⁷² فَاعْتَرَضَ مُبَادِرًا وَقَالَ مَا مَعْنَى قَوْلِهِ (لَا
الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ)¹⁷³ وَفِي أَوَانِ كُلِّ مُحَاقٍ يَقَعُ الْإِدْرَاكُ
وَاللِّحَاقُ ثُمَّ فِي الْكُسُوفِ الشَّمْسِيِّ يَكُونُ الْإِدْرَاكُ الْحَقِيقِيُّ قُلْتُ هِيَاهُتَ وَأَنَّى
لَهُمُ التَّنَاقُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ

حَفِظْتَ شَيْءً وَضَاعَتْ (وَوَغَابَتْ) عَنْكَ أَشْيَاءُ

¹⁷¹ Yâsin Suresi/33

¹⁷² Yâsin Suresi/39

¹⁷³ Yâsin Suresi/40

إِنَّمَا الشَّمْسُ لَا تُدْرِكُ الْقَمَرَ بِفَلَكَهَا وَإِنَّمَا هُوَ بِسُرْعَةِ سَيْرِهِ يُدْرِكُهَا وَذَلِكَ
 بِمُشَاهَدَةِ النَّاطِرِينَ وَقَطْعِ دَائِرِ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
 فَقَالَ عَلَى رُسْلِكَ فَمَا مَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى (وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ) ¹⁷⁴ وَأَمَّا
 الدَّلِيلُ عَلَى اخْتِصَاصِ النَّهَارِ بِالسَّبْقِ قُلْتُ الْمُرَادُ إِنَّهُ لَا يَذْهَبُ أَحَدُهُمَا
 بِمَعْنَى صَاحِبِهِ وَلَا يَزُولُ بِضَامَّتِهِمَا عَنْ نَسَبِهِ فَكَأَنَّهُ قَالَ لَا اللَّيْلُ سَابِقُ
 النَّهَارِ وَلَا النَّهَارُ سَابِقُ اللَّيْلِ وَنَابَتْ إِحْدَى الْجُمْلَتَيْنِ عَنِ الْأُخْرَى وَهَذَا
 مَذْهَبُ مَنْ مَذَاهِبِ الْعَرَبِ فِي كَلَامِهِمُ الَّذِي نُزِلَ بِهِ الْقُرْآنُ الَّذِي (لَا يَأْتِيهِ
 الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ) ¹⁷⁵ مَا إِنَّ السَّبْقَ
 مِنَ النَّهَارِ وَقَعَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا خَلَقَ الشَّمْسَ أَوْجَدَ النَّهَارَ بِوُجُودِهَا وَلَمْ
 يَكُنِ الزَّمَانُ قَبْلَهَا يُسَمَّى لَيْلًا فَلَمَّا وَقَعَ الْإِنْجِيَازُ وَالتَّمَيُّزُ بِهَا كَانَ النَّهَارُ
 وَاللَّيْلُ وَاسْتَحَقَّ النَّهَارُ السَّبْقَ لِأَنَّ الدَّلِيلَ مِنْهُ قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى (أَلَمْ
 نَرِ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ
 دَلِيلًا) ¹⁷⁶ فَقَالَ دَعْنِي مِنْ خُرَافَاتِ الْمُتَكَلِّمِينَ وَأَقَاوِيلِ الْمُشَرَّرِّعِينَ وَلَمْ يَزَلْ
 يَعْنِي كُفْرَهُ حَتَّى مَالَ بِهِ سُكْرُهُ فَتَوَسَّدَ جَانِبُهُ الْوَحْشِيِّ إِلَى الْعَشِيِّ وَجُعِلَ
 يُفِيخُ وَلَا يَرِيخُ وَيُرْسِلُهُنَّ كَسِهَامِ الْحَنَائِيَا إِلَى الرِّمَايَا وَأَقْبَلَ النَّاطُورُ فَقَالَ مَا
 فَعَلَ الْيَشْكُرِيُّ فَقُلْتُ جُلَّ مَا أَظُنُّ التَّيْسَ إِلَّا مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ
 تَفْسِيرُ التَّبَعِ الظِّلُّ إِسْمَالٌ بِمَعْنَى قَلِّ الْغَاطِيَةِ الْكَرْمُ قَالَ الشَّاعِرُ
 وَمِنْ تَعَاجِيبِ خَلْقِ اللَّهِ غَاطِيَةٌ يَخْرُجُ مِنْهَا مُلَاحِيٌّ وَغَرِيبٌ ¹⁷⁷

¹⁷⁴ Yâsin Suresi/40

¹⁷⁵ Fussilet Suresi/42

¹⁷⁶ Fukan Suresi/45

¹⁷⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 3273.

الْهُيُولِي رَأْسُ الطَّبَائِعِ عِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ وَلَيْسَ مِنْ كَلَامِ الْعَرَبِ الْقِنْسُ الْأَصْلُ
 الْإِفَاخَةُ إِخْرَاجُ الرِّيحِ مِنَ الدُّبْرِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (كُلُّ بَائِلَةٍ
 تُفِيخُ) وَأَمَّا عَبْدُ الْقَيْسِ وَفِيهِمْ يَقُولُ أَوْسُ ابْنُ حَجَرٍ التَّمِيمِيُّ
 يَعْلُونَ بِالْقَلْعِ الْبَصَرِيِّ هَامَهُمْ وَيَخْرُجُ الْفَسُو مِنْ تَحْتِ الدَّقَارِيرِ
 الدَّقَرَارُ التُّبَانُ وَقَالَ الْآخَرُ
 وَعَبْدُ الْقَيْسِ مُصَغَّرٌ لِحَاهُمْ كَأَنَّ فِسَاهُمْ قَطَعَ الطَّبَابُ
 فَالْمَثَلُ يُضْرَبُ بِهِمْ فِي ذَلِكَ.

[ال]مقامة [السابعة]

حَدَّثَنِي بَعْضُ أَهْلِ الْأَدَبِ مِمَّنْ يَصْحَبُ أَرْبَابَ الطَّرَبِ وَيَرْكُضُ فِي مَيْدَانِ
 اللَّعِبِ قَالَ خَرَجْتُ فِي زَمَنِ الْخَرِيفِ مَعَ إِفٍ لِي صَرِيفٌ يَتْلُنَا شَادِيٌّ
 مُطْرِبٌ وَيَتْبَعُنَا خَادِمٌ مُتَأَدِّبٌ وَقَدْ نَشَرَتِ السَّمَاءُ مَطَارِفَهَا وَهَتَلَتْ وَأَخَذَتْ
 الْأَرْضُ زَخَارِفَهَا وَازَيَّيْنَتْ قَالَ وَقَدْ فُرِيَءَ بِلَفْظِ الْجَمْعِ فِي أَحَدِ الرِّوَايَاتِ
 السَّبْعِ فَلَمْ نَزَلْ نَخْتَلِسُ الطَّرِيقَ إِلَى الْقَصْدِ وَنُحَازِرُ صُحْبَةَ قَرِينٍ وَغَدٍ
 وَنُسَابِقُ مَنْهَلِ الْقَطْرِ وَنَتَبُّ إِلَى الْفُرْصَةِ مِنَ الدَّهْرِ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى حَدِيقَةٍ
 فِي ظَاهِرِ الْبَلَدِ وَمَا يَشْعُرُ بِنَا أَحَدٌ فَجَعَلْتُ أَتَصَفَّحُ نَخِيلَهَا وَزَهْرَهَا وَنَسْتَأْقُ
 سَوْسَنَهَا وَعَبْهَرَهَا وَنَطَأُ مِنْ ثَرَاهَا فِي مِسْكِ فَنَيْقٍ وَعَنْبَرٍ سَحِيقٍ ثُمَّ دُفِعْنَا
 إِلَى مِظَلَّةٍ بِهَا مُشْرِعَةٌ تَتَنَازَعُهَا مَيَادِينُ أَرْبَعَةٍ فَنَبَّوْنَا مِنْهَا مَجْلِسًا يَحْرُسُنَا
 مِنَ الْقَطْرِ وَيُفْرِشُ لِحَاطِنَا أَنْمَاطَ الزَّهْرِ وَيَصِلُ أَسْمَاعُنَا بِتَجَاوِبِ الْأَطْيَارِ
 وَيُعَبِّقُ أَنْفَاسَنَا بِتَفَاوُحِ النُّوَارِ وَانْتَضَيْنَا هُنَاكَ جَذُولًا كَالْأَيْمِ الْجَهِيرِ أَوْ

السَّيْفِ الْهَزِيرِ وَتَنَاولْنَا مَا حُضِرَ مِنَ الطَّعَامِ صُحْبَةَ الْغُلَامِ وَقَرَّبْنَا قَرَابَةً
 مِنَ الرَّاحِ فَأَطْلَعْنَا نُجُومَهَا فِي بُرُوجِ الرَّاحِ وَحَسَنَ مُغْنِينَا آلَتَهُ وَأَخَذَ لِلْغِنَاءِ
 أَهْبَتَهُ فَسَلَكْنَا مَذَاهِبَ الرَّمْلِ وَالْمَزْمُومِ وَعَرَكْنَا بِأَيْدِي اللَّهْوِ آذَانَ الْهُمُومِ ثُمَّ
 أَدْرْنَا كُؤُوسَ الْمَذَاكِرَةِ وَنَظَمْنَا عُقُودَ الْمُنَادِمَةِ وَالْمُحَاضِرَةِ فَاتَيْنَا عَلَى
 الشَّوَارِدِ وَالْأَمْثَالِ وَتَنَاجَيْنَا بِالسَّحْرِ الْجَلَالِ وَضَاهَيْنَا بِأَحَادِيثِنَا إِقْطَاعَ
 الرِّيَاضِ وَأَتْنَيْنَا عَلَى أَيَّامِنَا الْمَوَاضِ وَجَرَيْنَا فِي مَيَادِينِ الْأَنْسِ وَكَأَنَّنا مِنْ
 يَوْمِنَا فِي عُرْسٍ فَبِتْنَا نُحِثُّ حَيْلَ الْمَرْحِ وَنُنْشِرُ دَوَاوِينَ الْفَرَحِ لَا نَحْسَبُ
 الدَّهْرَ يَشْعُرُ بِمَكَانِنَا وَلَا يَصِلُ رَنْقُهُ إِلَى صَفَاءِ زَمَانِنَا حَتَّى طَلَعَ عَلَيْنَا
 شَخْصٌ مِنَ الْبَشَرِ كَأَنَّهُ قِطْعَةُ حَجَرٍ ثَقِيلُ الْوِطْأَةِ قَدِمُ الطَّلَعَةِ كَاسِدُ السِّلْعَةِ
 مَذْمُومُ الشَّكْلِ عَلَى نَقْدِ الْفِرَاسَةِ الْعَدْلِ سَرَطَانِي الْمَشْيَةِ رَحْلِي لِلْبُنْيَةِ مَائِلُ
 الْقَصْرِ بَادِي الْفَقْرَةِ مُتَسَانِدًا لِرَفِيقِهِ رَامِيًا إِلَى الْأَرْضِ بِعَيْنَيْهِ فَأَقْبَلَ إِلَيْنَا
 كَالسَّيْلِ جَاءَ بِهِ اللَّيْلُ يَنْظُرُ إِلَيْنَا شَدْرًا وَيَقْتُلُ نَشَاطِنَا صَبْرًا وَنَحْنُ نَسْتَعِيدُ
 مِنْ قُرْبِهِ وَنَسْتَرِيحُ إِلَى شَتْمِهِ وَسَيِّهِ فَلَمْ نَلْبَثْ إِلَّا وَهُوَ رَابِعُنَا بِالْوَصِيدِ
 وَنَحْنُ لَا نُبْدِي وَ لَا نُعِيدُ فَأَشَارَ بِالسَّلَامِ وَهُوَ مَرْمُوزُ الْكَلَامِ مُسْتَكُ الْأَسْنَانِ
 مَسْحُونُ اللِّسَانِ فَرَدَدْنَا تَحَرُّجًا فَجَلَسَ مُتَفَجِّعًا ثُمَّ قَالَ أَلَا أَنْشِدُكُمْ شِعْرًا قُلْنَا
 اللَّهُمَّ غُفْرًا فَقَالَ أَنَا الَّذِي أَقُولُ وَنَهَضَ يُنْشِدُ وَيَجُولُ

تَجَاهَلْتُمُ الشَّاعِرَ الْيَشْكُرِيَا فَقَدْ رَدَدْتُمُوهُ إِلَى الذَّاكِرِيَا

وَجَعَلَ يَمُرُّ فِي السِّنَادِ وَيُبْعَثُ فِي الْإِنْشَادِ وَيُخْطِئُ فِي قَوَافِيهِ وَيُخَالِفُ بَيْنَ
 إِعْجَازِهِ وَهَوَادِيهِ فَسَأَلَهُ أَحَدُ الْجَمَاعَةِ عَنْ رَوِيِّ شِعْرِهِ لِلرَّدْفِ أَمْ لِلتَّجْرِيدِ
 وَعَنْ الْحَرَكَةِ الَّتِي سَانَدَ فِيهَا لِلْحَدْوِ أَمْ لِلتَّوْجِيهِ فَلَمْ يَفْهَمْ شَيْئًا مِمَّا نَحَدَّاهُ بِهِ

وَلَمْ يَعْدِلْ عَنْ طَرِيقِ جَهْلِهِ وَمَذْهَبِهِ وَلَمْ يَزَلْ يَمْلَأُ قُلُوبَنَا غَيْظًا وَيُعِيدُ فَصْلَانَا
قَيْظًا حَتَّى نَفْضُنَا مِنَ الْمَكَانِ هَرَبًا مِنَ الْهَدْيَانِ وَقَدْ وَرَدَ عَلَى أَسْمَاعِنَا مِنْ
مَقَالِهِ مَا وَرَدَ عَلَى أَبْصَارِنَا مِنْ اسْتِثْقَالِهِ وَجَعَلْنَا نَتَنَاهَبُ طَرِيقَ الْمَنْزِلِ
وَنَتَدَاوِلُ قَوْلَ الْأَخْطَلِ

وَلَيْسَ الْقَذَا بِالْعُودِ يَسْقُطُ فِي الْخَمْرِ وَلَا بِذُبَابٍ نَزَعُهُ أَيْسَرُ الْأَمْرِ
وَلَا كِنْ لَا نَسُرُّ بِقُرْبِهِ تَرَامَتْ بِهِ الْغَيْطَانُ مِنْ حَيْثُ لَا نَدْرَى

تَفْسِيرُ السِّنَادِ فِي الشَّعْرِ كُلُّ عَيْبٍ يَكُونُ مِنْ قَبْلِ الرَّوِيِّ كَارِدَا فِي قَافِيَةٍ
وَتَجْرِيدِ أُخْرَى وَكَذَلِكَ إِنْ كَانَتْ الْقَافِيَةُ الْمُؤَسَّسَةُ مَعَ أُخْرَى مُجَرَّدَةً وَمِنْ
ذَلِكَ اخْتِلَافُ الْحَرَكَاتِ قَبْلَ الرَّدْفِ كَالْفَتْحَةِ مَعَ الْكَسْرِ وَالضَّمَّةِ وَاخْتِلَافُ
الْإِشْبَاعِ وَهُوَ حَرَكَةُ الدَّخِيلِ وَالسِّنَادِ فِي الْبَيْتِ الْمَذْكُورِ هُوَ اخْتِلَافُ الْحَرَكَةِ
قَبْلَ الْيَاءِ وَكَذَلِكَ كَسْرُهُ الرَّاءِ أَلِلِلرْدْفِ رَوِيُهُ أَم لِلتَّجْرِيدِ مِنْ أَجْلِ أَنَّ الْحَرْفَ
الْمُشَدَّدَ حَرْفَانِ فَكَأَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْيَاءِ الْمُشَدَّدَةِ أ هِيَ رَوِيٌّ أَمْ رَوِيٌّ وَرَدَتْ
وَأَمَّا الْحَرَكَةُ فَهُوَ الْحَرَكَةُ قَبْلَ الرَّدْفِ التَّوْجِيهِ حَرَكَةُ مَا قَبْلَ الرَّوِيِّ

[ال]مقامة [الثامنة]

الْمُتَرْجِمُ وَهَدَدَ بِالْأَسْمِ الْأَعْظَمِ وَقَدْ رَاعَ الْغَلَامُ مَا سَمِعَ وَكَلَّ مِنْ انْتِصَابِهِ
وَحَضَعَ حَتَّى أُرْعِدَتْ خِصَالُهُ وَلَانَتْ مَفَاصِلُهُ فَعَمَزَ عَلَيَّ أَكْحُلُهُ فَصَرَعَهُ
وَكَادَ يُفِيْقُ فَمَنَعَهُ ثُمَّ صَفَّرَ بِالْأَسَةِ وَنَظَرَ فِي (الظَّلَامِ) وَجَعَلَ يُسَائِلُ
وَيُسْتَنْتَقُ وَيَخْتَرِعُ الْبَاطِلَ وَيَخْتَلِقُ وَقَدْ أَجْهَشَ جَمَاعَةُ الْأَقْوَامِ (وَسَاءَ)
بِالْغَلَامِ فَقَالَ مَا تَخْرُجُ الْمَلْعُونَةُ إِلَّا بِعَشْرَةِ مَوْزُونَةٍ فَلَمْ يَبْقَ أَحَدٌ إِلَّا أَعْطَاهُ

وَهُوَ (يَقُولُ) بَقِيَ مِنَ الْمَبْلَغِ كَذَى وَبَقِيَ كِذْيٌ حَتَّى اجْتَذَبَ أَضْعَافَ مَا طَلَبَ
ثُمَّ قَالَ السَّاعَةُ (السَّاعَةُ) لَا مِنْ عَيْنِهِ وَلَا مِنْ أُذُنِهِ وَلَا مِنْ أَنْفِهِ وَلَا مِنْ فَمِهِ
بَلْ مِنْ دُبُرِهِ أَوْ ظُفْرِهِ وَمَسَحَ جَبْهَةَ (الْغُلَامِ) وَقَدْ انْتَهَى سَرُّهُ فَقَامَ وَتَفَرَّقَ
النَّاسُ وَمَرَّ الشَّيْخُ غَيْرَ بَعِيدٍ ثُمَّ تَمَثَّلَ بِقَوْلِ عَبِيدٍ

أَفْلَحَ بِمَا شِئْتَ فَقَدْ يُدْرِكُ بِالِ ضَعْفٍ وَقَدْ يُخَدِّعُ الْأَرِيبُ¹⁷⁸

ثُمَّ قَالَ عَلِمْتُ يَشْكُرُ إِنِّي جُرْزِيلُهَا الْمُحَكَّلُ¹⁷⁹ وَعُدَيْفُهَا الْمُرَجَّبُ¹⁸⁰

فَإِذَا بِهِ الْخَبِيثُ الْيَشْكُرِيُّ

تَفْسِيرُ الْهَالَةِ الدَّارُ مُحُولُ الْقَمَرِ وَهِيَ هَاهُنَا كِنَايَةٌ عَنْ حَلَقَةِ الْقَوْمِ (.....)
التَّهَافُتُ فِي الشَّيْءِ وَالْمُتَابَعَةُ عَلَيْهِ وَمِنْهُ قَوْلُ الْحَسَنِ إِنَّ عَلِيًّا أَرَادَ أَمْرًا
فَتَبَايَعَتْ عَلَيْهِ الْأُمُورُ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ لَا تَتَّبِعُوا فِي الْكَذِبِ
كَتَتَائِعِ الْفَرَاشِ فِي النَّارِ (الْقِيَامَةِ) زَجَرُ الطَّيْرِ لِلتَّقَالِ الظُّلَّةِ الزَّوْجَةُ الْبِرُّ
التَّرَابُ ذُو الطُّفَيْتَيْنِ الْخَبِيثُ مِنَ الْحَيَاتِ وَهُوَ الَّذِي (عَلَى) ظَهْرِهِ خَطَّانِ
قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ أَقْتُلُوا مِنْهَا ذَا الطُّفَيْتَيْنِ وَالْأَبْتَرِ كَأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ شَبَّهَ الْخَطَّيْنِ عَلَى ظَهْرِهِ بِخُوصَتَيْنِ مِنْ خُوصِ الْمُقْلِ وَالطُّفَيْةُ خُوصَةُ
الْمُقْلِ وَجَمَعُهَا (طُفَى)

[ال]مقامة [التاسعة]

حَدَّثَنِي بَعْضُ الْكُتَّابِ قَالَ حَضَرْتُ مَجْلِسًا مِنْ مَجَالِسِ الشَّرَّابِ وَقَدْ انْتَضَمَ
سِلْكُهُ جَمَاعَةٌ مِنَ الرُّؤَسَاءِ وَدَارَ فَلَكُهُ بِنُجُومِ الصَّهْبَاءِ وَمَثَلَتْ بِهِ قَيْنَةٌ كَأَنَّهَا

¹⁷⁸ İbn Manẓūr, a.g.e., c. V, s. 3458.

¹⁷⁹ Bu söz, Lisānu'l-'Arab'da, "أَنَا جُنَيْلُهَا الْمُحَكَّلُ" biçimindedir; İbn Manẓūr, a.g.e., c. I, s. 877.

¹⁸⁰ a.e., c. IV, s. 2861.

دُمِيَّةُ الْمَحْرَابِ مَغْمُوسَةٌ فِي مَاءِ الشَّبَابِ مَلِيحَةُ التَّصَرُّفِ وَالْإِفْتِنَانِ
مَوْسُومَةٌ بِالْحُسْنِ وَالْإِحْسَانِ كَأَنَّمَا طَرِبَتْ الشَّمْسُ عَلَى عَنَانِهَا فَخَلَعَتْ
عَلَيْهَا حُلَّةَ بَهَائِهَا أَوْ بَكَ لَدَيْهَا عَاشِقُهَا فَحَكِي رِقَّةَ دُمُوعِهِ مَنْطِقُهَا تَسْتَنْزِلُ
الْعُصْمَ بِمُلْحِهَا وَخُدَعِهَا وَتَسَحَّرُ الْعُقُولَ بِمُجُونِهَا وَلَعِهَا وَتُخْطِرُ بِنَانِهَا فِي
أَحْشَاءِ كِرَانِهَا بِتَحْرِيكِ الْفَصِيحِ الْأَلْسُنِ مِنَ الْعِيِّ الْأَلَكَنِ وَالْأَدِيبِ الْأَكْيَسِ
مِنْ الْأَصَمِّ الْأَخْرَسِ فَمَلَأَتْ قُلُوبُنَا سُرُورًا وَأَسْمَاعُنَا شُدُورًا وَظَلَمْنَا نَرْقُصُ
لَهَا بِالرُّؤُوسِ وَنُزَمِّرُ عَلَيْهَا بِالْكُؤُوسِ حَتَّى أَذِنَ النَّهَارُ بِالْأُفُولِ وَأَعْلَنَ
الظَّلَامُ بِالْفُفُولِ فَزَجَرْنَا طَائِرَ يَوْمِنَا عَنِ الْوُقُوعِ وَفَلَّلْنَا جَيْشَ الدُّجَى
بِمَصَافٍ الشُّمُوعِ وَوَصَّلْنَا عَرَى الصَّبُوحِ بِالْغُبُوقِ وَسَاوَيْنَا بَيْنَ الْغُرُوبِ
وَالشُّرُوقِ وَسَمِعْنَا هَاتِفًا يَهْتَفُ بِقَوْلِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْأَحْنَفِ
أَتَأَذْنُونَ لِصَبِّ فِي زِيَارَتِكُمْ فَعِنْدَكُمْ شَهَوَاتُ السَّمْعِ وَالْبَصَرِ

وَإِذَا الْيَشْكُرِيُّ قَدْ حَضَرَ وَشَرِبَ إِلَى سَحَرٍ وَطَرَبٍ وَنَعْرِ وَأَظْهَرَ مِنَ الْكَفِّ
بِقَيْنَتِنَا (وَالْإِعْجَابِ) بِصَنَعَتِهَا وَالتَّهَالُكِ فِي سَمَاعِ غِنَائِهَا وَالْإِخْبَاتِ لَهَا
وَالْإِفْتِرَاحِ عَلَيْهَا مَا مَلَكَ بِهِ مَجْلِسُنَا وَاسْتَرْقَتْ قُلُوبُنَا وَأَنْفُسُنَا حَتَّى سَاوَرَ
كَرَى النَّوْمِ بَعْضَ الْقَوْمِ وَحَمَلَهَا فَتَى مِنْهُمْ عَلَى الْعَبَثِ بِهِ وَقَدْ خَلَا بِعَجْبِهِ
وَجَدَّ فِي طَرَبِهِ وَلَعِبِهِ وَكَانَ فِي يَدِهِ خَاتَمٌ كَالْقَلَامَةِ بِفَصِّ كَالْبِرَامَةِ فَبَعَثَهَا
عَلَى (أَحْذِهِ) طَمَعًا فِي مُغَالَبَةِ شُحِّهِ وَلُومِهِ وَمُخَادَعَةِ بُخْلِهِ وَشُومِهِ فَأَقْبَلَتْ
عَلَيْهِ وَقَالَتْ قَدْ تَفَرَّغْتُ لِخَاصَّتِي خِدْمَتِكَ وَبُلُوغِ غَرَضِكَ وَأَحْبَبْتُ الْقُرْبَ
مِنْكَ وَالْإِسْتِمْتَاعَ بِكَ فَنَهَضَ فَقَبَلَ يَدَيْهَا وَجَلَسَ إِلَيْهَا فَقَالَتْ مَاذَا تَقْتَرِحُ الْآنَ
مِنَ الْأَصْوَاتِ الْمُخْتَارَةِ فَقَالَ يَا سَيِّدَتِي نَوْبَةُ مِنْ أَغَانِي عُبَيْدِ بْنِ سَرِيحٍ

فَوَاللَّهِ إِنَّهَا ضَالَّةٌ لَا يُنْشِدُهَا سِوَاكَ وَلَا يُرْشِدُ إِلَيْهَا إِلَّا كَ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ فَعَنَّتْهُ
صَوْتَيْنِ مِنْ مُخْتَارِ صَنَعَتِهِ فَطَرَبَ وَشَرِبَ ثُمَّ جَعَلَ يُغَارِلُهَا وَتُغَارِلُهُ
وَيُمَارِجُهَا وَتُمَارِجُهُ حَتَّى دَارَ قَدْحُهُ فَقَالَتْ مَاذَا أُغْنِيكَ فَقَالَ صَوْتُ مِنْ مُدُنِ
مِعْبَدٍ يَقْتَرِنُ فِي النَّوْبَةِ نَصَعَتُهُ فِي شِعْرِ الْمَعِطِي فَأَصْلَحَتْ لِلْمَعْلَقِ مَثَالِثُهَا
وَعَنَّتِ النَّوْبَةَ كَمَا اقْتَرَحَهَا فَقَامَ وَقَعَدَ وَقَبَّلَ الْأَرْضَ وَسَجَدَ وَقَالَ وَاللَّهِ لَوْ
عَاشَ عُبَيْدٌ وَمِعْبَدٌ لَكَانَا عَبْدَيْكَ أَحْسَنْتِ أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ هَذَا وَاللَّهِ غِدَاءُ
الْأَرْوَاحِ وَغَايَةُ الْإِفْتِرَاحِ لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ وَلِيَطْرِبِ السَّامِعُونَ ثُمَّ
شَرِبَ وَنَازَعَهَا الْحَدِيثَ وَاللَّعِبَ حَتَّى دَارَ الْقَدْحُ وَقَالَتْ مَا تَقْتَرِحُ فَقَالَ شِعْرُ
النَّصِيبِ الْمُخْتَارِ فِي الْبَلِيَّةِ الْأَصْوَاتِ فَوَاللَّهِ مَا سَمِعْتُ أَحَدًا يَقُومُ بِغَنَائِهِ وَلَا
يُؤَدِّيهِ حَقَّ أَدَائِهِ وَهُوَ الْمُصْطَلَحُ عَلَيْهِ فِي الرَّوَايَتَيْنِ وَالْمُتَّفِقُ عَلَى اخْتِيَارِهِ
دُونَ الصَّوْتَيْنِ الْآخَرَيْنِ وَقَلْبِي رَهْنٌ بِسَمَاعِهِ لَا أَرْجُو فُكَاكُهُ إِلَّا بِكَ فَقَالَتْ
وَتُعْمَى عَيْنٌ ثُمَّ أَخَذَتْ فِيهِ فَصَاحَ وَوَثَبَ وَقَالَ الْآنَ حَصْنَحَصَ الْحَقُّ وَبَطَلَ
الْإِفْكُ لَا أَسْمَعُهُ إِلَّا قَائِمًا عَلَى قَدَمَيَّ قَدْ إِمْتَزَجَ وَاللَّهِ بِلَحْمِي وَدَمِي وَجَرَى
فِي غُرُوقِي وَأَعْظَمِي وَجَعَلَ يُحَرِّكُ رَأْسَهُ حَتَّى شَرِبَ (كَأْسَهُ)

وَقَالَ وَاللَّهِ لَقَدْ أَحْسَنْتِ مَقَاطِعَهُ وَ(مَلَامِحَهُ) وَأَصْنَفَيْتِ مَوَارِدَهُ وَمَشَارِبَهُ
وَهَدَّبْتِ شُدُورَهُ وَنَعَمْتَهُ وَأَطْرَقْتَ سَحَاخَهُ وَأَوْضَحْتَ غُرْرَهُ وَأَوْضَاخَهُ وَلَوْ
غِنَاءٌ يُسْتَنْزَلُ بِهِ الْقَطَرُ أَوْ يُطْرَدُ بِهِ الْمَحْلُ أَوْ يُثَبَّتُ بِهِ الزَّرْعُ بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ
وَوَدْتُ وَاللَّهِ لَوْ أَمَكَنْتِ الْحَالَ وَسَاعَدَ الْمَالَ فَأَنْتَهَى إِلَى رِضَاكَ وَأَبْلُغُ مَنَانِي
فِيكَ يَا عَقِيلَةَ الدَّهْرِ وَذَخِيرَةَ أَهْلِ الْفَضْلِ

عَجَبًا لِمِثْلِكَ لَا يَكُونُ لَهُ خَرْجُ الْعِرَاقِ وَمِنْبَرُ الْمُلْكِ

فَلَمَّا انْتَهَى إِلَيَّ هَذِهِ الْحَالُ مِنْ مَدْحِهَا وَتَفْرِيطِهَا وَوَصَفَتْ مُعْجَزَهَا وَذِكْرَ
الشَّغَفِ بِهَا وَالْأَمَانِيِّ لَهَا وَتَصَوَّرْتُ إِنَّهَا قَدْ دَخَلَتْ فِي شَغَافِهِ وَمَلَكَتْ حَبَّةَ
قَلْبِهِ وَاسْتَوَلَتْ عَلَى لُبِّهِ قَالَتْ لَهُ أُرِيدُ أَنْ تُسَدِّيَ إِلَيَّ يَدًا يَا هَذَا هَلِ الْخَاتَمُ لِي
فَيَكُونُ أَثَرًا عِنْدِي لَكَ أَذْكُرُكَ بِهِ فَجَعَلَ يُغَالِطُهَا عَنْ ذِكْرِهِ وَيُلْفِيهَا عَنْ طَلْبِهِ
وَهِيَ تُعَاوِدُهُ وَتُرَاجِعُهُ حَتَّى أَمْسَكَ مَرَّاقَهُ وَبَلَّعَ أَرْيَاقَهُ وَأَنَّ أُنِينَ النَّكِلِ
وَأَرْزَمَ إِرْزَامَ أُمِّ حَائِلٍ وَهِيَ تُلْحُ عَلَيْهِ حَتَّى أَهَوَتْ بِيَدِهَا إِلَيَّ يَدَهُ لِيَتَنَزَّرَعَهُ
فَاجْتَذَبَ يَدَهُ وَأَكَبَّ مَعْشِيًا عَلَيْهِ وَوَثَبَتِ الْجَارِيَةُ مُرْتَاعَةً فَقَالَتْ قَدْ وَاللَّهِ
فَاطَتْ نَفْسُهُ وَبَطَلَ حِسُّهُ فَبَعْدَ لَأَيِّ مَا أَفَاقَ وَهِيَ مُتَعَرِّضَةٌ لَهُ فَقَالَ لَهَا إِلَيْكَ
عَنِّي لَسْتُ مِنْ دَدٍ وَلَا دَدٌ مِنِّي وَنَهَضَ فَخَرَجَ وَالصَّبَّاحُ قَدْ بَلَغَ وَقَدْ غَلَبَ
لُؤْمُهُ وَفَلَجَ

تَفْسِيرُ: الدُّمِيَّةُ الصُّورَةُ قَالَ الشَّاعِرُ

كَدَمِي الْعَاجِ فِي الْمَحَارِيبِ أَوْ كَالِ

بَيضٍ فِي الرُّوضِ زَهْرُهُ مُسْتَنِيرٌ

الْكِرَانُ الْعُودُ وَمِنْهُ سُمِّيَتْ الْقَيْنَةُ كَرِينَةً قَالَ لَبِيدٌ

بِصَبُوحٍ صَافِيَةٍ وَجَذَبِ كَرِينَةٍ بِمَوْتَرٍ تَأْتَالُهُ إِبْهَامُهَا¹⁸¹

الْبَرَامَةُ الْقَرَادَةُ وَالْجَمْعُ بُرَامٌ

أَطْرَقَتِ النَّعْلَ طَاهِرَتُهَا بِأُخْرَى وَكَانَ حَدُّهُمَا وَفَاقًا

¹⁸¹ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. IV, s. 2392.

الشَّعَافُ عِلَاقُ الْقَلْبِ وَمِنْهُ قَوْلُهُ تَعَالَى (قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا) أَيْ أَصَابَ شِغَافَهَا
 كَمَا نَقُولُ كَبَدَهُ وَرَأْسَهُ الدَّدُ اللَّهْوُ وَاللَّعِبُ وَفِيهِ ثَلَاثُ لُغَاتٍ دَدٌ مِثْلُ بَدءٍ وَدَدًا
 مِثْلُ قَفَا وَدَدَنٍ مِثْلُ حَزَنٍ
 مَنْ يَكُنْ فِي السَّوَادِ وَالدَّدِ وَالْإِغْرَامِ زِيرًا فَإِنِّي غَيْرُ زِيرٍ قَالَ (الْآخَرُ)
 أَيُّهَا الْقَلْبُ تَعَلَّلْ بِدَدَنٍ¹⁸²

وَمِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (لَسْتُ مِنْ دَدٍ وَلَا دَدٍ مِنِّي)

[ال]مقامة [العاشرة]

حَدَّثَنِي بَعْضُ الْمُحَلِّينَ قَالَ دَعَوْتُ نَفَرًا مِنَ الْفَتَيَانِ مِمَّنْ حُلِيَ بِالْأَدَبِ
 وَالطَّرْفِ وَأَخَذَ (نَعَامَتَهُمَا) (.....) الدَّالَّةُ أَنَّ النَّفْسَ طُلَعَةً مَالَةً وَقَدْ نَلْنَا
 كُلَّ (الْأَمَانِي) بِالْأَدَبِ وَالْعُدُولِ عَنْ وَزَنِ الذَّهَبِ فَمَا قُرِطَتِ الْأَذَانُ بِأَحْسَنِ
 مِنْ مَفَاوِضَةِ الْإِخْوَانِ فَقَالُوا الرَّأْيُ مَعَكَ وَمَا ضَلَّ مَنْ اتَّبَعَكَ فَابْغِ الْآنَ لَنَا
 بِحُسْنٍ لِمَطْعِكَ وَصِحَّةٍ نَفْدِكَ وَتَقَرُّسِكَ جَلِيسًا أُنَيْسًا خَفِيفُ الطَّلَعَةِ نَافِقُ
 السِّلَعَةِ نَسْتَرِيحُ إِلَيْهِ مِنْ جِدْنَا وَيُعِينُكَ عَلَى إِهْدَاءِ الْمَسْرَةِ لَنَا فَنَسْتَطْرِفُ
 مُعَاشَرَتَهُ وَنَسْتَأْنِفُ صُحْبَتَهُ فَلِكُلِّ جَدِيدٍ لَدُهُ وَلِكُلِّ قَدِيمٍ نَبْدُهُ فَقَرَعْتُ قَارِعَةً
 الطَّرِيقِ وَرَمَيْتُ نَظَرَ السَّوْدَنِيْقِ وَإِذَا بِرَجُلٍ شَخِیصُ الْبَدَنِ طَرِيرُ الْمَحْجَنِ
 عَلَيْهِ مُقَطَّعَاتٌ مُسَهَّمَةٌ مُشْتَمِلٌ بِحَمِيصَةٍ مَعْلَمِهِ قَدْ مَالَ إِلَيْهِ صَبِيَّةٌ يَهْزُونَ
 مِنْهُ وَالنَّاسُ يَبْعَثُونَهُمْ عَلَى الْعَبَثِ بِهِ وَهُوَ يَمْضِي عَلَى سُنَنِهِ وَيَذُودُهُمْ
 بِمُخْجَنِهِ وَيَقُولُ تَبًّا لَكُمْ وَسُخْفًا وَبُعْدًا لَكُمْ وَمُخْفًا تَخْصُبُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ بِالْحَصَا

¹⁸² Ibn Manẓūr, a.g.e., c. II, s. 1346.

وَتَقْذِفُونَهُمْ بِالنَّوَا صُمَّتْ أَسْمَاعُكُمْ عَنِ الرِّسَالَةِ وَعُمِيَّتْ أَبْصَارُكُمْ عَنْ
وَاضِحِ الدَّلَالَةِ تَبًّا لَكُمْ وَفَاهَا لِأَفْوَاحِكُمْ لَسْتُ بِأَوَّلِ نَبِيٍّ خَذَلَهُ يَوْمُهُ وَضَيَّعَهُ
قَوْمُهُ فَقُلْتُ أَصَبْتُ الرَّمِيَّةَ وَحَطَطْتُ الْجَنِيَّةَ هَذَا صَاحِبُنَا الَّذِي لَا نُرِيدُ بِهِ
بَدَلًا وَلَا نَبْغِي بِهِ جَوْلًا ثُمَّ دَنَوْتُ مِنْهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِكَ
فَقَالَ لَبَّيْكَ مِنْ كُلِّ جَانِبَيْكَ قُلْتُ هَلْ لَكَ فِي الْمَصِيرِ إِلَيَّ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ
الْيَمِينِ (عَلَى سُرَرٍ مَوْضُونَةٍ* مُتَكِينِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ* يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وَلَدَانُ
مُخْلَدُونَ* بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيْقٍ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ)¹⁸³ فَقَالَ كُنْ أَمَامِي وَمَعَكَ
زِمَامِي إِلَيْهِمْ أُرْسِلْتُ وَفِيهِمْ بُعِثْتُ فَسِرْتُ وَاسْتَتَبَعْتُهُ

حَتَّى مَثَلَ بِعُقْرِ الدَّارِ فَرَفَعَ عَقِيرَتَهُ وَقَالَ

أَنَا النَّبِيُّ الِّيشْكُرِي	مِنْ جَشَمٍ أَوْ غَيْرِ
شَفِيعُكُمْ فِي الْمَحْشَرِ	أَسْقِيكُمْ بِالْكَوْثَرِ
أُنْجِيكُمْ مِنْ سَقَرِ	فَتِلْكَ إِحْدَى الْكِبَرِ
(لَوَاحَةٌ لِلْبَشَرِ) ¹⁸⁴	أَمَّا أَتَاكُمْ خَبْرِي
فِي مُحْكَمَاتِ السُّورِ	وَفِي انْشِقَاقِ الْقَمَرِ
إِنِّي قَسِيمُ الْمَضَرَى	فَرَعًا نِزَارِ الْأَكْبَرِ
أَتِيكُمْ بِالنُّدْرِ	وَمُعْجَزَاتِ السَّيْرِ
(وَلَا إِلَهَ إِلَّا نَبِيٌّ) مَعَشَرِ	مِثْلَ النُّجُومِ الزُّهَرِ
بِكُمْ يَتِمُّ ظَفَرِي	إِذَا اتَّبَعْتُمْ أَثَرِي

¹⁸³ Vâkı'a Suresi/15,16,17,18

¹⁸⁴ Müddessir Suresi/29

(فَقُلْنَا سَمِعْنَا مَا قَالَ رَسُولُنَا) وَأَطَعْنَا (رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ
فَأَكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ) (إِذَا كَانَ الرَّسُولُ (ص) يَتَرَأْسُ) (الْمَجْلِسِ) فَكَانَ
وَاسِطُهُ نِظَامَهُمْ وَحَلَّى أَسْمَاعَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ
الْقَوْلُ عَلَى

جَوَازِهِ لَا بِاللَّهِ

وَرَسُولِهِ فَلَا وَجْهَ

لَأَنْ يُذَكَّرَ مِثْلَ

هَذِهِ الْمَقَامَةِ

فِي الْكُتُبِ مَعَ أَنَّهُ

لَمْ يُذَكَّرْ فِيهَا شَيْئًا

يُعْتَدُّ بِهِ فِي اللُّغَةِ

وَالْأَدَبِ سِوَى قَلَّةٍ

الْأَدَبِ نَعُودُ بِاللَّهِ

مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ مِنَ الْفَقْرِ مُصْنَتَعُ الْعَلِيمِ

فَقَالَ بَعْضُهُمْ أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَأَصْدِغْ بِمَا تُؤْمَرُ إِلَيَّ
حِزْبِكَ فَقَالَ "الْيَوْمَ خَمْرٌ وَغَدًا أَمْرٌ" فَقَالُوا فَمَا تَقُولُ فِي قَوْلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "لَا نَبِيَّ بَعْدِي" فَقَالَ يَعْنِي "لَا نَبِيَّ مِنْ مُضَرَ" هَذَا تَأْوِيلُ
الْخَبَرِ لَمْ نَزَلْ نُسَائِلُهُ وَنُحَاوِرُهُ وَهُوَ سَرِيعُ الْجَوَابِ ذَرِيعُ الْخِطَابِ حَتَّى قَالَ
قَائِلُنَا أَخَا يَشْكُرُ أَظْهَرَ لَنَا شَيْئًا مِنْ مُعْجَزَاتِكَ وَبَرَاهِينِكَ فَقَالَ إِنِّي أَخْبِرُكُمْ
بِمَا فِي نَفُوسِكُمْ فَأَعْمِدُوا إِلَيَّ كُؤُوسَكُمْ فَقُلْنَا أَ تَرَى يَصِيرُ هَزْلُهُ جِدًّا وَبَاطِلُهُ

حَقًّا ثُمَّ أَخَذَ كُلُّ مَنَا كَاسَهُ وَهُوَ مُتَشَوِّقٌ إِلَيَّ مَا يُذَكِّرُ وَقَالَ الْوَعْدُ يَا أَخَا
يَشْكُرُ فَقَالَ فِي نَفْسِكُمْ إِنِّي كَذَّابٌ فَهَضَّ فَاسْتَبَقَ الْبَابَ وَشَغَلْنَا عَنْهُ
الضَّحِكُ وَالْإِسْتِغْرَابُ فَكَانَ آخِرُ الْعَهْدِ بِهِ وَهَزَلَهُ وَلَعِبِهِ

تَفْسِيرُ كَلِمَاتٍ مِنْ هَذِهِ الْمَقَامَةِ

الشَّخِصُ الْعَظِيمُ الشَّخْضُ الْمُقَطَّعَاتُ قِيلَ النَّيَابُ الْقِصَارُ وَلِذَلِكَ قِيلَ لِأَبْيَاتِ
الرَّجَزِ مُقَطَّعَاتٌ لِفُصْرِهَا وَقِيلَ إِنَّهَا النَّيَابُ الْمُقَطُّوعَةُ سَابِعَةٌ كَانَتْ أَوْ
قِصَارٌ أَوْ كَانَتْ مَلَابِسُهُمُ الْمُرُوطُ الْأَكْسِيَّةُ وَالْأَرْدِيَّةُ فَمَنْ لَمْ يَلْبَسْ ذَلِكَ
وَقَطَعَ ثِيَابِهِ فَقَدْ لَبَسَ الْمُقَطَّعَاتِ الْمُسَهَّمَةَ الْمُخَطَّطَةَ وَكَذَلِكَ الْمَوْسِمَةُ أَيْضًا
الْخَمِيصَةُ كِسَاءٌ أَسْوَدُ لَهُ عَلَمَانِ قَالَ الْأَعَشَى

إِذَا جُرِّدَتْ يَوْمًا حَسِبْتَ خَمِيصَةً عَلَيْهَا وَجِزْيَالُ النَّظِيرِ الدُّلَامِصَا¹⁸⁵

شَبَّهَ شَعْرَهَا بِالْخَمِيصَةِ قَوْلُهُ فَاهَا لِأَفْوَاهِكُمْ مَعْنَاهُ الْخَبِيئَةُ لَكُمْ أَيْ جَعَلَ اللَّهُ
الْأَرْضَ بِأَفْوَاهِكُمْ كَمَا يُقَالُ بِفِيكَ الْحَجَرُ وَبِفِيكَ الْأَثْلُبُ وَنَحْوُهُ قَالَ الشَّاعِرُ
فَقُلْتُ لَهُ فَاهَا لِفِيكَ فَانَّهَا

قُلُوصَ امْرِي قَارِيكَ مَا أَنْتَ حَازِرُهُ¹⁸⁶

آخِرُ الْمَقَامَاتِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ حَقُّ حَمْدِهِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَآلِهِ
الطَّاهِرِينَ وَكَانَ الْفَرَاغُ مِنْ نَسْخِهَا يَوْمَ الْأَمْرِ خَامِرٌ وَعَهْدُهُمْ مِنَ الْأَمْرِ سَدٌّ
عَهْدَهُ يَقُولُ الْحَزَمِيُّ صَادِقٌ تَلَبَّيْتُ فَلَا يَعْمَلُ الْجُودَ طَبْعُهُ فَمَا هُوَ أَصِيلٌ

¹⁸⁵ Ibn Manẓūr, a.g.e., c. II, s. 1266.

¹⁸⁶ a.e., c. II, s. 3493.

بَادِيكَ بِالشَّبَابِ وَلَوْ فَعَلْتَ مُوجِّهِكَ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ دَى لِلْقَرَعِ قَرَعَهُ قَصِيرًا أَوْ
يَكُونُ طَوِيلَ بَدَنِ وَلِلْأَعْدَالِ لَمْ يُزَالْ طُولًا لِلزَّمَانِ دَلِيلُ أَسْوَدُ لِلْوَجْهِ وَلِلتَّنَائِ
وَلِلْخَنَاعِ عَادَ لَوْ يَمِيلُ زَرَعَتِ الْبِرِّ فِي الْبَنِيِّ فَلَا خَيْرَ يَوْمَ الْأَخِيرِ فَضِيلُ
مَشْهُودُ نَحْسُهُ عَلَيَّ الْبِنَانِي وَمَنْ لِلَّهِ لِأَجْرِيكَ نَحْسِبُهُ إِذَا تُصَاحِبُ شِبْهَهُ لِلدُّعَا
لِفَلَقٍ يُعْرِفُ لِرُكَانِ خِلٍّ أَوْ غَيْرِ خَلِيلٍ وَفَارِسٍ أَلَا يُقْتَلَنَّ بِالسَّيْفِ فَمَا يُسَمَّا
بِمَقْتِيلٍ وَأَنَا مُحَمَّدٌ مِنْ عِبِيدِكُمْ نَحْوُ لِلْحِيَادِ مِنَ الْبِلَادِ أَقِيلَ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ لَا
يَعْمَلُ لِلْجُودِ طَبْعُهُ وَ يُعْرِفَنَّ مِيلَ لِبَخِيلٍ

حَادِرَ الْمُطِيبُ عَنِّي لَهَا وَلِأَنَّهَا تُحِبُّ مَنْ يُغْنِي لَهَا

كُلَّمَا ذَكَرَهُ لَهَا إِسْمٌ حُبِّهَا فَتَعَاجَبَا عَلَى جَمَالِهَا بِأَسْعَدِ مَا سَعِدَ فَهَابَ مَا سَكَنَ
لَهَا مَهْمَا وَتَحَقُّ عَلَى إِجْمَالِهَا وَتَرَى لَهَا طَرَبًا عِنْدَنَا فَلَهَا وَبِحَبِّهِ يَطْوِي لِلْفَلَا
لِيُرِدَّ نَهَارُهَا حَتَّى أَنْتَ ذَاكَ لِلْحِمَا فَسِحْرُ قِرَائَتِهَا لَهَا وَاسِعَةُ الْبَلَاغَةِ لِلْقُرَاءِ
وَهِيَ كَلَامُكَ عَنْهَا (وَأَسْمَا هِيَ) مِنْ طَلَبِ لِلْسَّعَادَةِ بِأَلْفَا نَحْنُ فِي الْأَرْضِ
قَطُّ مِثَالِهَا فَتَحِيْقُ لِلْمُعْلَمِ قَدْرَهُ فَتُحِيْطُ فِيهِ دُنُوبُهَا فَتَشَابُهَا لِلْأَنْوَارِ فِي قَبْرِ
مُحَمَّدٍ مُحَمَّلَةٌ أَحْمَالُهَا وَسَارَتْهُ نَحْوُ لِيُفْرِحَ وَنَوَتْ زَمَانَهُ الْمُخْتَارَ طُوبَا لَهَا أ
رَسُولُ اللَّهِ بِأَشْرَفِ خَلْقِهِ بَاقِي إِذَا أَشْكُ بِقَوْلِ أَنَا لَهَا وَبِمَنْ يَرْجُمُهَا لِنُفُوسِ
بِغَدْرِ فِي الْبَحْثِ شَفِيعُ لَهَا عِيدُكَ عَبْدُ الْكَافِي فِي مَقَمِكَ إِنَّهُ مَيَّاطٌ مَعْرُوفُهُ لَهَا
مِنْ يَقِينِ ضَمَانَتِهِ مَنْ حَرَصَ لِلْكَوْثَرِ تَوَدُّ لَهَا سَيِّدُ الرُّسُلِ وَالْأُمَمِ يَا خَيْرَ
مَدُوحًا وَأَشْرَفَهَا حَتَّى إِنِّي ضَالٌّ سَالِمًا لِأَنِّي مَشْغُوفٌ بِحُبِّهَا

**EK-3: İBN NÂKİYÂ'NIN MAKÂMELERİNDE YER VERDİĞİ, AZ
KULLANILAN SÖZCÜKLERİN TÜRKÇE ANLAMLARI**

أ

Üzerinde çadır kurulan tahtalar, ¹⁸⁷ serap, günün başlangıcı : ve sonuna özgü olan	الْأُلُ
Kökünden kesti, hızlı bir biçimde kesti ¹⁸⁸ :	إِخْتَذَّ
Avladı ¹⁸⁹ :	إِخْتَرَشَ
Karanlık, kara nesne, siyah, kara ¹⁹⁰ :	أَحْوَى
Ateş ¹⁹¹ :	إِرَّة
Dişi devenin yavrusuna duyduğu özlemini ağzını açmaksızın : boğazından çıkardığı sesle ifade etmesi ¹⁹²	أَرْزَمَتِ النَّاقَةُ
Azaldı :	إِسْمَالًا
Söküldü, dağıldı, bozuldu (eski giysilerin kumaşının : sökülmesi gibi) ¹⁹³	أَسْمَلَ
Kıçtan hava çıkarılması, yellenme :	إِفَاخَةً
Derin vadi, Mekke'nin yakınında bulunan tepeler :	أَكْمَاغُ الْمَدِيدِ
“el-Ulî”, “ulve” sözcüğünün çoğuludur. “Yemin” : anlamındadır.	الْأُلَى جَمْعُ أُلْوَةٍ

¹⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 175.

¹⁸⁸ a.e., c. II, s. 808.

¹⁸⁹ el-Muncid fi'l-Luğa ve'l-İ'lām, Dāru'l-Meşriq, Beyrut, 1988, s. 126.

¹⁹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 1061; Bkz. Kur'an-ı Kerim, el-A'lâ Suresi/5.

¹⁹¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 59.

¹⁹² a.e., c. III, s. 1637.

¹⁹³ a.e., c. III, s. 2100.

Girdi ¹⁹⁴ :	إِنْدَمَقَ فِي
(Bir yerden) çıktı :	إِنْدَمَقَ مِنْ
“Onu nasıl elde edeceksin” anlamında bir atasözü :	وَأَنِّي لَكَ مَقْرُوعٌ
Ölüler :	أَهْلُ الْبَلِي
Necd halkı ¹⁹⁵ :	أَهْلُ الْعَصَا

ب

Kap, içinde şarap süzülen kap ¹⁹⁶ :	بَاطِيَّةٌ
Kene :	بُرَامَةٌ ج بُرَام
Tavuğun yumurtladığı ilk yumurta, horozun yılda bir kez :	بَيْضَةُ الْعَقْرِ
yumurtladığı yumurta ¹⁹⁷	
Zaman zarfı (sükun üzere mebnidir), iken :	بَيْنَا
Küçük bir balık türü ¹⁹⁸ :	بِيَّاحٌ

ت

Gölge :	تَبَعٌ
Bir şeyin hızı ve onun geçtiği yerde bıraktığı izin hafifliği :	تَحِلَّةُ الْقَسَمِ
nitelenmek istendiği zaman, “tahlîlu’l-Ḳasem” (yeminin çözümlenmesi)’ne benzetilir. ¹⁹⁹	
Testilerin dağılması ²⁰⁰ :	تَشَعُّتُ الْجَرَارِ

¹⁹⁴ a.e., c. II, s. 1423.

¹⁹⁵ a.e., c. V, s. 3269.

¹⁹⁶ a.e., c. I, s. 306.

¹⁹⁷ a.e., c. I, s. 422.

¹⁹⁸ a.e., c. I, s. 394.

¹⁹⁹ a.e., c. II, s. 975.

²⁰⁰ a.e., c. IV, s. 2272.

Denizden çıkarılan inci tanesi²⁰¹ :

تُومَةُ ج تُومٌ

ث

Üzerinde su damlaları olan toprağın nemi, ıslak, yaş, çiyli :
toprak²⁰²

ثَرَى

Hurmayla sapını birbirine bağlayan çanak biçimli küçük :
parça

ثُفْرُوقُ التَّمَرَةِ

Cadde, yol²⁰³ :

ثُكْمَةٌ

Sarhoşluktan sonra bilinç ve anlama kaybı²⁰⁴ :

ثَمَنَلٌ

ج

Yol :

جَادَةٌ

Başkası yemesin diye sol eliyle yemeği kapatıp, diğeriyle :
yemek

جَرَدَبٌ

Deri ya da ahşaptan yapılma ok torbası, sadak, ok kuburu, ok :
kılıfı, okluk²⁰⁵

جَفِيرٌ

Parlattık, cilaladık, açıkladık, ortaya çıkardık²⁰⁶ :

جَلَوْنَاهَا

Gecenin karanlığı²⁰⁷ :

جِنَانٌ

²⁰¹ a.e., c. I, s. 457.

²⁰² a.e., c. I, s. 479.

²⁰³ a.e., c. I, s. 495.

²⁰⁴ a.e., c. I, s. 505.

²⁰⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 640; el-Mu‘cemu’l-Vasîf, I-II, Mecma‘u’l-Luğa’l-‘Arabiyye, Mısır, 1985, c. I, s. 131-132.

²⁰⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 670.

²⁰⁷ a.e., c. I, s. 701.

ح

Kulaklar ²⁰⁸	:	حُدُنَّتَان
Burnun yassı gibi dışa doru açılan iki yanı ²⁰⁹	:	حَرْفَا الْمُنْخَرَيْنِ
Hapsetti ²¹⁰	:	حَقِينُ
Gökyüzü	:	حَلْبَةُ الْفَضَا
Senin çevrende ²¹¹	:	حَوَالِكَا
Göğüs, göğsün ortası, kalbin dilimleri (çoğ.), vücudun sırtı ve karnı çevreleyen bölümü ²¹²	:	حَيْرُومُ ج حَيَارِيم

خ

Burnun iki yanı ²¹³	:	خِنَابَتَان
Siyah renkli önü açık entari türünde giysi	:	خَمَصَةٌ

د

Sırtında ağır bir yük taşıyanın yürüme biçimi, kurt yürüyüşüne benzer yürüme biçimi ²¹⁴	:	الدَّالَا
Eğlence ve oyun	:	دَدُ
İç donu	:	دَقَرَارُ ج دَقَارِير

²⁰⁸ a.e., c. II, s. 814.

²⁰⁹ a.e., c. II, s. 1271.

²¹⁰ a.e., c. II, s. 947.

²¹¹ a.e., c. II, s. 1055.

²¹² a.e., c. II, s. 860.

²¹³ a.e., c. II, s. 1271.

²¹⁴ a.e., c. II, s. 1312.

ذ

“ellezî” anlamında kullanılmıştır. :

ذُو

ر

Alkollü içki²¹⁵ :

رَاحٌ

Ayakları palangalı olarak yavaş yürüme²¹⁶ :

رَاسِفٌ

Kumda yetişen bir ağaç²¹⁷ :

رَاطِيَةٌ جَ اُرْطَى

Toprak :

رَغَامٌ

Güneşin yakıcı sıcaklığı²¹⁸ :

رَمَضًا

Bulanık, kirli suda toprak, havuzdaki az su²¹⁹ :

رَنْقٌ

ز

Fal amacıyla kuş uçurulması : زَجْرُ الطَّيْرِ لِلتَّنَاقُلِ

س

Gömülmeden önce ölünün sarıldığı ketenden yapılma hafif :

سِبُّ

bir kumaş²²⁰

Herhangi bir şeyin kabuğu, kapalılık, muğlaklık, :
belirsizlik²²¹

سِحَاحٌ

Kuyu ya da mezardan çıkarılan toprak²²² :

السَّقَى

²¹⁵ a.e., c. III, s. 1790.

²¹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 1643; el-Cevherî, Ebî Naşr İsmâ‘îl b. Hammâd, es-Şihâh Tâcu'l-Luğa va's-Şihâhu'l-'Arabiyye, Kahire, 2009, s. 442.

²¹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 1666.

²¹⁸ el-Cevherî, a.g.e., s. 466.

²¹⁹ Rizâ, eş-Şeyh Ahmed, Mu‘cemu Metni'l-Luğa, I-V, Dâru Mektebeti'l-Hayâti, Beyrut, 1958, c. II, s. 658.

²²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 1909.

²²¹ a.e., c. III, s. 1951.

²²² a.e., c. III, s. 2035.

Toprağa verilenler, gömülenler, ölümler :	سُكَّانُ الثَّرِي
Karından çıkan artık olan her şey, dışkı ²²³ :	سُلَاحْ
“Pazı yaprağı” anlamına gelebilir :	سِلَاقْ
Kılıçları çekme ²²⁴ :	سَلَّةٌ
Denizden çıkarılan ve süs amacıyla dizilen boncuk ve deniz kabuğuna benzer her şey ²²⁵ :	سُمَّةٌ ج سَمَمٌ
Issız çöllerde başıboş gezen develer ²²⁶ :	سَوَامٌ
ش	
Koltuk altına bir şey kısırmak amacıyla sol kolun huni biçiminde gövde üzerine yapıştırılması sonucu koltuk altında meydana gelen aralık	شَقُّ الشَّمَالِ الْحَقِينِ :
İri yarı kişi :	شَخِصٌ
ص	
Yaz ayı, sıcaklığı çok olan :	صَائِفٌ
Kulağıma uzaktan bir ses geldi :	صَافَحَ سَمْعِي نَائِمَةً
Katışksız, saf :	صَرِيفٌ
ض	
Tamamen deve tüyünden olan :	ضَافِي الْوَبَرِ

²²³ a.e., c. III, s. 2061.

²²⁴ a.e., c. III, s. 2074.

²²⁵ a.e., c. III, s. 2103.

²²⁶ a.e., c. III, s. 2158.

ط

طُفِيَّةٌ : Yılanın sırtındaki beyaz, siyah ve sarı çizgi, kuyruğu kesik
ve sırtında iki çizgisi olan yılan

ذُو الطَّفَيْنِ : İki çizgili

ظ

ظَعِينَةٌ جَاطِعَانٌ : Üzerinde gidilen deve, deve üzerinde kadının içinde
bulunduğu mahfil (hörgüç)²²⁷

ع

عَدْقُ النَّخْلَةِ : Hurma, hurma salkımı, hurma yaprağının kesilmesi²²⁸

عُدَيْقٌ : Hurma salkımcığı (küçültme kalıbında)

عَرَفَجٌ : Ova bitkilerinden hızlı yayılan bir tür²²⁹, derin vadilerde
yetişen “beş parmak” bitkisi de denilen bir bitki türü

عَضْنَجٌ: عَبْدٌ عَضْنَجٌ : Kalın dudaklı bir köle²³⁰

عَطِيمٌ : Helak olma, aşırı yorgunluk²³¹

عَيْلَةٌ : Yoksulluk, yokluk, bakıma muhtaç durumda olma²³²

غ

غَابِسٌ : Kurt, gecenin zifiri karanlığı²³³

غَاطِيَةٌ : Üzüm bağı

²²⁷ a.e., c. IV, s. 2748.

²²⁸ a.e., c. IV, s. 2861.

²²⁹ a.e., c. IV, s. 2902.

²³⁰ a.e., c. IV, s. 2990.

²³¹ a.e., c. IV, s. 2999.

²³² a.e., c. IV, s. 3194.

²³³ a.e., c. V, s. 3207.

el-Ġazā kurdu kurtların en kötüsü²³⁴ : غَضَا

Herhangi bir şeyin dibi²³⁵ : غَوْرُ كُلِّ شَيْءٍ

Sessiz,sakin geniş arazi (Çoğ.)²³⁶ : غَيْطَان

Kesilmiş tırnak parçası : غَيْظٌ

ف

Tırnak kesintisi²³⁷ : فَسِيْطُ الظُّفْرِ

Tıslama şeklinde hafif yellenme : فَسْوٌ

Dübürün halkası, büzük²³⁸ : فَحَّحَةٌ جِ فَحَّاحٌ

ق

Kesik, yarık, açıklık²³⁹ : قَدْ

Her şeyin ilki, kazıldığında kuyudan çıkan ilk su, insanın : قَرِيْحَةٌ جِ قَرَائِحُ
yaratıldığı ya da yetiştiği üzere mizacı, yapısı, karakteri,
kabiliyeti, yeteneği, sezgisi, kişinin üstün yeteneğiyle kendi
düşüncesinden bilimsel hükümler çıkarması²⁴⁰

Çokça şarap içmek, iyi şarkı söylemek, şarkı söylenirken : قَلْسٌ
dans etmek, def çalıp şarkı söylemek, yemeğin boğaza
ulaşması ya da ulaşmadan gerisin geriye ağız boşluğuna
dönmesi,boğazdan çıkan ağız dolusu (daha fazlası kusmuk olan) şey²⁴¹

²³⁴ a.e., c. V, s. 3268-3269.

²³⁵ a.e., c. V, s. 3312.

²³⁶ a.e., c. V, s. 3316.

²³⁷ a.e., c. V, s. 3413.

²³⁸ el-Muncid, a.g.e., s. 589.

²³⁹ İbn Manzūr, a.g.e., c. V, s. 3543.

²⁴⁰ İbn Manzūr, a.g.e., c. V, s. 3572; el-Muncid, a.g.e., s. 618.

²⁴¹ İbn Manzūr, a.g.e., c. V, s. 3720.

Büzölmek, çekilmek, kasılmak,yükselmek, : çoğalmak, artmak, yaklaşmak ²⁴²	قِلَاصٌ
Asıl, kök,soy ²⁴³ :	قَنْسٌ وَ قَنْسٌ
ك	
Toprak :	كَتْكُتْ
Ud (çalgı aleti) :	كَرَانٌ
Uyku, uyku basmak, uyumağa başlamak, uyuklamak, : pineklemek, ²⁴⁴ aşırı hız	كَرَى
Udla ya da zille çalıp, şarkı söyleyen bayan şarkıcı ²⁴⁵ :	كَرِينَةٌ
Kertenkelenin kuyruk yağı, kertenkelenin kuyruğundan : boğazına kadar olan sarı renkli iki yönlü kuyruk yağı ²⁴⁶	كُشْيَةٌ
ل	
"لَئْسَ" (değil) anlamında bir sözcük ²⁴⁷ :	لَاتَ
Bilmiyorum, tanımıyorum, deneyimsizim :	لَا عَهْدَ لِي بـ
Yağmur yağdıran rüzgar :	لَاقِحٌ
Yolun ortası, düz ve geniş yol,yolun açıklığı,yolun belli : oluşu, ²⁴⁸	لَمَقُ الطَّرِيقِ
Bir şeye aşık olan, tutkun olan, düşkün olan ²⁴⁹ :	اللَّهَجُ بِالشَّيْءِ

²⁴² a.e., c. V, s. 3721.

²⁴³ a.e., c. V, s. 3751.

²⁴⁴ a.e., c. V, s. 3868.

²⁴⁵ a.e., c. V, s. 3864.

²⁴⁶ a.e., c. V, s. 3884.

²⁴⁷ a.e., c. V, s. 4093.

²⁴⁸ a.e., c. V, s. 4076.

²⁴⁹ a.e., c. V, s. 4084.

م

Yol göstericiler, yol rehberleri, yol klavuzları ²⁵⁰ :	مُحَاجُّ الطُّرُق
Dolunaydan sonra ayda gözlemlenen eksiklik :	مُحَاقٌ
Ölü soyucu, mezar kazıcı :	مُخْتَفِي
Mekke'ye yakın bir yer ²⁵¹ :	الْمَدِيد
Avlanmak (ok atmak) için ava çıkan, ok atan, karşılıklı ok : atan ²⁵²	الْمُرْتَمِي
Bastonla arkadan vuran ²⁵³ :	مُسْتَقْفِي
İçinde başka bir giysi olmaksızın yalnızca tek bir giysi : giyen ²⁵⁴	مُشْتَمِلًا
İstenilen, talep edilen :	مَقْرُوعٌ
Kısa giysiler :	مُقَطَّعَاتٌ
Geniş arazi ²⁵⁵ :	الْمَلَا
"مَرَرْتُ" = marartu" (uğradım) anlamındadır :	مَمَرْتُ

ن

Bir şeyi çıkaran, sadaktan ok çıkaran, kuyudan toprak : veya su çıkaran ²⁵⁶	نَائِلٌ
---	---------

²⁵⁰ a.e., c. II, s. 779.

²⁵¹ el-Câhiz, a.g.e., c. VI, s. 86.

²⁵² İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 1740.

²⁵³ a.e., c. V, s. 3708.

²⁵⁴ a.e., c. IV, s. 2331.

²⁵⁵ el-Câhiz, a.g.e., c. VI, s. 85.

²⁵⁶ el-Mu‘cemu’l-Vasîf, a.g.e., c. II, s. 937.; İbn Manzûr, a.g.e., c. VI, s. 4341.

و

Satılmamak ve miras kalmamak koşuluyla kurulan vakıf²⁵⁷ :

وَقَفُّ مُوَبَّدٌ

هـ

Ayın dolunay biçimini alması durumu :

الْهَالَةُ الدَّارُ

Heyûlâ, tabiatın temeli, evrenin ilk maddesi :

هَيْوَلِي

ي

Kokluyor²⁵⁸ :

يَسْتَنَافُ

Sağa ve sola :

يُمْنَةً وَ شَامَةً

²⁵⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 5.

²⁵⁸ a.e., c. III, s. 2152.